

Економічні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 2(14)

Київ 2006

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Гайченко В. А., д-р біол. наук, проф. — заступник головного редактора
Саввич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор
Марусєва О. А. — відповідальний секретар
Чирков В. М. — відповідальний редактор за випуск

Економічні науки і менеджмент

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Титова Н. А., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Ніколенко Ю. В., д-р екон. наук, проф., Криклій А. С., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф.

Політичні науки

Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Горбатенко В. П., д-р політ. наук, проф., Кирилук Ф. М., д-р філос. наук, проф., Храмов В. О., д-р політ. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф., Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Коломінський Н. Л., д-р психол. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Сагач Г. М., д-р пед. наук, проф.

Юридичні науки

Бабкін В. Д., д-р юрид. наук, проф., Коваленко В. В., д-р юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Скрипнюк О. В., д-р юрид. наук, проф., Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф.

*Рекомендовано Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 3 від 29 березня 2006 р.)*

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М43 Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1. —

ISBN 966-608-120-2

Вип. 2(14). — 2006. — 196 с. — Бібліогр. в кінці ст. —
ISBN 966-608-655-7

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки і менеджменту, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, у якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, менеджменту, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

ББК 65.9(4УКР)я43+88я43

ISBN 966-608-120-2

ISBN 966-608-655-7

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2006

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ І МЕНЕДЖМЕНТ	5	Бориц В.В., Осоченко І. В.	
Сєвка В. Г., Мальцева М. Ю.		<i>Методи прийняття рішень у менеджменті</i>	61
<i>Будівельний потенціал як складова розвитку економіки країни</i>	5	Солопенко Р. І., Солопенко Р. Р.	
Савельєва Т. М.		<i>Економічне обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних із системою кадрового менеджменту транспортного підприємства</i>	64
<i>Проблеми розвитку великих корпоративних структур в економіці України</i>	9	Шульжик Ю. О.	
Мамонова Н. В., Москвіна А. О.		<i>Проблема прогнозування динаміки одно- та різнотипних об'єктів з нелінійними зв'язками</i>	69
<i>Про пріоритети створення умов сталої конкурентоспроможності країни</i>	14	Морозова Н. І.	
Крочук В. М.		<i>Проектна діяльність в організації та структурні зміни в управлінні нею</i>	75
<i>Методичні аспекти аудиту доходів і витрат транспортного підприємства</i>	18	Стрельчук А. С., Пенцов О. С.	
Нгуєн Тхі Тхань Тінь		<i>Автоматизовані системи управління в роботі організацій державної і недержавної форм власності</i>	81
<i>Основні напрями, механізми і завдання інтеграції В'єтнаму в економічну та фінансову регіональну й світову системи</i>	22	Смерічевська С. В.	
Бовтрук Ю. А.		<i>Інновації в освіті та основні підходи до їх вивчення</i>	85
<i>Валютна інтеграція як сучасна риса розвитку світового господарства</i>	28	ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	89
Гнезділова Н. М.		Маркова С. В., Баран О. В.	
<i>Інтеграційні процеси системи освіти в Україні</i>	34	<i>Українська геополітика: сучасні проблеми і тенденції</i>	89
Бойченко Е. Б.		Панкевич О. З.	
<i>Гендерний аналіз кон'юнктури ринку праці Донецької області</i>	38	<i>Реалізація принципу розподілу влади у США (зовнішньополітичний аспект)</i>	96
Макаровська Т. П.		Горбатенко І. А.	
<i>Інформаційна безпека України як передумова її вступу до СОТ</i>	45	<i>Політологія як чинник консолідації українського суспільства</i>	101
Рябченко І. М., Баранов Ю. В., Гагарін В. В., Хіврич І. Ю., Лаврушко Л. Г.		Крап А. П.	
<i>Розробка моделі для вирішення задачі прогнозування</i>	48	<i>Сутність політичної стабільності: індикатори і функції</i>	107
Дідик Я. М.		Шевченко О. М.	
<i>Використання математичних моделей для планування рекреаційного природокористування</i> ...	51	<i>Військовий потенціал та ядерна програма Пакистану</i>	114
Бараболя В. І., Крутовий Ж. А., Касілова Л. О., Мамонова Н. В.		Білошицький С. В.	
<i>Актуальні напрями вдосконалення вищої освіти в Україні</i>	54	<i>Національні інтереси України в умовах глобалізації світових процесів</i>	120
Мамонов К. А., Савченко М. М.		Сычева Н. А.	
<i>Вибір напрямів цільових методів удосконалення професійної підготовки кадрів на підприємстві</i>	57	<i>Стратегическое планирование избирательной кампании: методологический аспект</i>	126

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ 130

Матеюк О. А.

Міжособистісне спілкування:
соціально-культурні особливості
професійного психологічного впливу 130

Тихая Э. В., Тихоненко М. Н.

Опыт медико-психологического сопровождения
воспитанников детского дома семейного типа
(фостерной семьи) 134

Баклицький І. О.

Чинники розвитку особистості
психолога-професіонала 140

Бруханський І. А.

Деякі соціально-психологічні аспекти
формування цінностей в сучасному суспільстві 145

Матійків І. М.

Професійна компетентність майбутнього
фахівця професій типу “людина — людина”:
психологічний підхід до проблеми 151

Гаженко О. П.

Семантична організація ціннісно-сислової
сфери особистості (ціннісні конструкти
у груповій свідомості сучасної молоді) 157

Скворцова Т. О.

Вплив активних форм і методів навчання
на розвиток професійно важливих
якостей юриста 164

Прус О. В.

Особливості функціонування сучасної сім'ї 168

ЮРИДИЧНІ НАУКИ 171

Моршинев Є. І.

До проблеми про співвідношення банківського
права і банківського законодавства 171

Шульженко І. В.

Стать як підстава диференціації
правового регулювання найманої праці 177

Гнезділова Н. М.

Удосконалення банківського законодавства
в Україні 182

Циганюк Ю. В.

Форма цивільного позову в кримінальному
процесі України 185

Куценко І. В.

Нормативно-правові акти як джерела права 190

УДК 69.003.13

В. Г. СЄВКА

М. Ю. МАЛЬЦЕВА

Донбаська національна академія будівництва і архітектури, м. Донецьк

БУДІВЕЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 5–8

Розглянуто питання вимірювання будівельного потенціалу та потенціалу будівельних підприємств. Запропоновано авторську методику комплексного вимірювання інвестиційного потенціалу будівництва. Зроблено висновки щодо ролі інвестиційного потенціалу будівництва у розвитку інших галузей народного господарства.

Успішна робота будівельного комплексу була завжди і є нині безпомилковим індикатором економічного розвитку країни. Якщо “будують, значить стабільність”. Будівництво тісно пов’язане з іншими галузями економіки, його технічне і технологічне оновлення є особливо важливим сьогодні, коли задля економічної стабілізації потрібне передусім оновлення виробничого потенціалу. Будівництво є потужною рушійною силою країни для відновлення діяльності багатьох, на жаль, втрачених, видів діяльності. У зв’язку з цим можна цілком справедливо стверджувати, що від наявності та розвитку будівельного потенціалу залежить стабільність функціонування інших галузей народного господарства.

Проблеми оцінювання можливостей досягнення поставлених цільових орієнтирів пов’язані з категорією “потенціал”. Вивчення еволюції наукового розуміння терміна “потенціал” дає змогу зробити висновок, що його впровадження в економічні дослідження було пов’язане з розробкою проблем комплексного оцінювання рівня розвитку виробничих сил.

На підставі широкого дослідження економічної літератури ми дійшли висновку, що потенціал являє собою сукупну можливість суб’єктів економіки виробляти продукцію і здійснювати послуги, створювати запаси або джерела, які можуть бути використані для досягнення цілей організації та можливості задоволення попиту споживачів. Потенціал підприємства характеризується максимально можливим обсягом матеріальних благ і послуг, якого можна досягти за умови оптимального використання наявних ресурсів.

Потенціал будівництва ґрунтується на продуктивних силах суспільства, задіяних у будівництві. Його можна розглядати у двох аспектах: як накопичена праця; як здатність людей до використання накопиченої праці. У зв’язку з цим варто розділити визначення потенціалу будівництва і потенціалу будівельного підприємства. Так, потенціал будівництва — це сукупність можливостей, ресурсів, забудівель територій та можливостей застосувати їх до експлуатації. Водночас потенціал будівельних підприємств варто розглядати як сукупність навичок, перспектив, ресурсів,

відповідної кваліфікації персоналу щодо будівництва, спроможності отримання прибутку та задоволення замовників (підрядників).

За своїм змістом будівельний потенціал виступає в натурально-речовинній і вартісній формах. Стосовно натурально-речовинної форми маються на увазі основні фонди, оборотні фонди, персонал підприємства. Вартісна форма охоплює витрати минулої праці разом з витратами живої праці у грошовому вираженні.

Будівельний потенціал характеризується чотирма основними критеріями:

1) реальними можливостями будівельних підприємств, при цьому не тільки реалізованими, а й нереалізованими з якихось причин;

2) обсягом ресурсів і резервів як залучених, так і не залучених у будівництво, але підготовлених до використання в ньому; при цьому можливості будь-якого підприємства багато в чому залежать від наявних у нього ресурсів і резервів, не задіяних у будівництві;

3) здатністю керівників використовувати ресурси для ефективного та прибуткового будівництва, оскільки успішність будь-якого бізнесу залежить передусім від вмілого використання наявних ресурсів;

4) обраною формою будівельного підприємництва і відповідною організаційною структурою.

Перехід до нового механізму господарювання значно підвищив актуальність дослідження тих ринкових ознак потенціалу, які якнайповніше виражають поняття “потенціал підприємства”.

Основний зміст поняття “потенціал підприємства” полягає в інтегральному відображенні (оцінюванні) поточних і майбутніх можливостей економічної системи трансформувати вхідні ресурси за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага, максимально задовольняючи в такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси.

Стан будівельної галузі істотно залежить від розвитку інвестиційного потенціалу, важливими компонентами якого є матеріально-технічний, управлінський, трудовий, інтелектуальний, фінансовий потенціал.

Наведемо загальну характеристику складових інвестиційного потенціалу:

1. Матеріально-технічний потенціал — це активні елементи виробництва, які визначають виконання робіт, надання послуг за допомогою різноманітних транспортних, передавальних, діагностичних та інформаційних засобів, що ста-

новлять матеріально-технічну систему підприємства. Матеріально-технічний потенціал треба постійно вдосконалювати, орієнтуючись на кінцеві результати діяльності підприємства.

2. Управлінський потенціал містить у собі навички та здібності керівника щодо формування, організації, створення належних умов задля функціонування та розвитку соціально-економічної системи підприємства.

3. Трудовий потенціал — це персоніфікована робоча сила, яка розглядається як сукупність якісних характеристик. Це поняття дає можливість, по-перше, оцінити рівень використання потенційних можливостей як окремого працівника, так і сукупності працівників, з метою активізації людського фактора, по-друге, забезпечити якісну (структурну) збалансованість у розвитку особистого фактора виробництва.

4. Інтелектуальний потенціал складається з науково-технічного (впровадження нової техніки, технологій і будівельних матеріалів) та інноваційного (перспективи підприємства щодо генерації і впровадження нових ідей для його системного організаційного та управлінського оновлення) потенціалів підприємства.

5. Фінансовий потенціал характеризується достатністю фінансів як для фінансування поточних витрат, так і для фінансування інвестиційних програм у галузі науково-технічних розробок і створення нової виробничо-технологічної бази підприємства або ж розширення сфери фінансування, що підвищує комерційні можливості підприємства в реалізації своєї продукції.

Для того щоб підвищити ефективність управління інвестиційним потенціалом, можливості прогнозування та прийняття обґрунтованих управлінських рішень, необхідно його оцінити. Наведемо методику оцінювання складових інвестиційного потенціалу (таблиця).

Як видно з даних наведеної таблиці, матеріально-технічний потенціал посідає основне місце у виробничому процесі як найважливіша продуктивна сила. Виробнича спроможність підприємства визначається кількістю використаних знарядь праці (виробничі фонди). Їх техніко-економічні показники відтворюються шляхом капітального ремонту і модернізації. Знаряддя праці взаємозамінні з іншими видами ресурсів. Характеристики знарядь праці адекватні характеристикам виробленої продукції. Знаряддя праці цілком відповідають системним вимогам матеріально-технічного потенціалу підприємства, отже, є його елементом. Розвиток продуктивних сил в умовах

Методика оцінювання складових інвестиційного потенціалу

Складові інвестиційного потенціалу	Показники	Формула для розрахунку
1. Матеріально-технічний потенціал	1.1. Збільшення фондоозброєності праці	$\Phi_{\text{уст}} = \text{залишкова вартість основних фондів} / \text{чисельність робітників}$
	1.2. Збільшення комп'ютеризації робочих місць	Залежно від комп'ютеризації робочих місць та впровадження нових програм для успішної діяльності працівників
2. Управлінський потенціал	—	$\text{Управлінський потенціал} =$ $= \left[\text{Чисельність керівних осіб} \times \frac{n}{\sum \frac{1}{K_i}} \right] \cdot K_{\text{ф. потен}}$
3. Інтелектуальний потенціал	3.1. Приріст фондоозброєності праці за рахунок реалізації нововведень	$\Delta F^{\text{нов}} = \left[F_t^{\text{нов}} - \frac{\Phi_{\text{нов}}}{t^{\text{нов}} + t_{\text{к}}} \right] \cdot 100$
	3.2. Темп зростання фондівіддачі за рахунок реалізації нововведень	$\Delta F = F_2 \div F_1$
4. Трудовий потенціал	4.1. Продуктивність праці	$\text{Продуктивність праці} = \frac{ЧВ - МВ - ВЕ - АМ}{ЧП_{\text{т}}}$
	4.2. Коефіцієнт віддачі заробітної плати	$K_{\text{вд}} = \frac{ЧВ}{\Phi_{\text{зп}} + \Phi_{\text{ад}}}$
	4.3. Збільшення кількості кваліфікованих робітників з вищою освітою	—
	4.4. Зростання заробітної плати адміністративного персоналу	—
	4.5. Коефіцієнт творчої активності працівників	$K_{\text{тв}} = \frac{П_{\text{тв}}}{B_{\text{тв}}}$
5. Фінансовий потенціал	5.1. Зростання власних оборотних коштів	$\Delta \Phi_{\text{ВOK}} = (\text{ВOK}_3 / \text{ВOK}_5) \cdot 100 - 100 = ((B_K - H_A)_3 / (B_K - H_A)_5)$
	5.2. Зростання коефіцієнта автономії	$\Delta \Phi_{\text{AB}} = (K_C / K_{\text{в}})_3 / (K_C / K_{\text{в}})_5$
	5.3. Зростання коефіцієнта загальної ліквідності	$\Delta K_{\text{зл}} = (K_{\text{зл}})_3 / (K_{\text{зл}})_5 = (K_{\text{OA}})_3 / (K_{\text{OA}} / K_{\text{кз}})_5$
	5.4. Зростання загального коефіцієнта покриття	$\Delta \Phi_{\text{П}} = (\Delta \Phi_{\text{П}})_3 / (\Delta \Phi_{\text{П}})_5 = (A_{\text{П}} / \Pi_2)_3 / (A_{\text{П}} / \Pi_2)_5$
	5.5. Зростання коефіцієнта прибутковості власного капіталу	$\Delta \Phi_{\text{ПК}} = (\Delta \Phi_{\text{ПК}})_3 / (\Delta \Phi_{\text{ПК}})_5 = (\Pi_{\text{в}} / B_{\text{кз}})_3 / (\Pi_{\text{в}} / B_{\text{кз}})_5$
	5.6. Зростання чистого прибутку	$\Delta \text{ЧП} = \text{ЧП}_3 / \text{ЧП}_5$
	5.7. Зростання рентабельності активів	$\Delta R_{\text{АКТ}} = (R_{\text{АКТ}})_3 / (R_{\text{АКТ}})_5 = ((\Pi_{\text{зд}} / A_{\text{к}}) \cdot 100)_3 / ((\Pi_{\text{зд}} / A_{\text{к}}) \cdot 100)_5$
	5.8. Зростання рентабельності власного капіталу	$\Delta R_{\text{Вк}} = (R_{\text{Вк}})_3 / (R_{\text{Вк}})_5 = ((\text{ЧП} / B_{\text{к}}) \cdot 100)_3 / ((\text{ЧП} / B_{\text{к}}) \cdot 100)_5$
	5.9. Зростання рентабельності реалізованої продукції за валовим прибутком	$\Delta R_{\text{Q}} = (R_{\text{Q}})_3 / (R_{\text{Q}})_5 = ((\Pi_{\text{р}} / B_{\text{р}}) \cdot 100)_3 / ((\Pi_{\text{р}} / B_{\text{р}}) \cdot 100)_5$
	5.10. Зростання рентабельності реалізованої продукції за прибутком від операційної діяльності	$\Delta R_{\text{ОД}} = (R_{\text{ОД}})_3 / (R_{\text{ОД}})_5 = ((\Pi_{\text{опд}} / B_{\text{р}}) \cdot 100)_3 / ((\Pi_{\text{опд}} / B_{\text{р}}) \cdot 100)_5$

науково-технічного прогресу характеризується радикальними змінами знарядь праці і технології виготовлення продукції. Технологія не є речовинним елементом виробництва і завжди матеріалізується в тій чи іншій системі засобів праці, при цьому вона визначає форми зв'язку елементів виробництва, просторові і тимчасові зв'язки між речовинними елементами і стадіями виробництва. У цьому полягає її вплив на розвиток продуктивних сил.

В умовах науково-технічного прогресу до такої категорії, як "матеріально-технічний потенціал", належить інформація, яка є необхідною умовою та елементом будь-якої виробничої діяльності. Інформація за своєю значущістю все більше прирівнюється до енергетичних і сировинних ресурсів та використовується для заміщення живої праці, сировини й енергії.

Стосовно методики вимірювання управлінського потенціалу відзначимо, що цей показник в окремих випадках може бути замінений часткою чистого приросту капіталу, отриманого за аналізований період, що припадає на одного управлінця.

Основною структурною складовою інтелектуального потенціалу є науковий потенціал (науково-технічний), тобто сукупна спроможність підприємства випускати нову продукцію, впроваджувати досягнення науки і техніки, прогресивні технології. При оцінюванні наукового потенціалу використовують економіко-математичне моделювання, що дає змогу розробити сценарії реалізації інноваційного потенціалу з урахуванням наявних ресурсів.

Технічні нововведення сприяють підвищенню віддачі матеріальних ресурсів, економічного потенціалу. Організаційні, економічні, соціальні та юридичні інновації також сприяють підвищенню віддачі людських ресурсів.

Трудовий потенціал — це персоніфікована робоча сила, яка в сукупності розглядається через її якісні характеристики. Це поняття дає можливість, по-перше, оцінити рівень використання потенційних можливостей як окремого працівника, так і сукупності працівників, для активізації людського фактора, по-друге, забезпечити якісну (структурну) збалансованість у розвитку безпосереднього фактора виробництва.

Трудовий потенціал працівника — це його можлива трудова дієздатність. У ході практичної

діяльності потенційні можливості працівника не завжди цілком використовуються.

Потенціал трудових ресурсів визначається їх можливістю виконувати покладені на них функції та спроможністю відтворювати свої якісні і кількісні характеристики задля розвитку всієї соціально-економічної системи.

Отже, поняття "трудовий потенціал підприємства" охоплює сукупну трудову дієздатність його колективу, ресурсні трудові можливості всього персоналу підприємства з урахуванням їхнього віку, фізичних можливостей, наявних знань і професійно-кваліфікаційних навичок.

Усі складові інвестиційного потенціалу можуть бути раціонально використані лише за певних умов розвитку зовнішнього середовища при відповідному фінансовому забезпеченні.

Таким чином, інвестиційний потенціал характеризує сукупну спроможність підприємства виробляти продукцію різного призначення, надавати послуги, а також ступінь розвитку галузей виробничої сфери, рівень впровадження досягнень науки і техніки. Будучи найважливішою складовою макроекономічного потенціалу, він поділяється на матеріально-технічний, кадровий, фінансовий, інтелектуальний, підприємницький та трудовий потенціал. Усі складові інвестиційного потенціалу взаємопов'язані, взаємозалежні і справляють один на одного істотний вплив.

З викладеного можна зробити висновок, що оцінювання ефективності інвестиційного потенціалу будівельної галузі є найвідповідальнішим етапом у процесі управління потенціалом. Від того, наскільки об'єктивно й всебічно оцінений цей потенціал, залежать темпи розвитку всієї галузі.

Література

1. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 480 с. — (Б-ка словарей ИНФРА-М).
2. Федоренко В. Г. Инвестознaвство: Підруч. — 2-ге вид., переробл. — К.: МАУП, 2002. — 408 с.
3. Шрейбер А. К. Управление строительными инвестиционными проектами: Учеб. пособие. — М.: АСВ; СПб. гос. архит.-строит. ун-т, 1997. — 307 с.

Надійшла 6 квітня 2006 р.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВЕЛИКИХ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 9–13

Розглянуто теоретичні і практичні аспекти функціонування великих корпоративних структур. Проаналізовано діяльність великих господарчих суб'єктів у постприватизаційний період. Розглянуто вплив зовнішніх негативних чинників на великі державні підприємства і підприємства з державною часткою власності. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності функціонування великих корпоративних структур України.

Реформування української економіки на інноваційних засадах, що є неодмінною умовою зростання її конкурентоспроможності, передбачає оновлення організаційних структур відповідно до сучасних світових тенденцій розвитку економіки з урахуванням особливостей ринкових перетворень у нашій країні. Зміни, що відбулись у суспільно-економічній системі за останні роки, спричинили істотні перетворення в організації господарської діяльності та появу нових організаційних структур. Водночас масового цілеспрямованого руху до прогресивних організаційних формувань поки що не спостерігається. Це зумовлено низкою причин, зокрема відсутністю чіткої моделі організаційного устрою майбутньої економіки і відповідної державної політики, спрямованої на її впровадження.

Важливою рисою сучасної ринкової економіки є організаційне різноманіття, зумовлене новими інформаційними та технологічними можливостями, що відкриваються світовою глобалізацією. Із загальнотеоретичної точки зору випливає, що не існує жодних форм організації господарської діяльності або структур власності, які б мали абсолютні переваги над усіма іншими. Залежно від конкретних умов кожна з них може бути ефективнішою від інших. У ринковій економіці будь-яка організаційна форма господарювання може знайти свою нішу, де її переваги будуть більш значущими порівняно з недоліками і де вона матиме найкращі результати порівняно з альтернатив-

ними організаційними формами господарювання. Саме цим і пояснюється велике різноманіття форм економічної діяльності.

Але така ситуація не є характерною для перехідних економік. Формування структур власності та відповідних організаційних форм господарювання не було результатом еволюційного процесу та ринкового відбору з позицій ефективності. Навпаки, їх поява зумовлена специфікою приватизаційних процесів, які відбувались у рамках ринкових трансформацій, не завжди пов'язаних із суспільними інтересами та економічною доцільністю. При цьому ігнорувалася відсутність належного інституціонального забезпечення, норм права і організаційних правил. Не було враховано конкретних національно-історичних особливостей та менталітету населення. Внаслідок цього поряд з ефективними організаційними формами господарювання утворились неефективні організаційні структури в економіці.

Раптова зміна соціально-економічного устрою без створення відповідної системи інституціональних засад ускладнила розвиток позитивних економічних процесів і спричинила необґрунтоване руйнування багатьох ланок суспільного відтворення. Пристосування підприємств до ринку не супроводжувалось удосконаленням їх організаційної структури та відповідним розвитком коопераційних зв'язків. Розвал великих виробничих і науково-технічних комплексів, зумовлений помилками у здійсненні демонополізації та при-

ватизації, супроводжувався утворенням слабких господарських суб'єктів.

В економічній літературі, у тому числі вітчизняній, обґрунтовано і багатоаспектно розглянуто процеси функціонування великих корпоративних структур. Значний внесок у формування сучасного розуміння розвитку корпоративних структур зробили такі вітчизняні вчені, як С. Білоусова, П. Буряк, М. Деркач, А. Козаченко, А. Костін, М. Крупка, Г. Паламарчук, О. Паламарчук, Л. Руденко, О. Шевчук та ін. Але недостатньо були висвітлені такі питання, як формування великих корпоративних структур та їх значення в економіці держави та регіону.

Розглянемо засади формування корпоративних структур та з'ясуємо їх вплив на результати діяльності економіки України.

Вихідною позицією трансформування організаційних структур в економіці України має стати її інтеграція в європейську та світову економічні системи, яка супроводжуватиметься посиленням конкуренції вітчизняних та іноземних компаній. У сучасній світовій економіці висока конкурентоспроможність товару є запорукою успіху компанії. У зв'язку з цим компанії витрачають великі кошти на науково-дослідницькі та конструкторські розробки з метою завоювання свого місця на світових ринках [4].

Для забезпечення захисту національних інтересів в умовах посилення глобальної конкуренції необхідно створити конкурентоспроможні на світових ринках модернізовані формування вітчизняних товаровиробників. Особливо важливим є інтеграційне трансформування організаційної будови української економіки, спрямоване на посилення взаємодії її суб'єктів та на об'єднання їх ресурсів. Це відповідає прогресивним тенденціям організаційного розвитку світової економіки, які орієнтуються на нові принципи менеджменту, що передбачають посилення уваги до взаємозв'язку внутрішніх процесів у господарській організації зі змінами у зовнішньому середовищі [2]. Конкурентоспроможність фірми почали безпосередньо пов'язувати з її належністю до тієї чи іншої системи взаємодії підприємств. Якщо раніше ефективність окремої господарської організації визначалася через співвідношення її затрат і результатів, то тепер основним фактором впливу на цю ефективність є взаємодія фірми з контрагентами, тобто інтегрування.

Поширення інтеграційних процесів передбачає насамперед посилення технологічних і відтворювальних взаємозв'язків щодо випуску кінцевої

продукції, об'єднання підприємств з однаковою цілеспрямованістю та створення на цій основі ефективних організаційних структур інтегрованого типу. В умовах перехідної економіки інтеграційна компонента має враховуватися під час реструктуризації окремих підприємств. У свою чергу, об'єднання підприємств має прискорити їх адаптацію до вимог ринку, дасть змогу уникнути прорахунків в умовах ускладнення виробничої та комерційної діяльності, поліпшити ресурсне забезпечення для структурної перебудови виробництва та його технічного переоснащення, а також одержати від інтеграційної взаємодії синергійний ефект, тобто зростання ефективності діяльності внаслідок з'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему [6].

За оцінками Світового банку, на декілька основних українських великих корпоративних структур припадає до 80 % експорту 100 найбільших українських компаній-експортерів. Економічне зростання в Україні значною мірою було зосереджене саме у великих корпоративних структурах, які мали можливість "обійти" формальні інститути "завдяки зв'язкам власності, особливим відносинам з органами державної влади, прямому тиску на суди та інші регуляторні інституції". Експерти банку вважають, що така модель "економіки інсайдерів", сформована великими корпоративними структурами, може стати перешкодою для подальшого розвитку України. За своєю природою ця модель не сумісна з чесною конкуренцією, сприяє "непрозорості" та корупції, відштовхує іноземних інвесторів, перешкоджає адаптації української економіки до ринкових умов та ускладнює процеси її інтеграції у світову економіку. Фонд державного майна України посилив боротьбу з порушниками економічної діяльності на приватизованих підприємствах. У 2005 р. було подано 380 судових позовів до приватизованих підприємств, що не виконували прийнятих інвестиційних зобов'язань, з яких уже 87 підприємств повернено до державної власності [14].

Таким чином, невідкладним є питання реформування існуючих корпоративних структур на засадах верховенства права, законності та "прозорості", яке передбачає прийняття відповідних прогресивних законопроектів (зокрема, щодо корпоративного управління та надання інформації). Необхідно перейти від аморфних утворень типу конгломератів (об'єднання підприємств, не пов'язаних між собою виробничими зв'язками) до більш однорідних структур з чіткими організаційно-правовими обмеженнями.

У розвинених країнах в останні десятиліття почали поширюватися нові процеси, зворотні диверсифікації та пов'язані з розформуванням конгломератів, звільненням компаній від непрофільних виробництв і концентрацією зусиль на основних видах діяльності.

Багатогалузеві та багатопрофільні компанії не тільки втрачають рейтинг, а й опиняються поза списку провідних компаній світу [3]. На світових ринках з початку 90-х років XX ст. поступово стали домінувати компанії, орієнтовані на стратегію досягнення ефекту економії за рахунок використання своїх ключових ресурсів. При цьому в рамках спеціалізованого розвитку відбувається таке зростання фінансової ефективності, що воно компенсує одночасне збільшення трансакційних витрат [5].

Таким чином, одним із напрямів модернізації організаційних структур в економіці України має стати політика формування в інтегрованих компаніях таких стратегій, що передбачають поглиблення спеціалізації виробництва та виокремлення профільного бізнесу.

Розглянувши теоретичне питання функціонування великих корпоративних структур і проаналізувавши їх практичну діяльність, зазначимо наступне.

Формування ринкових відносин в Україні, яке нині просувається досить швидкими темпами, вимагає від кожного підприємства, особливо від промислового, неймовірно великих зусиль менеджменту і маркетингу, а тому вони потребують підтримки на відповідному рівні у зв'язку зі швидкозмінними умовами. Прикладом відповідності ринковим вимогам у питаннях менеджменту і маркетингу можуть служити виробничі комплекси ЗАТ “Новокраматорський машинобудівний завод”, “Група “НОРД”, “Група “Азовмаш” та ін. Проте таких підприємств у Донецькому регіоні і в Україні небагато.

Особливо у складній економічній ситуації перебуває сьогодні одна із стратегічно важливих галузей України — вугільна промисловість. Переважна більшість шахт, які перетворені в державні відкриті акціонерні товариства (ДВАТ), є збитковими.

Фахівці вважають, що головною причиною кризи у вугледобувній галузі є значне зношення основних засобів у вугільних шахтах. Розглянемо це на конкретних прикладах. Так, на ДВАТ ДП “Шахта “Піонер” зношення основних засобів складає 9,9 %, тобто шахта майже нова, але в 2002 р. збитки становили 2,3 млн грн. На ДП “Шахта

“Центральна” зношення основних засобів складає 67,9 %. Вона також є збитковою (10 млн грн). На ДВАТ “Шахта “Жданівська” і ДВАТ ДП “Шахта “Алмазна” зношення основних засобів становить відповідно 4,9 і 21,8 %, а прибуток сягає відповідно 12 млн і 4,8 млн грн [9].

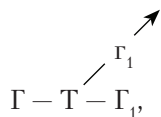
З викладеного можна дійти висновку, що для більшості підприємств вугледобувного комплексу зношення основних засобів не є головним чинником їх збитковості. Однією з основних причин їх неефективної роботи є те, що маркетинг на збиткових шахтах не відповідає сучасним ринковим вимогам. До того ж роботу маркетингових служб виконують посередники. Сам через посередницькі структури відбувається відтік досить великої частини знову створеної вартості, крім цього, тут починається тінізація, тобто приховування прибутків від держави. Зазначимо, що до державних підприємств, або підприємств з державною часткою власності, “прилипли” підприємливі ділки, які відривають ласий шматок прибутку в якості посередників. Отаке переплетення промислово-посередницьких структур деколи настільки значне, що навіть державна влада не може їх зруйнувати.

Як зазначає газета “Бізнес/Фінанси”, особливо шкодять посередники вугільній промисловості. Так, вони заробляють на перепродажу вугілля 5–8 % з кожної тонни [8], що становить 400–680 млн грн за рік. Інший приклад: ДХК “Артемвугілля” при собівартості збагаченого вугілля близько 260 грн за тонну продає його за 226 грн через посередницькі фірми “Енерго”, “Європа” [10]. Ще один приклад: Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча використовує кокс, вироблений на ВАТ “Авдєєвський коксохімзавод”, але постачальником цього коксу є посередницька фірма [11].

Звичайно, правоохоронні органи ведуть боротьбу з незаконною підприємницькою діяльністю. Так, у Донецькій області за 2003 р. вони виявили 813 злочинів у паливно-енергетичному комплексі, з яких 373 злочини було здійснено на шахтах за участю посередницьких структур і посадовців [12].

І наступне: подрібнення в ході приватизації під приводом створення конкуренції великих виробничих комплексів не дає бажаних результатів: у розривах ланцюжків одразу створюються фірми-посередники. Якщо розглядати вертикально-інтегрований виробничий комплекс як систему, то фірма-посередник є саме тим елементом, через який відбувається відтік частини знову створеної

вартості. Цей процес можна подати класичною схемою

де Г — гроші; Т — товар; G_1 — збільшена спочатку авансована вартість; g_1 — частина знову створеної вартості, відтік якої відбувається через посередників. Окрім цього, як пише голова Рахункової палати України В. Симоненко, багато монополій перебувають у плаванні під гаслом пошуку ефективного власника. І поки його немає, від них відокремлюються виробництва, які потім доводять до банкрутства, щоб вигідно “приватизувати”. Тобто відбувається розкрадання того, що створювалося багатьма поколіннями [1].

Якщо подивитися на подрібнення виробничих комплексів з іншого боку, то можна вважати, що це крок до дрібнотоварного виробництва [8]. Світова практика свідчить, що щорічно у розвинених країнах і таких, що розвиваються, стає все більше великих виробничих комплексів, компаній, транснаціональних корпорацій [13]. Характерною особливістю нинішніх великих виробничих комплексів, компаній і корпорацій є те, що вони перестали бути монополіями в колишньому розумінні. Вони вже не монополізують виробництво якогось товару, оскільки це неможливо зробити в умовах світового ринку. Як правило, в галузі діють декілька виробничих комплексів (корпорацій), що конкурують між собою. Вони мають замкнутий (або близький до замкнутого) цикл виробництва. Це виключає можливість впровадження посередницьких структур, а значить, можна мінімізувати витрати виробництва і знову створену вартість спрямувати на розширене відтворення. А це дає можливість поповнювати держбюджет за рахунок податкових надходжень, виплачувати підвищену заробітну платню на таких підприємствах, відкривати нові робочі місця та ін. От чому у розвинених країнах світу великі виробничі комплекси (корпорації) перебувають під захистом держави [7].

Наприклад, у Франції держава наполегливо і послідовно сприяє становленню (коли відбувається злиття або поглинання) великих виробничих комплексів шляхом надання податкових пільг. У ФРН та Японії після Другої світової війни за рішенням Потсдамської конференції великі промислові і фінансові структури цих країн були поділені на декілька самостійних підприємств. Але через деякий час шляхом злиття була віднов-

лена їх потужність. Ці компанії займають провідні позиції у світовій економіці і в наш час (“Сталевий трест”, концерн “Круппа”, групи “Міцубісі”, “Міцубі” та ін.).

Таким чином, світові економічні тенденції спрямовані нині на створення великих виробничих комплексів, транснаціональних корпорацій. При цьому зазначимо, що в зарубіжних країнах, коли формується великий виробничий комплекс (транснаціональна корпорація), антимонопольне законодавство відступає на другий план, а на перше місце висуваються насамперед інтереси держави. Це положення особливо актуальне для України.

Формування великих виробничих комплексів в Україні дасть змогу розв’язати головну проблему: локалізувати негативні явища в різних секторах економіки України і регіонах. Для реалізації цих завдань необхідно:

- Верховній Раді України щонайшвидше прийняти Податковий кодекс, закон “Про корпорації”. Ці законодавчі акти сприятимуть створенню великих корпоративних структур;
- не подрібнювати великі виробничі комплекси, а навпаки — укрупнювати їх методом злиття або поглинання, а на цій основі створювати промислові, фінансово-промислові групи та інші великі господарські структури. Це дасть можливість витіснити посередницькі структури або ж залучити їх до виробничого процесу як структурні підрозділи знов утворюваних великих господарських суб’єктів;
- Верховній Раді України прийняти закон про пільгове оподаткування (на певний період часу) великих виробничих комплексів, що створюються методом злиття або поглинання.

Перелічені пропозиції дадуть змогу природним чином формувати великі виробничі комплекси, стійкі до економічних потрясінь, йти в руслі світових економічних тенденцій, але головне — зруйнувати кримінально-тіньові зв’язки, витіснити посередників.

У сучасних умовах активізація організаційного резерву розвитку економіки України набуває дедалі більшого значення для вирішення актуальних завдань суспільства. Необхідно розробити довгострокову стратегію організаційних перетворень на засадах раціонального поєднання різних типів підприємств з урахуванням вимог науково-технологічного та соціального прогресу. Для цього

потрібно здійснити відповідні наукові дослідження, щоб визначити чітку концепцію розвитку та конкретні шляхи досягнення поставленої мети.

Література

1. Бюджетні кошти — це гроші кожного з нас // Уряд. кур'єр. — 2002. — 26 січ. — С. 5.
2. Вайбер Р. Эмпирические законы сетевой экономики // Пробл. теории и практики управления. — 2003. — № 4. — С. 82–88.
3. Кондратьев В. Макроэкономические проблемы конкурентоспособности России // Мировая экономика и междунар. отношения. — 2001. — № 3. — С. 57.
4. Кочетков Ю. Экономика Латвии в условиях глобализации // Вопр. экономики. — 2005. — № 2. — С. 142.
5. Паламарчук Г., Паламарчук О. Трансформування організаційних структур в економіці України // Економіка України. — 2005. — № 12. — С. 40–46.
6. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. — 3-е изд., доп. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 480 с.
7. Савельев Н. И. Формирование крупных производственных комплексов — главный фактор детенизации экономики в регионе // Економіка: проблеми теорії та практики: 36. наук. пр. — Вип. 164. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. — С. 89–94.
8. Савельєва Т. М. Сучасна практика корпоративного управління // Схід. — 2001. — № 4. — С. 20–22.
9. Салон "Бизнес/Финансы", "Донбасс-100". — 2003. — 29 мая.
10. Салон "Бизнес/Финансы". — 2003. — 10 апр.
11. Салон "Бизнес/Финансы". — 2004. — 17 апр.
12. Салон "Бизнес/Финансы". — 2004. — 19 нояб.
13. Семенов А. А. Транснациональные корпорации как международно-диверсифицированные экономические системы // Вісн. Донецьк. ун-ту. Сер. В "Економіка і право". — 2000. — № 1–2. — С. 29–33.
14. ФГИУ подал почти 400 исков // Салон "Бизнес / Финансы". — 2006. — № 17, 7 марта.

The ways of improvement of activity of large corporate structures on the basis of introduction of modern methods of management and marketing are offered in the article. It is recommended to form in Ukraine large corporate structures by the method of confluences and absorptions, which corresponds to the world economic tendencies.

Надійшла 6 квітня 2006 р.

Н. В. МАМОНОВА

Харківський інститут МАУП

А. О. МОСКВІНА

Харківська державна зооветеринарна академія

ПРО ПРІОРИТЕТИ СТВОРЕННЯ УМОВ СТАЛОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 14–17

Досліджено теоретичні аспекти змісту та основні напрями формування національних конкурентних переваг в економіці розвитку, проаналізовано можливість пошуку методологічних, теоретичних і практичних засобів підвищення конкурентоспроможності України. Доведено необхідність прискореного розвитку сфери відтворення людських здібностей як фундаментального елемента структури економіки. Запропоновано основні напрями створення і розвитку національних конкурентних переваг в економіці України.

Сучасний світ зараз прийнято розглядати як систему взаємозв'язаних держав, у якій кожна країна грає особливу економічну роль. Однак це не означає послаблення конкуренції між державами. Навпаки, ця конкуренція ще більше посилюється, тому проблема конкурентоспроможності національних економік на світовому ринку все більше привертає увагу політиків і різних верств суспільства.

Сьогодні конкурентоспроможність країни — одна з найвпливовіших концепцій в економіці розвитку і практичній політиці, оскільки не тільки охоплює суто економічні показники, а й оцінює економічні наслідки важливих для стабільного зростання неекономічних явищ, таких як якість політичних процесів і суспільного управління, рівень освіти, наукова база, верховенство закону, культура, системи цінностей та інформаційна інфраструктура [2].

Вживана сьогодні на практиці великою кількістю розвинених країн і таких, що розвиваються, концепція конкурентоспроможності доводить, яким чином політика національного уряду сприяє розвитку конкурентного національного, соціально-відповідального бізнесу задля процвітання нації.

Конкурентоспроможність сьогодні — це не тільки продуктивність праці або прибутковість бізнесу. За великим рахунком, це здатність країни

досягти і підтримувати високі темпи економічного зростання, що виражаються у постійному прирості рівня ВВП на душу населення. Тобто це те, яким чином нації створюють і підтримують середовище, що забезпечує конкурентоспроможність своїх економічних агентів. Висока конкурентоспроможність приводить до високого рівня та якості життя населення.

Нині світовий центр економічного розвитку знаходиться в розвинених країнах, а тому ми змушені враховувати сучасні реалії. А вони для нас досить невтішні: за останній час в Україні чітко простежується тенденція загального скорочення виробництва, зниження ефективності роботи всієї економічної системи, прогресуюче зменшується частка країни у світовому виробництві та експорті, деградує структура її економіки та зовнішньої торгівлі. Враховуючи те, що дезорганізованому українському економічному простору та розірваному простору країн СНД протистоїть могутня, гарно організована економіка країн Об'єднаної Європи, економічні масштаби і конкурентні позиції країн СНД виглядають надто гнітюче. Тепер сукупний ВВП країн Об'єднаної Європи більш ніж у п'ять разів перевищує ВВП країн СНД. Потенціал України, хоча і був вельми значним на початку 90-х років ХХ ст., проте ефективність його реалізації була надто незадовільною. Національна економіка

України, що успадкувала традиційно матеріалогічне та енергомістке виробництво, була об'єктивно неспроможна витримати конкуренцію на світових ринках. Також давалася взнаки інерція екстенсивного характеру промислового відтворення, його одностороння ресурсно-інноваційна та технологічна орієнтація на важку індустрію. Одночасно діяли негативні фактори, пов'язані з відсутністю досвіду державності та нерозвиненими ринковими відносинами. Однак найбільш негативний вплив на економіку України, з точки зору забезпечення стартової конкурентоспроможності, мала стратегічна недооцінка високого рівня взаємозалежності колишніх союзних республік в народногосподарському комплексі СРСР [1, 58]. Якщо Прибалтійські республіки змогли достатньо швидко переорієнтувати свої національні економіки, то економіка України, технологічно включена у міжреспубліканський обмін своїми базовими галузями, не тільки не змогла структурно переорієнтуватися, а навпаки — потрапила у ще більшу критичну залежність, насамперед з імпорту енергоносіїв.

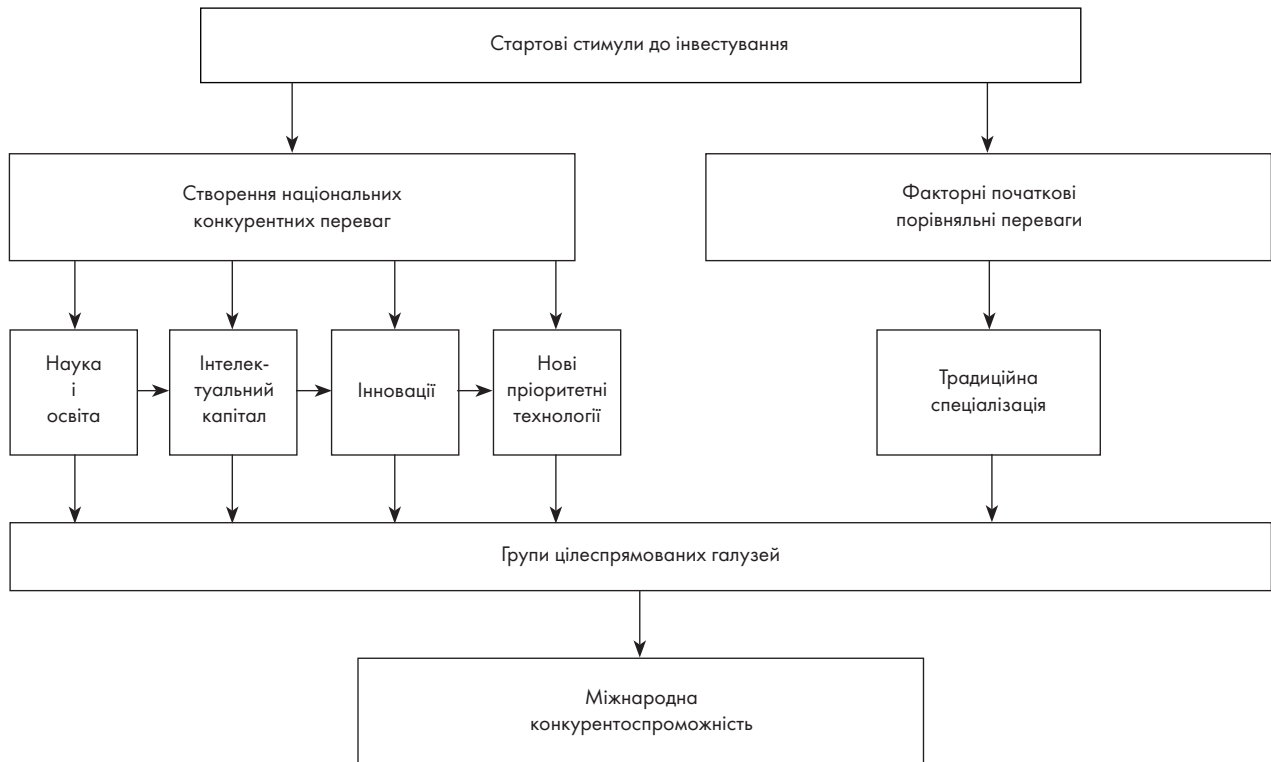
Якщо погодитись із твердженням, що “праця і наука — це головні фактори відтворення добробуту для всіх громадян у кожній державі”, то постає питання: як ці фактори використовуються? В Україні дія одного з ключових факторів конкурентоспроможності — дешевої робочої сили, як правило, зводиться нанівець низькою продуктивністю праці. Це означає, що не можна нині говорити про високу конкурентоспроможність українських товарів на міжнародних ринках, особливо, якщо враховувати ще й низьку якість вітчизняної продукції. Навіть наявність значної кількості ріллі не створює додаткової конкурентної якості через недостатню забезпеченість аграрного сектору високоефективною технологією. Замість цього економіка України відчуває на собі дію майже всіх негативних міжнародних економічних факторів: відтік кадрів за кордон, “втєчу” капіталів, дефіцит торгового балансу і майже катастрофічне погіршення засобів формування загального платіжного балансу країни та державного бюджету. Через дефіцит інвестиційних ресурсів звичайне відтворення, навіть за допомоги міжнародного співробітництва, вже сприймається як успіх. Існуючі експортні можливості в системі наявних гео економічних зв'язків України не створюють передумов для цілеспрямованого розвитку спеціалізованого експортного виробництва, яке загалом занепадає, зокрема, через фізичне та моральне старіння основних виробничих фондів.

Україна практично так і не знайшла “своїї ніші” на міжнародних ринках.

Проте найбільш загрозливою для України є не просто конкурентоспроможність продукції, підприємств, галузей та національної економіки загалом, а вірогідність так званого “системного відриву” України від групи провідних країн через несумісність технологій, низьку здатність економіки до інвестицій і нововведень, а також структурно-галузевої та інституціональної несумісності.

Враховуючи існуючу сукупність об'єктивних внутрішніх факторів, можна стверджувати, що для України актуальна проблема забезпечення насамперед факторної конкурентоспроможності національної економіки. Виходячи із сучасних теоретичних розрахунків та досвіду багатьох країн, які змогли забезпечити умови для підвищення конкурентоспроможності національних економік, необхідно розробити чітку державну політику досягнення конкурентоспроможності національної економіки України, що відповідала б її ресурсно-технологічному рівню. Ключовою ознакою цієї політики має бути можливість трансформації факторних початкових порівняльних переваг у переваги інвестиційні та науково-технологічні. Важливою також є проблема визначення пріоритетів розвитку національної конкурентоспроможності. Світовий досвід свідчить, що помітного успіху досягли передусім ті країни, які були орієнтовані на модернізацію та оновлення традиційних секторів, а також країни з активною політикою переспеціалізації на нові сектори. Для країн, які мають початкові порівняльні переваги у традиційних секторах, існує загроза втрати потенціалу їх оновлення, якщо не буде досягнуто відчутних успіхів у секторах з новими пріоритетними технологіями. Більшість розвинених країн нині цілеспрямовано зосереджує свої науково-технологічні і виробничі ресурси у незначній кількості нових наукомістких галузей. У результаті ці галузі стають ще конкурентоспроможнішими. Взагалі серед факторів, які гарантують стабільну перевагу одних країн над іншими в процесі міжнародної конкуренції, надзвичайно важливе і дедалі зростаюче значення мають новітні технології, які розроблені на підставі визначення інноваційної політики, а також інвестиційного забезпечення розвитку інтелектуального капіталу, що, у свою чергу, сприяє втіленню нововведень (див. рисунок).

Зазначимо, що упродовж останніх 10–15 років у конкурентоспроможності з'явилося нове вимі-

Трансформація початкових порівняльних переваг у процесі створення умов конкурентоспроможності

рювання: акцент робиться на переході глобальної економіки до нової якості — економіки знань. Сьогодні конкурентоспроможність країни в економіці знань набуває особливого значення. У сучасному західному світі лише 15 % активного населення торкаються у процесі виробництва до товару, інші 85 % додають вартість у процесі творчості, менеджменту і передаванні інформації. Технологічна та інформаційна революції останнього десятиліття приводять до певного “переформатування” самої концепції конкурентоспроможності країни. “Тверда” (дороги, порти та ін.) інфраструктура поступово відсовується в політичних акцентах розвинених країн на задній план. А на перші ролі виходять інфраструктура “м’яка” (генерування, зберігання, дистрибуція і передавання знань та інформації), а також інфраструктура соціальна або сервісна (освіта, охорона здоров’я і навколишнє середовище), яка спрямована на розвиток основного чинника конкурентного успіху країни — людини [2].

Проаналізувавши економічний стан нашої країни, зауважимо, що, враховуючи відсутність вагомих факторних конкурентних переваг, для

України найбільш корисним виходом зі складної економічної ситуації було б дотримання політики покращення її конкурентних переваг шляхом розвитку науки, інновацій та інтелектуального капіталу за допомогою їх заохочення та інвестування. Сьогодні тільки розробки у сфері інновацій та зміцнення позицій інтелектуального капіталу можуть створити конкурентні переваги країни на міжнародних ринках. На жаль, зараз наука і освіта у нашій країні перебувають у надто жахливому стані, що суттєво гальмує зростання конкурентоспроможності. Рівень освіти у нашій країні знижується, незважаючи на мирові тенденції до його зростання. Це породжує такі негативні явища, як зниження загального рівня сприйняття інформації людьми, деградація особистості та суспільства. Сьогодні вкрай потрібно приділити увагу насамперед підвищенню рівня освіти та розвитку науки, сприяти накопиченню інтелектуального капіталу в країні.

Державна політика має спрямовуватися нині на сприяння швидкому розвитку економіки. Серйозні перешкоди на шляху економічного роз-

витку — війни, валютні коливання, різкі зміни цін на сировину та ін. — можуть подолати лише ті країни, які мають серйозні конкурентні переваги, а їх економічна політика створює можливість утримувати лідерство у найважливіших галузях економіки.

Література

1. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. — К.: Наук. думка, 1998. — 389 с.
2. Полунеев Ю. Конкурентоспособность страны как национальная идея // <http://www.zerkalo-nedeli.com>, 2005.

The article is privy to research of theoretical aspects of contentses and of the main trends of the shaping of national competitive advantage in the economy of development and searching for facilities of support and increasing the competitiveness of the Ukraine. The work substantiates the necessity of the human abilities renovation as the fundamental element of the structure of the economy. Validly the growing importance of the intellectual directivity of economics to create the stable competitiveness on the nation.

Надійшла 11 травня 2006 р.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ ТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 18–21

Розглянуто та проаналізовано особливості проведення аудиту доходів і витрат транспортного підприємства. Запропоновано класифікацію методичних прийомів проведення аналізу фінансової звітності та застосування експрес-аналізу податкової звітності.

В Україні на сучасному етапі розвитку відбуваються глибокі соціально-економічні перетворення, що позначилися на організації і методах фінансового контролю, механізмів його впливу на діяльність підприємств виробничої і невиробничої сфери.

Реформування економічних відносин у системі ринкових перетворень потребує на практиці організаційних заходів контролю та методологічних і методичних аспектів формування системи фінансового контролю.

Об'єктивним підґрунтям фінансового контролю на транспортних підприємствах є контрольна функція фінансів, яка дає можливість управляти процесом господарських, фінансових операцій з використанням фінансової звітності, бухгалтерського обліку, нормативної та іншої економічної інформації з метою забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів.

У науковій літературі найбільш розроблені питання державного фінансового контролю, організації і методики проведення ревізій та перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ і організацій.

До фінансового контролю належить незалежний (аудиторський) та внутрішньогосподарський фінансовий контроль.

У наш час транспортні підприємства зацікавлені у проведенні незалежного (аудиторського) фінансового контролю, який здійснюють незалежні організації на договірних засадах.

Аудит транспортних підприємств — це перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку

первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти та відповідності чинному законодавству і встановленим нормативам. Аудиторський контроль забезпечує можливість отримання інформації про реальний фінансовий стан транспортного підприємства [1].

Аудиторський контроль здійснюють з використанням таких самих джерел інформації, методичних прийомів і контрольно-ревізійних процедур, що й інші види фінансового контролю на транспортних підприємствах (державний і внутрішньогосподарський).

Одним із видів послуг, що надають аудиторські послуги, є аналіз фінансового стану транспортних підприємств. Під фінансовим станом транспортного підприємства розуміють спроможність підприємства своєчасно погашати свої боргові зобов'язання, а також рівень забезпеченості транспортного підприємства відповідним обсягом фінансових ресурсів, необхідних для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасних грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями.

Достатній обсяг фінансових ресурсів на підприємстві — це гарант своєчасності розрахунків з поставальниками, бюджетом та іншими ланками фінансової системи, подальшого економічного та соціального розвитку транспортного підприємства.

Метою оцінювання фінансового стану підприємства є пошук резервів збільшення його прибутковості, рентабельності та платоспроможності.

Особливість аудиторського фінансового контролю полягає у виконанні важливої суспільної функції — підтвердити або не підтвердити достовірність фінансової звітності, на підставі якої згодом користувачі вирішуватимуть — мати чи не мати справу з цим економічним суб'єктом. Тому аудитор має діяти згідно з прийнятими у відповідній країні стандартами і принципами аудиторської діяльності (на базі яких він може розробляти власні прийоми і методики) та Кодексом професійної етики.

Фінансовий стан підприємства зазвичай оцінюється шляхом обчислення системи економічних показників, що характеризують господарсько-фінансовий стан суб'єктів господарювання за певний період.

До основних економічних показників, що характеризують фінансовий стан підприємства, належать такі [4]:

- прибутковість (рентабельність);
- оптимальний розподіл прибутку;
- оптимальні розміри власних оборотних активів, що забезпечують нормальний процес виробництва та реалізації виготовленої продукції;
- наявність власних джерел формування оборотних активів, достатніх за обсягом для їх покриття;
- платоспроможність підприємства.

Процес формування прибутку нерозривно пов'язаний з отриманням доходів та покриттям витрат. Дохід є основним джерелом для покриття витрат діяльності, сплати податків та отримання прибутку.

Структурна побудова системи обліку доходів і витрат цілком залежить від особливостей підприємства; характеру організації; обсягу та кількості видів послуг, що надаються підприємством; форми бухгалтерського обліку; методу обліку доходів і витрат, що застосовується, та ступеня автоматизації обліково-аналітичних робіт.

Сьогодні транспортні послуги відіграють дуже важливу роль у формуванні та розвитку транспортної галузі України. Транспорт є нині однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, що задовольняє потреби підприємств у перевезеннях.

Проведені дослідження свідчать, що сучасні методи розподілу транспортних витрат подорожчали. Чинна система обліку не забезпечує прийняття ефективних рішень, спрямованих на досягнення кінцевих результатів господарської діяльності.

Розрахунок витрат є вагомим частиним бухгалтерської роботи на підприємстві, оскільки в його рамках при плануванні діяльності підприємства мають враховуватися причини, що впливають на кінцевий результат, а також на прийняття управлінських рішень. Керівники вже усвідомили необхідність суворого контролю за цими витратами, оскільки ціни на паливо постійно підвищуються. За оцінкою експертів, сьогодні для транспортування товарів потрібні значні витрати.

На нашу думку, аудит проведення правильного визначення доходів і витрат транспортного підприємства має складатися з таких етапів:

1. Аналіз динаміки обсягу реалізації наданих транспортних послуг.
2. Аналіз витрат транспортних послуг.
3. Аналіз грошових потоків.
4. Аналіз співвідношення темпів зростання продуктивності праці та заробітної плати.
5. Аналіз основних фондів (наявність, склад і структура, оцінка забезпеченості підприємства основними фондами, аналіз зношення фондів, ефективності використання, а також амортизаційних відрахувань).
6. Аналіз використання паливно-енергетичних ресурсів.
7. Аналіз прибутку та рентабельності.
8. Розрахунок фінансових коефіцієнтів:
 - платоспроможності (ліквідності);
 - фінансової стійкості;
 - ділової активності.
9. Аналіз дебіторської заборгованості.
10. Аналіз кредиторської заборгованості (випереджальне зростання кредиторської заборгованості порівняно з дебіторською свідчить про погіршення фінансового стану транспортного підприємства).
11. Порівняльний аналіз структури валових доходів і валових витрат з податку на додану вартість та податку на прибуток.

Кожен з цих етапів проведення аудиту потрібен для визначення оптимальних параметрів фінансової стійкості транспортного підприємства та для надання аудитором якісного аналізу перевірки.

Наприклад, аналіз питомих показників обсягу реалізації транспортних послуг подамо у вигляді таблиці.

Для вирішення поставлених завдань аудитор при проведенні незалежної перевірки застосовує ефективний інструмент — експрес-аналіз фінансової звітності.

Питомі показники обсягу реалізації транспортних послуг

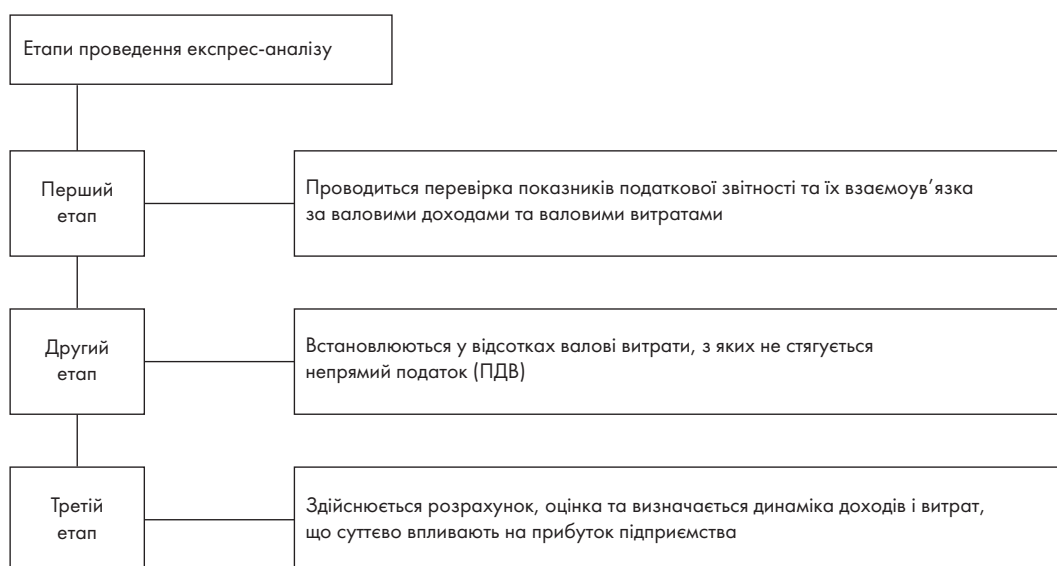
Показник	Сума за звітний період, тис. грн.	Питома вага в обсязі реалізованих транспортних послуг, %
1. Обсяг реалізованих транспортних послуг	×	×
2. Матеріальні затрати	×	×
3. Фонд оплати праці	×	×
4. Заборгованість по зарплаті	×	×
5. Амортизація основних засобів	×	×
6. Вартість основних фондів	×	×
7. Оборотні засоби	×	×
8. Дебіторська заборгованість	×	×
9. Кредиторська заборгованість	×	×
10. Прибуток, у тому числі:	×	×
на реконструкцію транспортного парку	×	×
11. Податки і збори	×	×

Метою експрес-аналізу фінансової звітності є загальна оцінка майнового стану суб'єкта господарювання, обсягу і залучення ним засобів, його ліквідності та платоспроможності, виявлення основних тенденцій їх змін [3].

На нашу думку, на транспортних підприємствах під час незалежної аудиторської перевірки доцільно проводити поряд з експрес-аналізом фінансової звітності експрес-аналіз податкової звітності (рисунок), а саме за нарахованими податками:

- податок на додану вартість;
- податок на прибуток підприємства;
- податок з власників транспортних засобів.

Мета такого експрес-аналізу — визначити статті витрат, які суттєво впливають на зменшення прибутковості підприємства, стан оновлення транспортного парку підприємства, що дасть можливість виявити основні тенденції зростання ефективності транспортної діяльності підприємства. Окрім цього, за допомогою такого методу аналізу фінансового стану підприємства аудитор

Етапи проведення експрес-аналізу податкової звітності

виявляє статті витрат, що були недоцільні з точки зору економічної діяльності підприємства, та рекомендує враховувати їх у прийнятті управлінських рішень.

Експрес-аналіз податкової звітності складається з кількох етапів (див. рисунок). У ході експрес-аналізу розраховується лише невелика кількість найважливіших показників валових доходів і валових витрат.

Отже, вважаємо, що запропоновані особливості проведення аудиту доходів і витрат, що впливають на фінансовий стан транспортного підприємства, забезпечать отримання більш надійної та об'єктивної інформації.

Література

1. Закон України "Про аудиторську діяльність" від 22 квітня 1993 р. № 3125-XII зі змін. і допов.
2. Аудит: теорія і практика: Навч. посіб. — 2-ге вид., переробл. і допов. — Л.: Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2004. — 465 с.
3. Базась М. Ф. Методика та організація фінансового контролю: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2004. — 440 с.
4. Філімоненко О. С. Фінанси підприємств: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2003. — 287 с.

The features of leadthrough of audit of profits and charges of a transport enterprise are considered and analysed. Classification of methodical receptions of leadthrough of analysis of the financial reporting and application of expert-analysis of the tax accounting is offered.

Надійшла 20 квітня 2006 р.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ, МЕХАНІЗМИ І ЗАВДАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ В'ЄТНАМУ В ЕКОНОМІЧНУ ТА ФІНАНСОВУ РЕГІОНАЛЬНУ Й СВІТОВУ СИСТЕМИ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 22–27

Розглянуто процес і результати інтеграції В'єтнаму в економічну та фінансову регіональну й світову системи (АСЕАН, АПЕК, АФТА, ВТО). Проаналізовано позитивний і негативний вплив вступу В'єтнаму в АСЕАН (Асоціацію держав Південно-Східної Азії) на торгівлю, промисловість, інвестиції, державний бюджет країни. Розглянуто вплив АПЕК на економіку В'єтнаму. Запропоновано механізми зменшення негативних тенденцій у зв'язку з інтеграцією.

Процес розвитку глобалізації завжди був непрямым і складним, іноді йшов поволі, іноді швидкими темпами, тобто він по-різному сприймався у країнах світу. Нині все частіше постає питання: “В якому напрямку надалі розвиватиметься світова глобалізація?”.

Глобалізація і міжнародна економічна інтеграція за своїм змістом передбачають ліквідацію бар'єрів на шляху формування єдиного глобального ринку. У майбутньому, коли сформується такий ринок, усі товари, послуги і фактори виробництва будуть об'єднані в ідеальну систему, коли не буде перешкод на шляху їх просування від одного місця до іншого. Зникнуть усі бар'єри для обороту товарів, послуг, капіталу, технологій, робочої сили, нових ідей та ін. Світовий ринок працюватиме за єдиними правилами для всіх країн. В'єтнам у цьому процесі не є винятком. З метою інтеграції у світове господарство країна поступово почала брати участь у різних інтеграційних об'єднаннях і міжнародних організаціях, поетапно ліквідуючи тарифні бар'єри й приймаючи нові закони в рамках підписаних угод.

Першою угодою такого роду для В'єтнаму стала угода про участь в Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). Крім того, В'єтнам послідовно проводить раунди переговорів про вступ до СОТ і нині цей процес близький до завершення. Ставши офіційним членом АСЕАН у

червні 1995 р. і почавши виконувати зобов'язання за Схемою надання преференційного тарифу загальної дії (СЕРТ) в рамках створення зони вільної торгівлі АСЕАН (АФТА) з 1 січня 1996 р., В'єтнам отримав першу можливість інтегруватися до світового ринку. Обережний характер програм співробітництва АСЕАН дав змогу В'єтнаму поступово, без революційних заходів і особливих безладів у функціонуванні і регулюванні економіки виконати свої зобов'язання. Нові розширені економічні рамки забезпечили країні додаткові можливості розвитку, хоча й постали важкі для реалізації завдання, які потребували в той час прийняття особливо виваженої макро- та мікро-економічної політики, щоб ефективніше використати надані можливості та надійно захистити країну від негативного впливу глобалізації та міжнародної інтеграції.

1. Можливості і проблеми В'єтнаму при інтеграції в АСЕАН

1.1. Можливості: посилення ролі і зміцнення позицій на міжнародній арені, можливість мати голос у визначенні загальних тенденцій розвитку міжнародної економіки через переговори і дискусії; розширення свого потенціалу шляхом реалізації багатостороннього співробітництва для збільшення і стабілізації ринку, отримання доступу до джерел міжнародного капіталу; створення

сприятливих умов для залучення іноземного капіталу, отримання нових науково-технологічних знань, активна участь у міжнародному розподілі праці; отримання можливості прискорення процесу реформування і переструктуризації економіки для одержання від них більшого ефекту. Особливо це стосується процесу реформування державного сектору, підвищення конкурентоспроможності в'єтнамських підприємств, ліквідації системи дотацій, яка існує й дотепер у торгово-виробничій, інвестиційній та експортно-імпортній сферах; розвитку потенціалу і зміцнення позицій підприємств різних форм власності; збільшення можливості отримати та ефективніше використовувати міжнародні правила етикету для сприяння розвитку економіки країни у виході на міжнародний рівень та ін.

1.2. Проблеми: низький рівень економічного розвитку країни і слабка конкурентоспроможність окремих підприємств, галузей та економіки загалом. Ринкова економіка перебуває нині тільки у процесі формування, має недосконалу законодавчу базу, яка ще не відповідає міжнародним правилам і стандартам; наявність нераціональної структури у виробництві, економіці, у розподілі джерел фінансування, у стратегічному плануванні розвитку галузей економіки; невідповідальне дотримання правил і законів; обмежені знання про інтеграційні об'єднання, в які необхідно інтегруватися; брак кадрів та їх обмеженість за професійністю, знаннями іноземних мов і досвідом проведення багатосторонніх переговорів; з відкриттям кордонів національна економіка швидко зазнає впливу ззовні; інші країни АСЕАН мають ті самі відносні переваги, що і В'єтнам, тому очікується, що співробітництво шляхом розподілу праці буде важким, а конкуренція жорсткішою; основна частина структури експорту В'єтнаму складає сільськогосподарську продукцію, яка входить до списку повільного скорочення тарифів, водночас промислові товари і нафтопродукти складають більшу частину експорту інших країн АСЕАН та В'єтнаму і входять до списку швидкого скорочення за схемою АФТА; підвищення конкуренції в залученні іноземних інвестицій в умовах відтворення економіки регіону після фінансової кризи 1997–1998 рр.

2. Вплив АФТА на економіку В'єтнаму

2.1. Торгівля. 1) *Імпорт:* потік товарів із країн АСЕАН складає приблизно 25 % імпорту В'єтнаму — це переважно сировина для виробництва і промислові товари. Тарифи на ці товари

мали перед підписанням СЕРТ ставку нижче 5 %. Тому АФТА не має прямого впливу на цю групу товарів. Інші товари, які складають більшу частину в імпорті, такі як бензин, мотоцикли та ін., не входять в схему СЕРТ, тому також не потрапляють в поле впливу АФТА. У довгостроковій перспективі всі ці товари будуть внесені до списку скорочення тарифів, і нетарифні бар'єри також будуть зняті (особливо це стосується кількісних обмежень). І тоді можна припустити, що імпорт споживчих товарів з країн АСЕАН збільшиться, якщо місцева продукція не буде конкурентоспроможна.

2) *Експорт.* *Експорт у країни АСЕАН.* Теоретично у довгостроковій перспективі АФТА має підвищити конкурентоспроможність в'єтнамських товарів на ринку країн АСЕАН завдяки зменшенню тарифів і скороченню нетарифних бар'єрів. Але на практиці можливість збільшення експорту в ці країни невелика, якщо виходити з таких міркувань.

Структура експорту. За останні роки країни АСЕАН приймають 20–23 % експорту В'єтнаму. Це достатньо вагомий показник. Але з цих товарів тільки 20 % входить до СЕРТ, що відповідає тільки 4 % усієї експортної виручки країни у 2001 р., до того ж можливість збільшення експорту в країни АСЕАН такої продукції невелика. Товарна структура В'єтнаму та інших учасників АСЕАН доволі схожа. Маючи нижчий рівень виробництва, В'єтнам може конкурувати на регіональному ринку тільки у разі створення особливостей і різноманіття своєї товарної номенклатури, що буде тільки доповненням до товарної структури інших країн.

Партнери. Основним партнером В'єтнаму в торгівлі з країнами АСЕАН є Сінгапур (2/3 всього торгового обороту). Більша частина в'єтнамських товарів реекспортується до інших країн. У Сінгапурі, як відомо, і до АФТА існувала дуже ліберальна система тарифів — процентна ставка практично дорівнювала нулю. Тому при повному формуванні АФТА навіть залишкова 1/3 в'єтнамського товарного обороту з країнами АСЕАН не змінить сильно картину всього експортно-імпортного обороту країни. Таким чином, якщо В'єтнам сформує умови для зміни структури виробництва та експорту з метою створення конкурентоспроможної товарної номенклатури, що входить до списку тарифного скорочення за схемою СЕРТ, лише тоді країна отримає цінові переваги при експорті своєї продукції у країни АСЕАН.

Експорт у країни поза АСЕАН. У довгостроковій перспективі АФТА може непрямо впливати на експорт В'єтнаму у країни поза АСЕАН завдяки більш дешевому імпорту сировини для виробництва. Крім того, як член АФТА В'єтнам має можливість використовувати нові переваги у торговельних взаємовідносинах з більш великими країнами. Наприклад, В'єтнам потрапляє під дію Генеральних систем преференції США (General System of Preference — GSP). За GSP “цінність одного продукту, виробленого економічним об'єднанням або зоною вільної торгівлі (наприклад, АФТА), вважається продуктом однієї країни”, і на продукт, що імпортується до США, може поширюватись привілей GSP, якщо “вартість сировини складає 65 % собівартості продукту після оформлення всіх митних процедур США”. Це означає, що країни АСЕАН можуть імпортувати сировину для виробництва товару з інших країн-членів для експорту до США, і на цей товар поширюватимуться умови GSP, якщо вартість сировини складає 65 % вартості товару. Для В'єтнаму це велика можливість зближення і проникнення на великий американський ринок з щорічним обсягом імпорту 1000 млрд дол. Але у зв'язку з тим, що товарна структура країн АСЕАН дуже схожа, всі вони також зможуть користуватися привілеями GSP. Тому, беручи участь в АФТА, В'єтнам має прийняти жорсткі умови конкуренції з іншими учасниками інтеграційного об'єднання не тільки на регіональному рівні, а й на світовому. Необхідно тут нагадати, що участь В'єтнаму в АФТА і АПЕК (Організація Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва — АРЕС) з листопада 1998 р. є тільки підготовчим етапом для вступу до Світової організації торгівлі (СОТ).

2.2. Іноземні інвестиції. *Інвестиції з інших країн — учасниць АСЕАН.* Більш раціональний розподіл капіталовкладень — один з позитивних впливів АФТА. Через відсутність протекціонізму деякі галузі промисловості будуть змушені підвищувати свою конкурентоспроможність, щоб вижити або навіть отримати додатковий прибуток. У зв'язку з цим інвестори будуть зацікавлені робити капіталовкладення в інші країни АСЕАН, у тому числі у В'єтнам. Крім того, з формуванням “Зони інвестицій АСЕАН” (AIA) інвестори з АСЕАН, а також іноземні інвестори будуть мати набагато сприятливіші умови, особливо ті умови, що стосуються адміністративних та інших процедур.

Інвестиції з інших країн, окрім АСЕАН. Теоретично створення зони вільної торгівлі сприяє

залученню іноземних інвестицій до регіону. Це пояснюється тим, що інвестори можуть виробляти продукцію в одній або декількох країнах, а реалізовувати її на території всіх інших країн-учасниць, використовуючи низькі тарифи і подолані тарифні бар'єри. Інвестування однієї країни створює великий ринок, який в багато разів перевищує споживчі можливості цієї країни. Застосовуючи цю теорію на прикладі АФТА і В'єтнаму, іноземні інвестори, роблячи капіталовкладення у В'єтнам, отримують ринок не на 80 млн, а вже на 500 млн людей. Але насправді тариф є тільки одним з показників на користь прийняття рішення про інвестування. Низький тариф швидко втрачає своє значення за відсутності політичної та соціальної стабільності, сприятливого інвестиційного клімату, дешевої та навченої робочої сили. Прикладом може служити Індонезія. Незважаючи на те, що АФТА базується в Індонезії, багато іноземних інвесторів — Sony, Matsushita та ін. — все одно покидають цей ринок через побоювання тероризму, через етнічні конфлікти, політичну нестабільність і корупцію та роблять капіталовкладення на користь Китаю, Малайзії або В'єтнаму. Якщо раніше Індонезія та В'єтнам не були членами АФТА, то через складні тарифні бар'єри і кількісні обмеження імпорту до цих країн іноземні інвестори змушені були робити інвестиції в якусь іншу країну. Але зараз за відсутності у В'єтнамі сприятливого інвестиційного клімату, навіть коли він є членом АФТА, іноземні інвестори можуть інвестувати в будь-яку країну — член АФТА або збільшити потужність існуючого виробництва на території учасника АФТА, а звідси продавати продукцію у В'єтнам. Таким чином, для ефективнішого залучення іноземних інвестицій до В'єтнаму необхідно комплексно та якісно вдосконалити своє інвестиційне середовище.

2.3. Промисловість. У перспективі, коли промисловість окремих країн не буде отримувати вагомій державній субсидії і захист, АФТА змінить структуру регіональної промисловості у бік вузької спеціалізації та ефективнішого розподілу ресурсів. Але ці зміни носитимуть суб'єктивний характер, тобто залежатимуть від вибору окремих країн.

Наприклад, Сінгапур розвиватиме хімічну промисловість, виробництво запчастин для транспортних засобів і комплектуючих для комп'ютерів, одночасно зменшить обсяг виробництва тих товарів, для продукування яких потрібно багато робочої сили і корисних копалин.

Для Малайзії ситуація буде інакшою. Галузі промисловості, де використовується більше робочої сили і корисних копалин (паперова промисловість, переробка деревини, швейна і трикотажна промисловість), розвиватимуться швидко. Водночас частка транспортної, хімічної промисловості, переробки деревини і виготовлення з деревини виробів, продуктів, які пройшли переробку, зменшиться.

Аналогічно, як і в країнах АСЕАН, деякою мірою АФТА обов'язково змінить структуру сільськогосподарства В'єтнаму. У будь-якому випадку АФТА створює для В'єтнаму можливості і дає час на підготовку до змін. Постає питання: Як ефективніше скористатися наданими можливостями, як змінити структуру промисловості і торгового асортименту, щоб максимально використати відносні переваги В'єтнаму при регіональному розподілі праці? Для розвитку промисловості на принципах ринкової економіки державі необхідно розробити оптимальну і сприятливу інвестиційну політику, при цьому застосувати раціональні захисні заходи. Але державний захист має свої межі, тому для свого стійкого розвитку підприємства повинні швидко вивчити внутрішній і зовнішній попит, конкурентоспроможність інших підприємств країн АСЕАН у такій самій галузі, щоб своєчасно змінити структуру виробництва, оновити обладнання і технології, підвищити кваліфікацію управлінських кадрів. Особливо актуальні ці проблеми сьогодні, оскільки В'єтнам завершить свої зобов'язання на початку 2006 р.

2.4. Державний бюджет. Участь в АФТА та робота за схемою СЕРТ однозначно впливають на фінансовий потік до державного бюджету, особливо в початковий період — від 1 до 7 років. За останніми даними, імпорт з країн АСЕАН займає приблизно 20–23 % всього імпорту В'єтнаму, водночас імпортні тарифи (крім сирої нафти) дають приблизно 25 % усього доходу до державного бюджету. Таким чином, скорочення кількості імпортних тарифів неминуче призводить до зменшення доходу до державного бюджету. Одночасно у довгостроковій перспективі АФТА збільшить ефективність виробництва у країні. Звідси можна припустити, що скорочення доходу до державного бюджету В'єтнаму буде компенсоване збільшенням торгового обороту і доходу за рахунок інших податків. Але це лише передбачається за теорією, а в реальному житті багато що залежить від розвитку внутрішнього

виробництва, ефективності податкової системи і податкового апарату.

Участь В'єтнаму в АСЕАН і АФТА — це лише перший крок на шляху регіональної і міжнародної економічної інтеграції В'єтнаму. Вона відкриває для В'єтнаму одночасно нові можливості і великі труднощі, які тісно переплетені між собою. Тому для їх вирішення потрібні серйозні зусилля на всіх рівнях виробництва, щоб ефективніше використати надані можливості й максимально захистити себе від негативних впливів інтеграційних процесів. При цьому процес виконання зобов'язань стосовно АФТА треба розглядати комплексно, як один з важливіших ланцюгів на шляху міжнародної економічної інтеграції та торговельної лібералізації, основною метою якого є вступ до СОТ.

15 червня 1996 р. В'єтнам офіційно подав заяву про вступ до АПЕК, який на сьогодні є наймогутнішою організацією економічного співробітництва в регіоні у сфері лібералізації торгівлі та інвестицій, а також економічного розвитку. АПЕК охоплює 21 країну Азіатсько-Тихоокеанського регіону з населенням 2,1 млрд людей, а ВВП складає приблизно 18 000 млрд дол. і займає 47 % світової торгівлі. Вже 14 листопада 1998 р. на Нараді міністрів іноземних справ і торгівлі АПЕК В'єтнам офіційно став повноправним членом АПЕК разом з Росією і Перу.

Членство в цій організації дало можливість В'єтнаму розширити зовнішньоекономічну діяльність і зробити важливий внесок в індустріалізацію та модернізацію країни. Нині в умовах перехідної економіки В'єтнам бере активну участь у виконанні програм АПЕК. Після 7 років участі всі зобов'язання В'єтнаму і програми з їх виконання (AIA) були оцінені всіма учасниками АПЕК на високому рівні. В'єтнам бере участь і в програмі створення електронної торгівлі АПЕК — e-IAP. Приділяючи більше уваги технічним програмам співробітництва, В'єтнам бере участь у деяких планах загальних дій (CAP), наприклад у сферах митних процедур, стандартизації якості, туризмі і т. ін. Рік 2006-й стане для В'єтнаму важливим роком розвитку співробітництва, оскільки у В'єтнамі відбудеться Нарада міністрів АПЕК. Участь в АПЕК дає В'єтнаму добрий шанс підвищити свій політичний статус на світовій арені, отримати найновішу інформацію про тенденції розвитку світу, що допоможе йому ефективніше орієнтуватися при визначенні національної політики.

3. Вплив АПЕК на економіку В'єтнаму

Країни — члени АПЕК сьогодні мають великий вплив на економічний розвиток В'єтнаму, оскільки понад 80 % торговельного обороту і понад 70 % прямих іноземних інвестицій надходять безпосередньо від них. Вони також надають понад 50 % офіційної допомоги розвитку (ODA — Official Development Assistance) В'єтнаму. Тому, ставши членом АПЕК, В'єтнам отримав нові можливості для розвитку торговельної та інвестиційної діяльності, але одночасно він має розв'язати у зв'язку з цим складні проблеми.

3.1. У сфері торгівлі. Оскільки В'єтнам ще не є членом ВТО, він не може отримати від багатьох інших країн режим найбільшого сприяння або привілеї GSP у торговельній сфері. Тому членство В'єтнаму в АПЕК дало країні можливість збільшити обсяг експорту завдяки розширенню ринку збуту своїх товарів, до того ж на пільгових умовах. У свою чергу, В'єтнам змушений був відкрити двері у власну економіку, приймаючи жорсткі умови конкуренції не тільки з продукцією країн АСЕАН, а й таких розвинених країн, як США, Японія, Канада та ін. У зв'язку з цим для в'єтнамських підприємств постає проблема підвищення конкурентоспроможності своєї продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках шляхом оновлення техніки, обладнання і технологій, підвищення якості продукції, рівня регулювання, маркетингу, зменшення собівартості та ін.

Понад 10 років тому В'єтнам став офіційним членом АСЕАН і АФТА, де всі учасники мали однакові переваги, як і В'єтнам. Це означало, що експортна продукція цих країн конкурувала між собою на міжнародному ринку. Інший характер має співробітництво в рамках АПЕК. Члени АПЕК розрізняються рівнем техніко-економічного розвитку, відносними перевагами, рівнем доходу на душу населення та ін. Ці відмінності ведуть до ефективнішого розподілу праці в АПЕК і дають змогу В'єтнаму максимально скористатися своїми перевагами — наявністю природних ресурсів, субтропічного клімату, надлишком дешевої робочої сили та ін. Експортна продукція В'єтнаму в АПЕК має низьку собівартість і високу конкурентоспроможність. Крім того, система регулювання імпорту та експорту, митні процедури постійно спрощуються, створюються сприятливі умови для реалізації цілей АПЕК, що дасть можливість розширити імпорту та експорту діяльність В'єтнаму.

3.2. У сфері міжнародних інвестицій. Участь в АПЕК веде до того, що структура виробництва

в окремих країнах обов'язково змінюється, деякі галузі, де неефективно використовуються відносні переваги, стають слабкішими. Тому для виживання та ефективнішого розвитку бізнесмени змушені переносити свій капітал до країн з більш сприятливим інвестиційним кліматом. Очікується, що відбудеться переміщення капіталовкладень з галузей, де традиційно використовують багато робочої сили, наприклад з текстильної, швейної промисловості, в галузі, пов'язані з переробкою морської продукції, складанням електричної та електронної продукції, у виробництво товарів народної творчості, тобто капітал переходить у країни з дешевшою робочою силою, у тому числі В'єтнам. Крім того, у зв'язку зі вступом В'єтнаму до АПЕК і низькими тарифними ставками для іноземних інвесторів ринок реалізації їх товарів помітно розширюється, тобто інвестування в'єтнамських підприємств приводить не тільки до завоювання внутрішнього ринку, а й до легкого доступу на інші ринки країн АПЕК. Так, В'єтнам активізує співробітництво з членами АПЕК для поліпшення джерел робочої сили, розвитку науково-технологічного потенціалу, інфраструктури, а також приймає закони щодо спрощення та легалізації процедур з видачі ліцензій для інвестування, що також поліпшує інвестиційний клімат країни. Інтенсифікація співробітництва в рамках АПЕК, у тому числі через фондовий ринок, допоможе В'єтнаму збільшити приплив інвестицій з країн АПЕК.

Таким чином, понад десятирічний досвід В'єтнаму в АСЕАН та інших регіональних і світових організаціях нині використовується керівництвом країни для підвищення рівня життя населення. Сьогодні процес інтеграції В'єтнаму у світову економіку послідовно спрямований на вступ до СОТ.

Література

1. PGS. *TS Thai Ba Can, Thac si Tran Nguyen Nam. Phat trien dich vu tai chinh Viet Nam trong tien trinh hoi nhap.* — NXB Tai chinh. — Ha Noi, 2005.
2. TS. *Dao Van Hung. Phat trien Tai chinh vi mo o Viet Nam.* — NXB Lao dong. — Ha noi; Ha Noi, 2005.
3. *Friedman T. L. The World is Flat: A Brief History of The 21st Century,* April 2005.
4. *Stiglitz J. E., Shahid Yusuf. Suy ngam lai su than ky Dong A — sach tham khao.* — NXB Chinh tri quoc gia. — Ha Noi, 2002.

5. *Bô Ngoại giao, Vì kinh tế đã phương*. Viet Nam: Hội nhập kinh tế trong xu thế toàn cầu hóa, vấn đề và giải pháp. — NXB Chính trị quốc gia. — Hà Nội, 2002.
6. <http://www.mpi.gov.vn>

7. <http://www.mof.gov.vn>
8. <http://www.fpt.vn>
9. <http://www.vnexpress.net>
10. <http://www.hoinhap.gov.vn>

In the article process and results of integration of Vietnam into regional and world, economic and financial systems (ASEAN, APEC, AFTA, WTO) are viewed. The analysis of positive and negative influence of Vietnamese entry to ASEAN (Association of South-East Asian Nations) upon trade, industry, investment, state budget is carried out. The impact of APEC on economy of Vietnam is considered. The mechanisms decreasing negative tendency in connection with integration are proposed.

Надійшла 5 травня 2006 р.

ВАЛЮТНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК СУЧАСНА РИСА РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 28–33

Розглянуто витоки, початкові форми валютної інтеграції, подана систематизація типів валютних блоків та їх коротка характеристика. Досліджена проблема можливості існування валютного союзу без союзу економічного і політичного. Сформульоване власне визначення регіональної валютної інтеграції як стадії регіональної економічної інтеграції та як процесу. Виокремлено критерії оформлення валютної інтеграції на підставі аналізу досвіду функціонування Європейського валютного союзу.

У сучасному світі, охопленому процесами глобалізації та регіональної економічної інтеграції, валютна інтеграція країн переживає своє друге народження. Історія створення валютних союзів сягає ще VI ст. до н. е., проте всі ці союзи мали під собою політичне підґрунтя і розпалися з тих чи інших причин. Сьогодні валютна інтеграція виходить на якісно новий рівень і має під собою чітку економічну базу, а тому претендує на свою незворотність. Першим прикладом валютної інтеграції сучасної якості став Європейський валютний союз (ЄВС) з єдиною валютою євро, аналогів якому у світовій економіці поки що немає. Дивлячись на цей європейський приклад, майже всі регіони світу — СНД, Північна і Латинська Америка, Азія, Африка, ісламські країни, а також країни Перської затоки — почали декларувати створення і запровадження єдиних валют, тобто стали на шлях валютної інтеграції, що зумовлює необхідність дослідження цього цікавого процесу. Саме зараз потрібен системний підхід до валютної інтеграції, оскільки глобалістичні тенденції вимагатимуть скорочення кількості валют у світі.

Питання теоретично-методологічних і практичних засад регіональної валютної інтеграції є дослідженим недостатньо як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі. Із зарубіжних учених цього напрямку досліджування варто назвати Б. Айхенгріна, Г. Ашингера, Р. Врубеля, П. де Грове, О. Ісанга, Д. Каена, П. Кауфманна,

П. Кенена, Р. Маккелі, Р. А. Манделла, М. Обстфельда, Н. Тигесена, Ж. Тротінона.

Серед українських учених з цієї проблематики необхідно відзначити С. Я. Боринця, А. С. Гальчинського, З. О. Луцишина, О. В. Плотнікова, О. І. Рогача, А. С. Філіпенка, серед російських — Ю. А. Борко, О. В. Буторіної, Т. Д. Валової, С. І. Долгова, В. Р. Євстигнєєва, А. Н. Красавіної. Але у працях цих учених проблематика валютної інтеграції висвітлена, на наш погляд, недостатньо. Відсутній комплексний підхід до дослідження валютної інтеграції разом з міжнародною регіональною економічною інтеграцією, немає системного підходу до наукової категорії “валютна інтеграція”. Спробуємо сформулювати власне визначення валютної інтеграції, розкрити історичні витоки, дослідити феномен валютної інтеграції в нерозривній єдності з регіональною економічною інтеграцією.

Перед аналізом процесу валютної інтеграції в тому вигляді, в якому він існує сьогодні, коротко розглянемо його витоки. На наш погляд, процес валютної інтеграції переживає сьогодні своє друге народження, оскільки історія знає чимало прикладів спроб створення та існування валютних союзів у минулому. Проте ті союзи були створені на інших засадах, аніж союзи сьогодення, й мали лише початкову та недосконалу форму валютної інтеграції. Потрібен був певний відкат у процесах валютної інтеграції, щоб дати місце розвитку процесу економічної інтеграції, яка стала важли-

вим підґрунтям для створення валютних союзів у сучасному світі й вивела валютну інтеграцію на якісно новий рівень.

Взагалі поняття монетного союзу виникло практично водночас з виникненням самих монет. Відомо, що перші монети були викарбувані ще в VII ст. до н. е. в царстві Лідія в Малій Азії. Пізніше монети були викарбувані в Греції на острові Егіна. У давні часи створення валютних союзів відбувалося з метою централізації малих держав під дахом великих імперій. Античними імператорами запроваджувалась спільна валюта, яка часто складалась лише з однієї монети імператора. Після смерті імператора монета припиняла своє існування, а грошовий обіг цих територій знову ставав децентралізованим.

В епоху середньовіччя юридичною базою валютних союзів служили монетні конвенції, які укладались між окремими карбувальниками, містами та цілими регіонами здебільше для здійснення монопольного контролю над карбуванням монет і для поширення їх на великих територіях. Відомі, наприклад, такі союзи тих часів: Віденський (1255 р.) між містами Любек, Гамбург, Люнебург та Вісмар; Трейнський між містами Кьольн, Майну, Трір та Пфальц, а також Рапенський (1403–1584 рр.) між містами Базель, Брайзах, Кольмар та Фрайбург.

Перша спроба створити колективні гроші була здійснена в межах Ганзейського монетного союзу. Це був своєрідний політичний і торговельний союз міст Північної Німеччини, що існував у XII–XVI ст. Інтенсифікація світового економічного розвитку, індустріалізація виробництва, зростання обсягів світової торгівлі, лібералізація руху капіталів викликали до життя необхідність трансформації грошового устрою з національного рівня на міжнародний.

У XIX ст. в Європі виникає низка валютних союзів. Вони докладно розглянуті у працях [3; 5; 2]. Усі ці союзи розпались з тих чи інших причин, але їх створення та існування дало змогу дійти таких висновків [5, 57–58]:

1. За відсутності політичного союзу у валютному союзі повинна бути якась домінуюча країна, що мала б сильну геополітичну мотивацію й солідарність з іншими учасниками валютного союзу. Домінуюча країна та її економіка повинні бути могутніми і впливовими, а також тісно пов'язані з економіками інших країн-учасниць.

2. У валютному союзі повинні бути центральні інститути, які б координували діяльність країн-учасниць, здійснювали моніторинг за виконан-

ням спільних політичних і технічних рішень, проведенням фінансової політики, контролювали емісію грошей.

3. За відсутності політичного союзу або домінуючої позиції одного з членів валютного союзу система регулювання валютних відносин країн — членів валютного союзу повинна мати наднаціональний характер і досконало розроблений інституційний механізм координації діяльності країн — членів валютного союзу.

Розглянемо такі початкові форми регіональної валютної інтеграції, як валютні блоки й валютні зони.

Під час світової економічної кризи 1929–1933 рр. припинив своє існування золото-девизний стандарт, а єдина валютна система розпалася на валютні блоки. Валютний блок — це угруповання країн, що ґрунтується на валютно-економічному домінуванні держав, які очолюють цей блок, через прикріплення до їх валюти валют інших країн — учасниць блоку [1, 71]. Як правило, валютні блоки офіційно не оформлювались, а формувалися здебільше стихійно на підставі залежності країн, що розвиваються, від колишніх метрополій.

У світовій історії відомі три валютних блоки. Стерлінговий валютний блок виник у 1931 р. у Великій Британії. Крім Британської імперії, за винятком домініонів Канади й Ньюфаундленду, а також території Гонконгу, до цього блоку увійшли держави, що були економічно тісно пов'язані з нею, — Єгипет, Ірак, Португалія, пізніше Греція та Іран. У 1933 р. після відміни золотого стандарту у США виник доларовий валютний блок за участю економічно залежних від США країн Латинської Америки та Канади. У червні 1933 р. країни, які намагалися зберегти вільне функціонування золотого стандарту на основі незмінного золотого вмісту національних валют, утворили золотий блок. До нього увійшли Франція, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, а потім Італія й Польща.

Окрім згаданих блоків, під час Другої світової війни країни "осі" — Німеччина та Японія — створили по валютному блоку, куди увійшли окуповані ними країни з метою їх пограбування.

З часом на базі валютних блоків утворилися регіональні валютні блоки вищого порядку — валютні зони. Валютні зони — це валютні угруповання країн, що сформувалися під час Другої світової війни та після її завершення з метою проведення узгодженої політики у сфері міжнародних валютних відносин [1, 74].

Після Другої світової війни у світі утворилося шість основних валютних зон: британського фунта стерлінгів, долара США, французького франка, португальського ескудо, іспанської песети, голландського гульдена. Нині у світі функціонує лише зона французького франка.

Наступною, більш розвиненою формою регіональної валютної інтеграції став Європейський платіжний союз (ЄПС) з міжнародною розрахунковою валютною одиницею під назвою “епуніт” — ЕРО. Далі в Європі виникли Європейська валютна система з європейською валютною одиницею ЕКЮ і, нарешті, вінець сучасної регіональної валютної інтеграції — Європейський валютний союз з єдиною валютою євро.

Дуже цікавою, на наш погляд, є систематизація типів валютних блоків, здійснена О. В. Буторіною [2, 307–308]:

1. Одностороннє рішення держави про заміну національної грошової одиниці валютою іншої держави.

2. Взаємна угода між незалежними державами про перехід на грошову одиницю однієї з них.

3. Взаємна угода між незалежними державами про використання їх національних грошових

одиниць в якості законного платіжного засобу на території кожної з них.

4. Об'єднання з колективною розрахунковою одиницею, яка існує поряд з національними грошима держав-членів і використовується здебільше для зовнішніх розрахунків.

5. Економічний і валютний союз з єдиною валютою, яка замінює національні грошові одиниці країн-членів.

Короткі характеристики розглядуваних валютних блоків подано в таблиці [2, 310].

Між науковцями вже давно триває дискусія про можливість існування валютного союзу без офіційного затвердження союзу економічного й політичного. Розгорнулася ця дискусія ще в 50-х роках ХХ ст., проте набула особливого значення у 90-ті роки, коли в Європейському Союзі було розпочато створення ЄВС.

Деякі науковці вважають, що валютний, економічний і політичний союзи повинні збігатись, інші висловлюють думку, що валютне об'єднання може діяти самостійно. На наш погляд, для вирішення цього питання необхідно зважати на наведену вище систематизацію валютних блоків. Можна побачити, що різноманітні типи валютних

Типи валютних блоків, їх інструменти й передумови в сучасних умовах

Типи блоків	Інструменти				Передумови		Приклади блоків	
	Нова грошова одиниця	Розрахункова палата	Єдина грошово-кредитна політика	Жорстка фіксація курсів	Економічна конвергенція	Єдиний внутрішній ринок		
Одностороння заміна національної валюти на іноземну							Панама, Монако, Ліхтенштейн, Сан-Маріно, Еквадор, Чорногорія	
Узгоджена заміна національних валют на одну з них								Союзи Баварії та Пруссії 1837–1838 рр.
Об'єднання з паралельною циркуляцією національних валют								Латинський союз, союз Бельгії та Люксембургу
Об'єднання з колективною грошовою одиницею спеціального призначення							Союзи Ганзи, Скандинавський і Німецький 1857 р., ЄПС, ЄВС, СЕВ	
Валютний союз з єдиною валютою							ЄВС	

союзів відрізняються один від одного за механізмами, умовами й цілями створення. Так, коли країна починає використовувати зарубіжну валюту замість національної, вона досягає головної мети — усунення хронічної недовіри до національної валюти, нормалізація грошового обігу. Та держава, яка “позичає” свою валюту, обов’язково посилює свій вплив у світі й отримує додатковий попит на національні гроші. У випадку, коли запроваджується колективна розрахункова одиниця, досягається ефективність організації системи зовнішньоекономічних розрахунків, подолання браку коштів у високоліквідних іноземних валютах. При переході ж до єдиної валюти ставляться такі цілі: підвищення ефективності макроекономічної політики, зміцнення стратегічних позицій економічного й валютного об’єднання у світі, значне підвищення стабільності й ліквідності своєї валюти, а також ступеня її інтернаціоналізації, зміна на свою користь механізму курсоутворення [2, 313].

Таким чином, для створення перших чотирьох типів валютних блоків існування економічного й політичного союзу не є необхідною умовою. У деяких випадках вона може бути бажаною, але валютні блоки таких типів справді можуть існувати самостійно. Можливий навіть зворотний процес — коли валютна інтеграція сприяє економічній інтеграції країн — членів валютного угруповання. Така ситуація теоретично можлива для випадку з СНД.

Проте для валютних угруповань п’ятого типу, тобто вилучення з обігу національних грошових одиниць і запровадження нової єдиної валюти, необхідним є виконання певних критеріїв економічної конвергенції, тобто між країнами спочатку має відбутись економічна інтеграція. Якщо економічна динаміка країн — членів валютного блоку буде різною, це заважатиме їм жорстко зафіксувати курси своїх валют. Окрім того, економічний і валютний союз — верхівка інтеграційного процесу; щоб дістатися неї, інтеграційному угрупованню потрібно пройти всі попередні стадії — зону вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок товарів, послуг і факторів виробництва, економічний союз, а потім і валютний союз. Ю. В. Шишков зазначає: “така послідовність етапів є обов’язковою, хоча б в силу того, що дійова координація бюджетної, соціальної, фінансової та інших ключових аспектів внутрішньоекономічної політики держав-членів неможлива за відсутності єдиного ринкового простору, який суттєво прискорює нівелювання інфляційних процесів,

національних рівнів оплати праці, процентних ставок та інших умов... Поетапність процесу інтегрування є стрижнем і основних документів ЄС, і повсякденної практики” [6, 181].

Розглянемо валютну інтеграцію в контексті утворення валютних об’єднань на базі економічних союзів, тобто найбільш зрілої форми. На сьогодні у вітчизняній та зарубіжній літературі немає визначення регіональної валютної інтеграції. На нашу думку, *регіональна валютна інтеграція як стадія регіональної економічної інтеграції — це об’єднання двох і більше держав у регіональну інтеграційну угруповання із запровадженням нової єдиної валюти, координацією грошово-кредитної та валютної політики й створенням наднаціональних механізмів валютного регулювання. Регіональна валютна інтеграція — це процес удосконалення фінансових відносин та підвищення ефективності грошового обігу і фінансового менеджменту на всіх ланках господарського та державного управління в результаті запровадження єдиної валюти.*

Аналіз досвіду Європейського Союзу дає можливість виокремити такі критерії оформлення валютної інтеграції [4, 260]:

- цілковита та незворотна конвертованість валют країн-учасниць;
- тісні межі коливання валютних курсів;
- остаточне визначення співвідношень паритетів;
- повна лібералізація обігу капіталів.

Зазначимо, що валютна інтеграція суттєво впливає на принципи й порядок проведення національної грошової та валютної політики. Створення валютного союзу передбачає значно глибше втручання у внутрішні справи й відмову від національного суверенітету в цій сфері, ніж існування звичайного економічного союзу. Валютний союз вимагає відмову від національної компетенції в галузі валютної й грошової політики. Ця відмова може спровокувати політичний опір деяких країн інтеграційного угруповання. З цього приводу зазначимо, що валютний союз вимагає високого ступеня довіри до політичних рішень у різних сферах.

На сьогодні потенційні економічні й політичні вигоди та витрати валютного союзу можна розподілити на п’ять аспектів [4, 285]:

- 1) вплив на ефективність та зростання економіки;
- 2) вплив на зайнятість;
- 3) вплив на стабільність цін;
- 4) вплив на державні фінанси;

5) зовнішньоекономічні або міжнародні наслідки.

Розглянемо коротко кожний з перелічених аспектів.

Вплив на ефективність та зростання — за провадження єдиної валюти означає ліквідацію курсових коливань та відповідно втрат від пов'язаних з ними валютних ризиків. У зв'язку з цим зникає потреба страхування валютних ризиків, а також ліквідуються транзакційні витрати. У макроекономічному аспекті це стимулює додаткове залучення інвестицій у країну і забезпечує економічне зростання. На мікроекономічному рівні це означає зменшення внутрішньовиробничих витрат підприємств, надійність планування, поліпшення загальноекономічних умов для товарообміну для тих підприємств, що здійснюють торгівлю в межах спільного валютного простору. Завдяки усуненню кордонів між національними господарствами відбувається посилення конкуренції між підприємствами, що разом із спрощенням у порівнянні цін викликає появу широкої товарної пропозиції, яка веде до зростання спільного добробуту країн-учасниць валютного союзу.

Вплив валютного союзу на зайнятість — відомо, що за умов існування курсової невизначеності інвестори при оцінюванні ефективності економічних проєктів закладають у загальні витрати можливі фінансові втрати внаслідок коливань валютних курсів. Це зменшує кількість рентабельних проєктів і відповідно кількість робочих місць. Проте, якщо розглядати дію цього фактора на прикладі Європейського валютного союзу, зазначимо, що для позитивного впливу євро на зайнятість у ЄВС мають зрости мобільність робочої сили та ефективність її використання. Але й у цьому разі проблема не буде вирішена без проведення структурних реформ ринків робочої сили з метою підвищення їх гнучкості та зменшення зарегульованості.

Вплив на стабільність цін — завдяки виваженій політиці наднаціональних органів регулювання висока стабільність цін робить можливим ефективніший розподіл і використання ресурсів та сприяє раціональній політиці в галузі доходів.

Вплив на державні фінанси — у цій сфері існують економічні переваги та політичні втрати. До економічних переваг належить економія процентних виплат при обслуговуванні боргів завдяки скороченню процентних надбавок за інфляційний та валютний ризики. До політич-

них належать втрата сенйоражу, суворіші вимоги у валютному союзі до бюджетної дисципліни та координації бюджетної політики окремих країн.

Зовнішньоекономічні або міжнародні наслідки — нова валюта інтеграційного угруповання може зайняти на міжнародному валютному ринку більш вагомі і значущі позиції, ніж їх займали до того валюти окремих країн — учасниць інтеграційного угруповання. Зокрема, так сталося з валютою євро, яка склала альтернативу долару США та японській єні на світових валютних ринках.

Таким чином, процеси валютної інтеграції є складними і суперечливими. Нині існують п'ять типів валютних союзів, кожен з яких має свої передумови виникнення та інструменти функціонування. Головна загроза, яку несе в собі валютна інтеграція — це часткова втрата національного суверенітету, втрата можливості проведення власної грошово-кредитної, валютної політики, а також можливості кожної країни друкувати гроші. В одному випадку це є платою за більш стійку спільну валюту, більш вагому на світовому валютному ринку, в інших випадках — це ситуація, яку можна пом'якшити участю кожної країни в наднаціональній системі регулювання валютним союзом. Окрема країна, зважаючи на успіхи свого економічного розвитку, зокрема обсягів ВВП, має домагатись якомога більшої кількості голосів у наднаціональній системі прийняття рішень, тоді валютна інтеграція буде працювати на її користь. Тому не кожній країні, особливо Україні, потрібно поспішати зі вступом до валютного союзу і взагалі до регіонального інтеграційного угруповання. Потрібно розбудувати і розвивати власну економічну ідентичність, щоб не стати трофеєм на шляху розширення гегемонії лідерів світового економічного розвитку.

Література

1. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: Підруч. — К.: Знання, 2001. — 305 с.
2. Буторина О. В. Международные валюты: интеграция и конкуренция. — М.: Издат. дом "Деловая литература", 2003. — 368 с.
3. Кузнєцов О. В. Формування комутативної грошової політики в європейському валютному союзі: Дис. ... канд. екон. наук. — К., 2000. — 158 с.
4. Міжнародна економіка: Підруч. / За ред. А. П. Румянцева. — К.: Знання-прес, 2003. — 447 с.

5. Савчук Ю. А. Проблеми розвитку європейської валютної інтеграції на третьому етапі створення Європейського економічного і валютного союзу: Дис. ... канд. екон. наук. — К., 2001. — 162 с.

6. Шишков Ю. В. Европейская интеграция и СНГ: Западный образец и его отражение в восточном зеркале // Развитие интеграционных процессов в Европе и России. — М.: ИНИОН РАН, 1997. — 215 с.

The currency integration process is very complex and contradictory. Today there are 5 types of currency unions each of which has its preconditions of appearance and functioning instruments. The main threat, which brings currency integration is the partial loss of the national sovereignty — the loss of possibility of own money — credit policy conduction, the possibility of each country to print money. In one case it is the pay for more stable common currency, more influential at world currency market. In another case — this is the situation which one can ease by taking part in the over national system of currency union regulation. Each country must achieve as more votes as possible in the system of solution making. Then a country will gain the currency integration benefit. That is why not for each country especially for Ukraine it is necessary to join a currency union as fast as possible. It is necessary to build and develop own economic identity for not to become a trophy in the way of the world economic development leaders hegemony expansion.

Надійшла 17 квітня 2006 р.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 34–37

Багатоступенева система вищої освіти України, яка запроваджена законами України “Про освіту”, “Про вищу освіту” та відповідними нормативними документами Кабінету Міністрів України і Міністерства освіти і науки України, здебільше відповідає моделі, запропонованій країнами — учасниками Болонського процесу. Подальша модернізація вищої школи України має бути зорієнтована на інтегрування національної системи вищої освіти в європейський освітній та науковий простір.

Відповідно до Закону України “Про освіту” [2] освіта — це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави, яка ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

Законодавство України про освіту базується на Конституції України [1] і складається з інших актів законодавства України, завданням якого є регулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загально-культурної підготовки громадян України [2, ст. 2].

Стратегічно українська політика щодо вищої освіти зорієнтована на потреби особистості в подальшому працевлаштуванні. Це відбувається завдяки розширенню доступу до якісної освіти, що є одним із завдань Болонського процесу та міститься в документах Ради Європи.

Нині в Україні налічується 1003 вищих навчальних заклади, з яких понад 300 здійснюють освітню діяльність на університетському рівні. Розвинена система вищих навчальних закладів недержавної форми власності. Якість освіти посідає п'яте місце серед пріоритетів Болонського процесу, але оцінка якості освіти в Європі по суті передувала Болонському процесу.

У процесі моніторингу на національних рівнях освіти можуть бути задіяні урядові структури, незалежні агенції, самі навчальні заклади та незалежні експерти. У кожній країні, за даними експертів Ради Європи, є хоча б одна агенція, яка займається проблемами якості. Є і різні об'єкти

оцінки: від програм та безпосередньо навчальних закладів до вивчення певних проблем чи питань на загальноуніверситетському рівні, як, наприклад, у Шотландії [6; 7].

Якщо говорити про представництво в національних агенціях, які займаються питаннями якості освіти, то за кордоном до їх складу входять представники університетів, урядових структур, незалежні експерти, а також студентство. У деяких країнах вважають, що самі університети повинні акредитувати свої програми, а у країнах Східної та Центральної Європи стандарти акредитації, як і в Україні, встановлює держава. Але основну відповідальність за якість несуть самі університети, тобто вони мають її забезпечити. Викладацький склад сприяє цьому. Законодавство ж має дати університетам можливість забезпечити таку якість навчання. Нині поширена практика надання громадськості інформації про якість та стандарти. Це важливо для мобільності студентів, які хочуть знати про те, що і як їм викладатимуть, як у Польщі, США, Великій Британії. На європейському рівні з учасниками Асоціації університетів працює міжнародна організація “ENQA” та “EUPASHE”, яка займається навчальними закладами типу коледжів. Робота “ENQA” та “EUPASHE” спрямована на розроблення стандартів, процедури забезпечення якості [6; 8].

Один із китів, на якому будується Болонський процес, — автономія університетів. Європейська спільнота розглядає їх як партнерів у побудові суспільства “Європи знань”. Сьогодні не можна уявити університети без автономії. І водночас

автономія, свобода щодо процесу навчання та наукових досліджень означає і підзвітність. Підзвітність передусім щодо якості навчання, рівня засвоєння студентом матеріалу. Традиційні моделі управління університетів змінюються. Університети дедалі більше відчують зовнішній вплив, і не завжди від держави, а швидше від ринкових сил та комерційних інтересів. Поширюється модель управління, коли університети мають наглядові ради, до яких входять поряд із представниками академічної спільноти зовнішні спостерігачі та студенти [5].

Усі зміни в навчальних закладах відбуваються заради того, щоб задовольнити вимоги студентів до освіти. Тому одне з питань, які порушує європейська спільнота, — розширення участі студентського загалу в процесах управління університетів, заохочення студентства до вирішення питань умов життя і навчання в закладах освіти, якості освіти. Ці процеси властиві і українським вищим навчальним закладам. В Україні на законодавчому рівні закріплено право вихованців університетів та інститутів на створення в межах закладу студентських парламентів, сенатів, старостатів. Є цікавий досвід у Львівському національному університеті ім. Івана Франка, де підтримуються студентські ініціативи, потребує закріплення система студентського самоврядування, яка б за допомогою певних механізмів забезпечила активну роль студентства як суб'єкта навчального процесу.

Експерти Ради Європи розглядали проблему визнання кваліфікацій у Європейському регіоні та питання забезпечення освіти впродовж життя в контексті Болонського процесу.

В Україні проводиться педагогічний експеримент щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. Термін проведення експерименту складається з етапів [4]:

- перший етап (2003–2004 рр.) передбачає розроблення навчально-методичних матеріалів, змісту освіти, форм організації навчального процесу тощо, їх апробація в експериментальних групах, визначених напрямів підготовки, спеціальностей;
- другий етап (2005–2008 рр.) передбачає внесення коректив до експериментальних матеріалів та їх апробація на більшій частині учасників експерименту.

Подальші соціально-економічні й політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності Ук-

раїни, входження її в цивілізоване світове співтовариство неможливі без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності фахівців з вищої освіти.

Однією з передумов входження України до єдиної Європейської зони вищої освіти є реалізація системою вищої освіти України ідей Болонського процесу.

На виконання першочергових завдань, що випливають із зазначеного вище, рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 28 лютого 2003 р. (протокол № 2/3-4) і від 24 квітня 2003 р. (протокол № 5/5-4) передбачено проведення з 2003/2004 навчального року педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації.

У Законах України “Про вищу освіту” від 17 січня 2002 р. № 2984-III та “Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 р. № 40-V, Державному класифікаторі професій ДК 003-95, Державному класифікаторі видів економічної діяльності ДК 009-96, Комплексі нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти (додаток № 1 до наказу Міністерства освіти України від 31 липня 1998 р. № 285 зі змінами та доповненнями, що введені розпорядженням Міністерства освіти і науки України від 5 березня 2001 р. № 28-р) визначені нові терміни [4; 6]:

- кредитно-модульна система організації навчального процесу — це модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (заликових кредитів);
- заликовий кредит — це одиниця виміру навчального навантаження, необхідного для засвоєння змістових модулів або блоку змістових модулів;
- модуль — це задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, практики, державної атестації), що реалізується відповідними формами навчального процесу;
- змістовий модуль — це система навчальних елементів, що поєднана за ознакою відповідності певному навчальному об'єкту.

Розвиток України визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності загальносвітової культури: парламентаризм, права людини, пра-

ва національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу здобуття освіти будь-якого рівня та ін., що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в Європейському Союзі. Внаслідок цього в Україні має підвищитись європейська культурна ідентичність та має посилились інтеграція до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного простору. Здійснення цього завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових, на відміну від технічних, обмежень на контакти і обміни та поширення інформації.

Основними цілями реформ в Україні є підвищення життєвого рівня населення завдяки переходу до ринкової економіки, забезпеченню захисту громадянських прав і розширенню індивідуальних свобод особи. Ринок праці і соціальна політика є найважливішими компонентами досягнення цих цілей, тому що вони необхідні для забезпечення продуктивності сучасної економіки.

У цьому контексті реформування вищої освіти і науки в Україні передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості у здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямом відповідно до її здібностей та забезпечити її мобільність на ринку праці;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла б потреби кожної людини і держави загалом;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання впродовж усього життя;
- запровадження в системі вищої освіти і науки України передового досвіду розвинених країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство;
- пошук рівноваги між масовою фундаментальною та елітарною освітою, з одного боку, та вузькою спеціалізацією і професійною досконалістю — з іншого.

Створення передумов для входження системи освіти України до єдиного європейського та світового освітнього і наукового простору шляхом впровадження в систему вищої освіти України ос-

новних ідей, сформульованих Болонською декларацією 1999 р. та іншими документами Болонського процесу, свідчить:

- про побудову Європейської зони вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу України як складової Європи;
- посилення міжнародної конкурентоспроможності як національної, так і європейської систем вищої освіти, підвищення їх престижності у світі;
- конкуренцію з іншими системами вищої освіти за студентів, вплив та престиж;
- підвищення визначальної ролі вищих навчальних закладів у розвитку національних та європейських культурних цінностей (вищі навчальні заклади як носії національної та європейської свідомості).

Формування індивідуального навчального плану студента здійснюється на підставі переліку змістових модулів (блоків змістових модулів навчальних дисциплін), що сформовані на основі освітньо-професійної програми підготовки і структурно-логічної схеми підготовки фахівців. Навчальна дисципліна формується як система змістових модулів, передбачених для засвоєння студентом, об'єднаних у блоки змістових модулів — розділи навчальної дисципліни [4].

Реалізація індивідуального навчального плану студента здійснюється впродовж часу, який не перевищує граничного терміну навчання. Нормативний термін навчання визначається на підставі галузевих стандартів вищої освіти. Граничний термін може перевищувати нормативний на один рік. Різниця між граничним і нормативним термінами не фінансується з державного бюджету.

Індивідуальний навчальний план студента містить нормативні та вибіркові змістові модулі, що можуть поєднуватися у певні навчальні дисципліни. Нормативні змістові модулі необхідні для виконання вимог нормативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики. Вибіркові змістові модулі забезпечують підготовку для виконання вимог варіативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики, у тому числі відповідність обсягу підготовки, передбаченому нормативним терміном навчання. Вони дають можливість здійснювати підготовку за спеціалізацією певної спеціальності і сприяють академічній мобільності і поглибленій підготовці

в напрямках, визначених характером майбутньої діяльності. Сукупність нормативних змістових модулів визначає нормативну (обов'язкову) складову індивідуального навчального плану студента.

Формами організації навчального процесу є лекційні, практичні, семінарські, лабораторні та індивідуальні заняття, всі види практик і консультацій, виконання самостійних завдань та інші форми і види навчальної та науково-дослідницької діяльності студентів.

Таким чином, головною метою дій є вжиття заходів для входження національної системи освіти і науки в європейський простір з реалізацією вимог, критеріїв і стандартів:

- постійне навчання впродовж усього життя;
- мотивоване залучення студентів до навчання;
- сприяння привабливості та конкурентоспроможності Європейського простору вищої освіти і науки для інших регіонів світу.

Для реалізації концептуальних засад Болонського процесу в Україні необхідно вдосконалити двоступеневу структуру вищої освіти, прийняти прозорі та зрозумілі градації дипломів, ступенів і кваліфікацій, використати єдину систему кредитних одиниць і додатка до диплома, врахувати європейську практику організації акредитації та контролю якості освіти, підтримувати і розвивати європейські стандарти якості, ліквідувати перепони для розширення мобільності студентів, викладачів і дослідників, запровадити сучасні підходи інтеграції вищої освіти і науки щодо підготовки магістрів та аспірантів і забезпечити подальший розвиток автономності та самоврядування у системі вищої освіти і науки.

У свою чергу, це може привести до системної модернізації в системі освіти загалом та набли-

жити якість освіти до вимог тих стандартів, що напрацьовані європейською спільнотою для впровадження до 2010 р., а це надає можливість запровадити в Україні загальноєвропейську систему наукових ступенів і систему кредитів, сумісну із Європейською кредитно-трансферною системою навчання, сприяти мобільності громадян України, які здобувають освіту або надають освітні послуги [4; 6].

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Преса України, 1997.
2. Закон України "Про освіту" (із змін і допов.) від 18 червня 1992 р. № 2477-XII.
3. Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні" // Уряд. кур'єр. — 2005. — № 123, 7 лип.
4. Програма проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації: Наказ МОН України від 23 січня 2004 р. № 48.
5. Журавський В. С., Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. — К.: ІВЦ "Видавництво "Політехніка", 2003. — 200 с.
6. Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації: Матеріали наук.-практ. семінару. — Л.: Львівська політехніка, 2003. — 111 с.
7. Кремень В. Г. Болонський процес: зближення, а не уніфікація // Дзеркало тижня. — 2003. — № 48(473), 13–19 груд.
8. Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д. та ін. Болонський процес у фактах і документах. — Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. — 52 с.

Multilevel system of higher education of Ukraine introduced by the laws of Ukraine "About Education" and "About Higher Education" and corresponding normative documents by the Cabinet of Ministers of Ukraine and Ministry of Education and Science of Ukraine, basically corresponds to the model proposed by the member-countries of the Bologna Process. Further modernization of High School of Ukraine must be oriented on the integration of National System of Higher Education into European educational and scientific expanse.

Надійшла 20 квітня 2006 р.

ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ПРАЦІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 38–44

Кон'юнктура сучасного українського ринку праці характеризується наявністю диспропорцій у співвідношенні попиту і пропозиції робочої сили. Положення на ринку праці визначається показниками зайнятості і безробіття, тобто характеристиками доступності і типу робочих місць, і показниками заробітної платні. Проаналізовано положення жінок на ринку праці регіону.

Стан ринку праці зазвичай визначається попитом і пропозицією на робочу силу, її ціною та впливом держави на стабілізацію економіки, зайнятості населення. Виходячи з цього нині особливого значення набуває оцінка кон'юнктури ринку праці.

Кон'юнктура сучасного українського ринку праці характеризується наявністю диспропорцій у співвідношенні попиту і пропозиції робочої сили. Однією з головних причин такого становища є професійно-кваліфікаційна структура сукупного ринку праці, що виступає, по-перше, як потреба реального економічного середовища у працівниках певної освіти і кваліфікації, по-друге, як потреба економічно активного населення у робочих місцях, що відповідають рівню його підготовки. Необхідність досягнення максимально можливої відповідності між двома наведеними аспектами ринку праці обґрунтовує важливість розгляду проблем, що пов'язані з адекватним професійним самовизначенням потенційних і реальних працівників, їх готовністю до підвищення власного кваліфікаційного рівня, професійної мобільності.

Ринок праці, як один з важливих елементів ринкової економіки, досить докладно розглядається в сучасних вітчизняних дослідженнях. У працях українських учених, таких як Е. Лібанова, О. Грішнова, Д. Богиня, А. Колот та ін., висвітлено теоретичні, методичні та прикладні аспекти актуальних проблем ринку праці. Зокрема, Е. Лібанова та О. Грішнова значну увагу приділяють аналізу становища жінок на ринку праці України.

Кон'юнктура регіональних ринків праці формується на певній території під впливом сукупності чинників і умов, що впливають на процеси використання робочої сили і мають характеризуватися узгодженими в часі і просторі обсягами і структурою попиту на робочу силу з боку суб'єктів господарювання різних форм власності і відповідною пропозицією трудоактивного населення у працездатному віці [5].

Результати вивчення чинників, що впливають на кон'юнктуру ринку праці, можна використовувати не тільки для аналізу причин змін на сукупному ринку праці, а й у стратегічному і поточному плануванні економічної та соціальної діяльності на ринку праці; встановлення вимог до якісних характеристик робочої сили, а також її ціни; розробки політики зайнятості (аналіз ситуації, динаміка попиту, структура ринку, оцінка потенційної робочої сили на ринку і т. ін.); визначенні стратегії, тактики, методів і засобів формування попиту і стимулювання пропозиції робочої сили [3].

Положення на ринку праці визначається передусім двома групами показників: показниками зайнятості і безробіття, тобто характеристиками доступності і типу робочих місць, і показниками заробітної платні. Важливо одержати відповідь на два питання. Яким чином розрізняються гендерні структури зайнятості? Чи є гендерні відмінності в економічній віддачі від трудової діяльності і чи можна виявити чинники існуючих відмінностей?

Ступінь участі у трудовій діяльності, можливості працевлаштування жінок відображає рівень їхньої економічної активності.

На початок 2005 р. чисельність економічно активного населення Донецької області складала 2250,4 тис. осіб, зокрема жінок — 1113,1 тис. осіб.

У 2004 р. частка жінок серед зайнятого населення України становила 49,5 %. За міжнародними стандартами — це високий показник. Високий рівень зайнятості жінок підкріплюється суспільними традиціями і високим рівнем освіти.

Інша справа — статус цієї зайнятості та прибуток, який вона приносить. Однак тут треба враховувати, що впродовж останніх років відбувалося безперервне скорочення частки жінок у складі економічно активного населення. За період 2000–2005 рр. чисельність економічно активного населення зменшилася на 157,8 тис. осіб (рис. 1, 2), у тому числі економічно активних жінок — на 58,8 тис. осіб [2].

За рівнем економічної активності жінки суттєво відстають від чоловіків (57,2 проти 67,3 %).

Зниження рівня економічної активності відбулося передусім за рахунок крайніх вікових груп. Загальна динаміка зміни за гендерними групами загалом схожа (табл. 1).

На рівень економічної активності жінок (порівняно з чоловіками) сильніше впливає рівень освіти. Це означає, що для жінок освіта дає велику віддачу з погляду поліпшення позицій на ринку праці [1].

За рівнем освіти чоловіки і жінки не мають серйозних відмінностей (табл. 2). Рівень освіти серед працюючих жінок України досить високий навіть за світовими стандартами: у структурі жіночої робочої сили вищу та базову вищу освіту мають 57,4 %, а ще 43 % — повну загальну або професійну освіту. Високий рівень освіти жінок багато в чому є спадщиною радянського періоду розвитку суспільства.

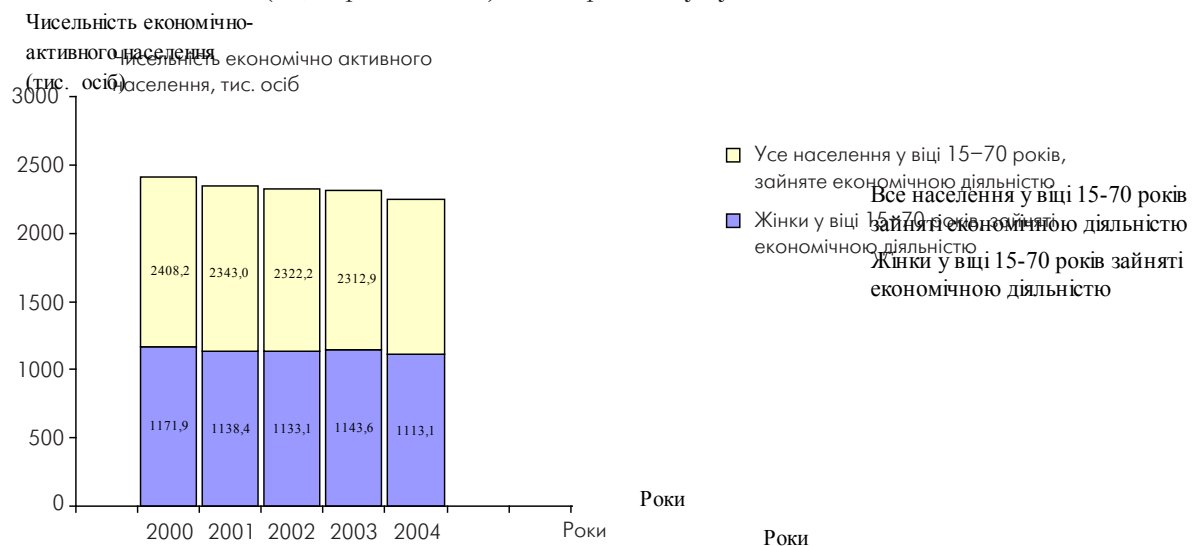

Рис. 1. Чисельність економічно активного населення Донецької області

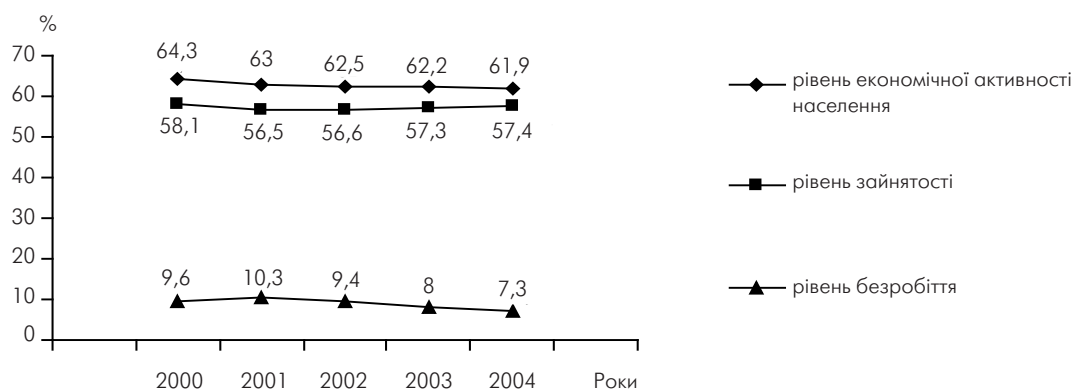

Рис. 2. Зміни рівня економічної активності населення Донецької області

Таблиця 1

**Динаміка зміни чисельності економічно активного населення
Донецької області за гендерними групами**

Вікові групи (роки)	2002 р.			2003 р.		
	Усе населення, тис. осіб	Жінки, тис. осіб	Співвідношення жінок і чоловіків, %	Усе населення, тис. осіб	Жінки, тис. осіб	Співвідношення жінок і чоловіків, %
15–19	56,1	24,2	75,9	54,8	25,6	87,9
20–29	553,9	253,4	84,3	551,1	250,1	83,1
30–39	594,4	291,4	96,2	600,4	296,7	97,7
40–49	674,2	344,1	104,2	669,5	346,5	107,3
50–59	335,2	168,1	100,6	332,9	171,4	106,1
60–70	108,4	51,9	91,9	104,2	53,3	104,7
Разом	2322,2	1133,1	95,3	2312,9	1143,6	97,8

Таблиця 2

Економічна активність населення Донецької області за освітою та статтю

Освіта	2002 р.			2003 р.		
	Усе населення, тис. осіб	Жінки, тис. осіб	Співвідношення жінок і чоловіків, %	Усе населення, тис. осіб	Жінки, тис. осіб	Співвідношення жінок і чоловіків, %
Повна вища	409,9	221,6	1117,7	432,9	234,6	118,3
Базова вища	630,4	385,0	156,9	596,5	356,4	148,4
Професійно-технічна	632,4	234,0	58,7	633,6	230,3	57,1
Повна загальна	526,3	244,2	86,6	556,5	281,5	102,4
Базова загальна	105,3	40,3	62,0	86,3	38,0	78,7
Початкова загальна, або без освіти	17,9	8,0	80,0	7,1	2,8	65,1
Разом	2322,2	1133,1	95,3	2312,9	1143,6	97,8

Але загалом стратегії отримання загальної освіти і підготовки до професійної діяльності у чоловіків і жінок різняться. Жінки прагнуть до отримання повної вищої освіти, а чоловікам до впровадження професійної підготовки. Така відмінність у стратегіях отримання освіти відображає особливості у віддачі від інвестицій у людський капітал для чоловіків і жінок. Велика зайнятість чоловіків в індустріальному секторі промисловості припускає отримання ними більш професійної освіти за робочими спеціальностями. Водночас для жінок істотно вищий заробіток забезпечує тільки вища освіта. А чоловікам зайнятість за робочими спе-

ціальностями із середньою спеціальною освітою вже забезпечує достатню віддачу від освіти.

Гендерні диспропорції в рівні освіти на користь жінок свідчать, що інвестиції в людський капітал не забезпечують рівності в економічному та соціальному стані чоловіків і жінок. Механізми прихованої дискримінації на ринку праці змушують жінок домагатися високого рівня освіти. Але часто високий рівень освіти жінок не гарантує їм швидкого працевлаштування. Роботодавець при наймі працівників висуває підвищені вимоги до рівня освіти або до інших характеристик робочої сили жінок порівняно з чоловіками.

Крім рівня економічної активності важливою характеристикою економічного стану чоловіків і жінок є високий рівень безробіття. Облік і реєстрація безробіття в Україні почалися з 1992 р. Однак тут варто зазначити, що наведені рівні безробіття навряд чи відбивають справжнє становище на ринку праці регіону.

Достовірнішими є дані, одержані з використанням методики Міжнародної організації праці (МОП). Згідно з цими даними, кількість безробітних і рівень безробіття значно перевищують офіційні дані (рис. 3, 4). Переважання жінок серед зареєстрованих безробітних (за методологією МОП) свідчить про те, що безробіття в Донецькій області є здебільше жіночою проблемою.

За даними статистики, відрізняється також структура безробітних чоловіків і жінок за ос-

новними причинами незайнятості: частка вивільнених з економічних причин жінок вища, ніж чоловіків, частка тих, хто звільнився за власним бажанням, вища серед чоловіків (рис. 5). На нашу думку, це пояснюється тим, що, по-перше, жіноча робоча сила зазвичай є дешевшою порівняно з чоловічою, по-друге, чимало жінок несуть основну відповідальність за забезпечення сім'ї, а тому не можуть дозволити собі залишатися безробітними навіть короткий час, погоджуючись заради заробітку на будь-яку роботу.

Вища реєстрація безробітних жінок порівняно з чоловіками зумовлена тривалішим періодом пошуку роботи у жінок і більш пасивними способами її пошуку. Серед жінок вище частка тих, хто перебуває у стані довгострокового безробіття (табл. 3).

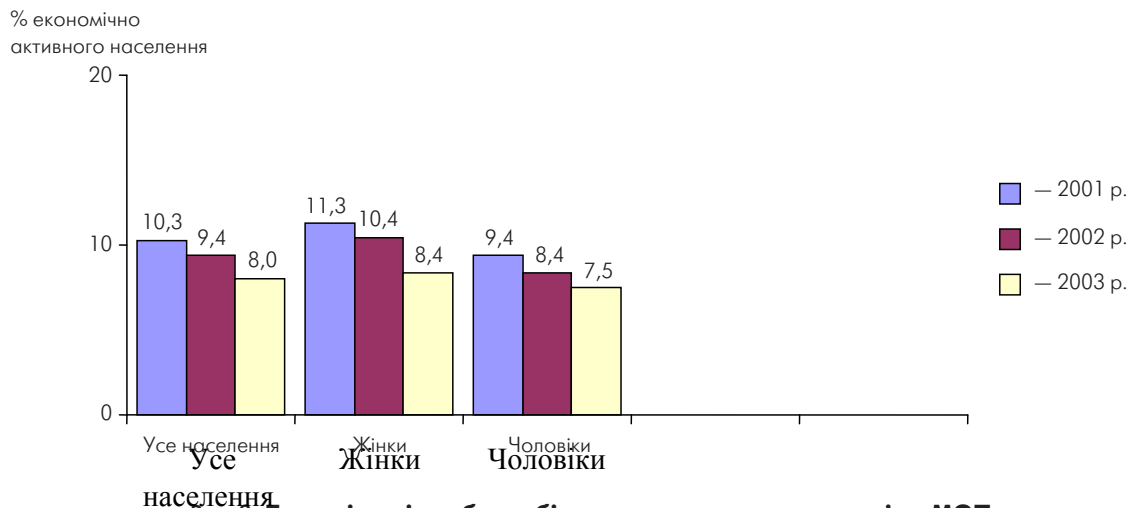

Рис. 3. Динаміка рівня безробіття за статтю за методологією МОП

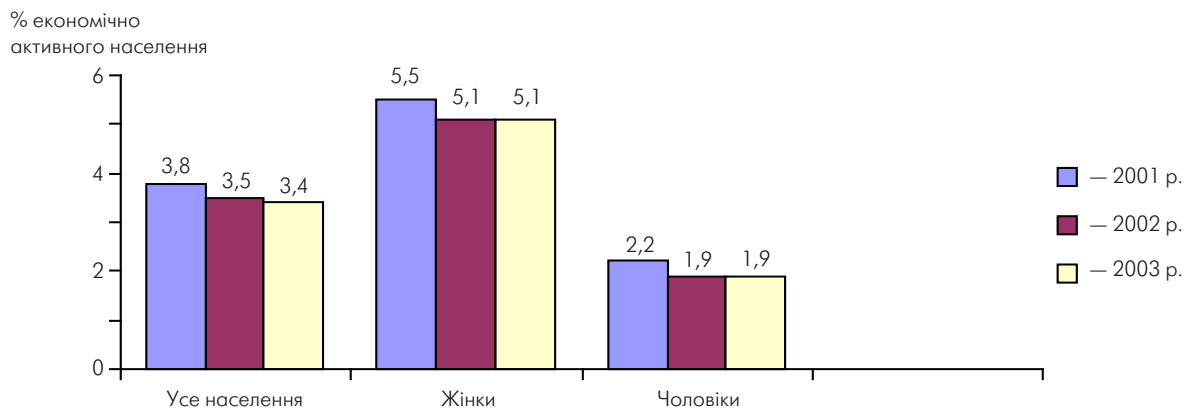

Рис. 4. Динаміка рівня зареєстрованого безробіття за статтю

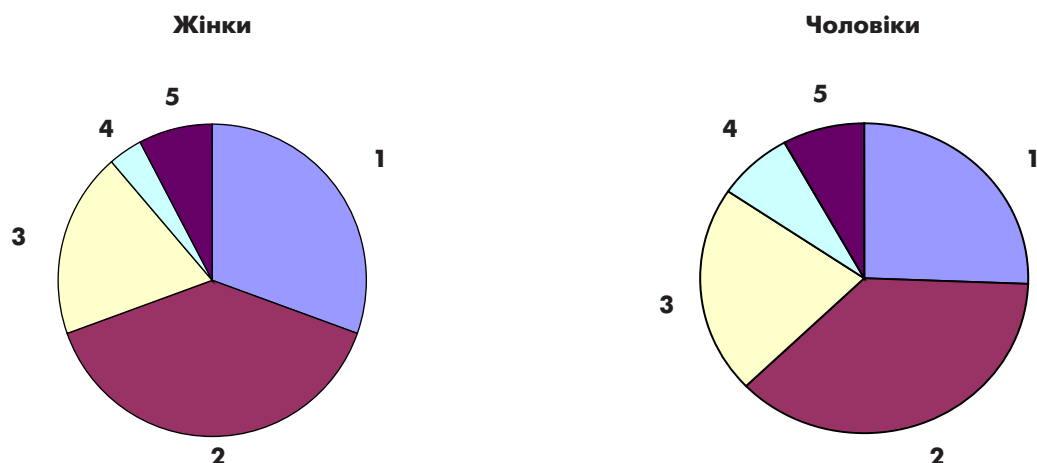

Рис. 5. Розподіл безробітних за основними причинами незайнятості в Донецькій області у 2004 р.:

1 — вивільнені з економічних причин (жінки — 30,6 %, чоловіки — 25,4 %); 2 — звільнені за власним бажанням (жінки — 38,9 %, чоловіки — 37,0 %); 3 — непрацевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації (жінки — 19,0 %, чоловіки — 21,6 %); 4 — звільнені за станом здоров'я, з переходом на інвалідність (жінки — 3,6 %, чоловіки — 7,5 %); 5 — інші причини безробіття (жінки — 7,9 %, чоловіки — 8,1 %)

Таблиця 3

Розподіл чисельності безробітних за тривалістю незайнятості і пошуку роботи

Тривалість незайнятості	Розподіл чисельності безробітних за тривалістю незайнятості			
	2002 р.		2003 р.	
	Усе населення	Жінки	Усе населення	Жінки
Разом, тис. осіб У тому числі за тривалістю незайнятості, %:	218,3	117,9	183,9	95,8
до 1 міс.	2,1	1,7	2,4	1,7
1–3 міс.	9,1	6,5	11,1	9,4
4–6 міс.	8,3	7,3	12,7	9,4
7–9 міс.	8,7	8,2	9,9	10,9
10–12 міс.	7,9	7,7	9,5	11,0
понад 1 рік	63,9	68,6	54,4	57,6
Середня тривалість незайнятості, міс.	20	21	19	21

Поза сумнівом, нижчий рівень виходу із стану безробіття для жінок пов'язаний з гіршими можливостями при працевлаштуванні, з меншою конкурентоспроможністю на ринку праці, що є віддзеркаленням, зокрема, дискримінаційної практики українських роботодавців. Водночас більший період пошуку відображає пасивнішу поведінку жінок, їхню низьку активність у пошуку роботи, відсутність у них значних стимулів для працевлаштування.

Враховуючи, що довгострокове безробіття призводить до великих втрат людського капіталу, до відносних витрат для домогосподарств, можна дійти висновку, що хоча безробіття за масштабами рівною мірою зачіпає чоловіків і жінок, наслідки виявляються для них різними. Жіноче безробіття через свою довгостроковість є одним з механізмів виштовхування жінок з ринку праці. Безробітні жінки виявляються більш проблемною групою, оскільки вони мають менше можли-

востей для виходу із стану безробіття порівняно з чоловіками [4].

Особливу стурбованість викликає становище молодих жінок на ринку праці, у тому числі тих, хто шукає собі перше робоче місце. Взагалі проблема молодіжного безробіття зараз стоїть надзвичайно гостро. І для цього є як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. Аналіз стану зайнятості молоді свідчить про наступне:

- питома вага молодих людей (у віці 15–29 років) серед безробітних досягає 70 %;
- у структурі безробітних найбільша питома вага належить віковій групі від 20 до 29 років;
- значно ускладнюється процес первинного працевлаштування молоді, надзвичайної гостроти набуває проблема працевлаштування молодих людей після закінчення навчальних закладів.

Таке становище склалося внаслідок недостатньої профорієнтаційної роботи з молоддю, низького рівня її професійної підготовки та відсутності досвіду практичної роботи. Відзначимо також, що нині молодій людині без допомоги спеціалістів (педагогів, психологів, профконсультантів та соціологів) дуже важко зорієнтуватися на ринку праці.

В умовах, коли велика частина населення працює за наймом (рис. 6), рівень заробітної платні багато в чому визначає рівень матеріального добробуту людей і домогосподарств, економічні можливості інвестицій у людський розвиток.

Різниця в рівні заробітної платні чоловіків і жінок, як правило, пояснюється нерівністю в розподілі чоловіків і жінок за окремими професіями

і галузями (горизонтальною сегрегацією), нерівністю в заробітній платні за професіями і видами діяльності (вертикальною сегрегацією), низькою оцінкою тієї роботи, якою займаються жінки.

За нашими розрахунками, у 2004 р. 98 % жінок було зайнято у галузях із заробітною платою нижче середньої заробітної платні по Донецькій області, яка становила 48,9 % середньої платні в Україні. Жінки переважно зайняті у галузях, де середня заробітна платня дорівнює 2/3 середнього її розміру у Донецькій області (сільське, лісове і рибне господарство, роздрібна торгівля, готельний бізнес, освіта, охорона здоров'я та соціальна допомога).

Проте зіставлення середніх рівнів заробітної платні, як важливих індикаторів економічного стану чоловіків і жінок, приховує причини цих відмінностей. Не можна пов'язувати існуючий розрив в оплаті праці тільки з гіршими позиціями жінок в економіці порівняно з чоловіками, або тільки з дискримінаційними чинниками.

Різний рівень заробітної плати жінок і чоловіків свідчить не про дискримінацію жінок за принципом оплати праці, а про причини, що спонукають це явище, про певні диспропорції у трудових відносинах. Це є передовсім наслідком поширеної серед жінок вимушеної неповної зайнятості, різних з чоловіками можливостей у підвищенні кваліфікаційного рівня, використання на роботах, що здебільшого не відповідають професійно-кваліфікаційному рівню тощо. Рівень заробітної платні жінок, навіть у найрозвиненіших країнах світу, завжди був нижчий від чоловіків. Якісні характеристики людського капіталу чоловіків і жінок, режими і сфери зайнятості можуть істотно

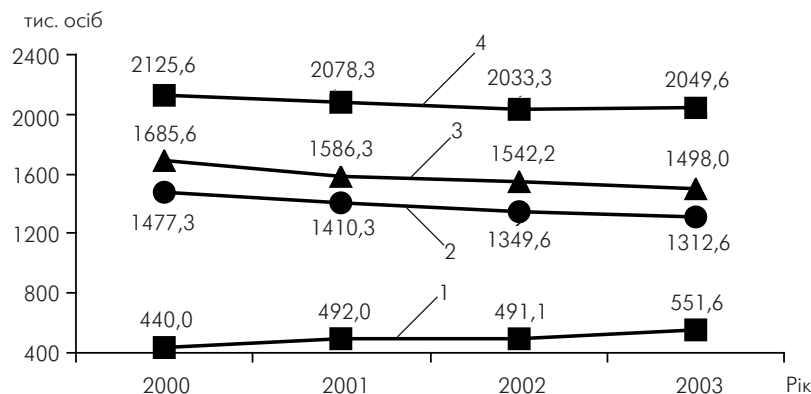

Рис. 6. Динаміка зайнятого населення Донецької області у віці 15–70 років за статусами зайнятості:

1 — усе зайняте населення; 2 — чисельність населення, зайнятого в галузях економіки; 3 — кількість найманих працівників; 4 — кількість самостійно зайнятих

відрізнятися, і ці відмінності відбиватимуться на середніх значеннях заробітної платні.

У сучасних умовах попит на робочу силу стає найголовнішим фактором при формуванні ситуації на ринку праці. Рівень працевлаштування на ринку праці визначається потребою підприємств у працівниках. Динаміка попиту на робочу силу висвітлює тенденцію до її збільшення. У 2003 р. порівняно з 2000 р. попит на робочу силу збільшився в 1,7 раза. При цьому частка працевлаштованих з числа тих, що звернулися з питань працевлаштування у 2000 р., склала 47,1 %, а в 2003 р. — 94 %.

З-поміж незайнятих громадян, працевлаштованих службою зайнятості в 2003 р., жінки становлять лише 47,1 %, хоча на обліку жінок перебувало значно більше, ніж чоловіків. Статистичні дані свідчать про наявність значної гендерної нерівності на українському ринку праці.

Таким чином, проведений аналіз становища найманих працівників на ринку праці Донецької області свідчить, що загальна ситуація позиції чоловіків залишається в усіх аспектах значно сприятливішою порівняно з позиціями жінок. Найсуттєвіша дискримінація жінок відчувається у сфері працевлаштування, далі йдуть можливості службового зростання, підвищення кваліфікації, шанси зберегти роботу при скороченні штату та оплата праці.

У зв'язку з цим необхідно змінювати соціально-економічну політику щодо жінок: передовсім

на державному рівні потрібно сприяти підвищенню конкурентоспроможності жінок на ринку праці, формувати нову структуру сфери зайнятості, посилити можливості реалізації підприємницького потенціалу.

Для того щоб становище жінки поліпшилось у будь-якій сфері життя, треба докорінно змінити ставлення до неї як до повноправного суб'єкта суспільства. Необхідно розробити заходи, спрямовані на ліквідацію будь-якої гендерної нерівності. Становище жінки у суспільстві — яскрава характеристика рівня цивілізованості держави.

Література

1. Грішнова О. Гендерні особливості конкурентоспроможності громадян на українському ринку праці // Україна: аспекти праці. — 2001. — № 3. — С. 3–8.
2. Економічна активність населення Донецької області у 2004 році: Стат. зб. — Держкомстат України. Донецьке обласне управління статистики, 2005.
3. Использование незанятого населения при создании инфраструктуры специальных экономических зон // Г. М. Теплицкий, Ю. В. Макогон, Н. Д. Лукьяненко и др. — Донецк: ДонГУ, 2000. — 105 с.
4. Лібанова Е., Макарова О. Доступ жінок до ринку праці: ситуація сьогодення й можливості розширення // Жінки на ринку праці України: Матеріали Національної тристоронньої конф. — К., 1998. — 210 с.
5. www.marketing.spb.ru

The state of affairs of the modern Ukrainian labour-market is characterized by the presence of disproportions in correlation of demand and supply of labour force. Position at the labour-market is determined by showing of employment and unemployment, that by descriptions of availability and workplaces, and activities indexes of wages. In the article was analyzed the position of women at the labour-market of region.

Надійшла 10 травня 2006 р.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇЇ ВСТУПУ ДО СОТ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 45–47

Розглянуті напрями державної політики щодо гарантування інформаційної безпеки України. Наведені основні джерела загроз інформаційній безпеці держави. Перелічені засоби впливу загроз на інформаційну безпеку за напрямками: інформаційні, програмно-математичні, фізичні, радіоелектронні. Зазначені першочергові заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України.

В умовах глобалізації трансферу інформаційних технологій, коли понад 70 % світового сукупного національного продукту так чи інакше залежить від інформації, що зберігається в інформаційних системах, економічна безпека кожної держави визначається передусім її інформаційною безпекою.

Глобалізація комп'ютерних мереж створила для бізнес-діяльності не тільки відомі зручності та переваги, а й певні проблеми. Ідеться як про прямі крадіжки, втрати даних персональних комп'ютерів фірм, несанкціоноване зовнішнє підключення до комп'ютерної мережі компаній, так і про використання доступу до інформаційних систем самими співробітниками, здійснення ними, наприклад, трансфертних операцій для переказу грошей на приватні банківські рахунки, цільові програми "вірусних нападів". Загалом через інформаційну вразливість втрати західних компаній щорічно сягають сотень мільярдів доларів [4]. Настав час перейматися подібними проблемами і в Україні.

На сучасному етапі в Україні немає реальних гарантій її інформаційної безпеки, відсутній комплекс нормативно-правових актів щодо захисту інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури. Процес інформатизації просувається стихійно та некеровано, з переважним ухилом у бік використання засобів інформатизації іноземного виробництва.

Безсистемність процесів формування інформаційної інфраструктури України зумовлює

складність розв'язання проблеми інформаційної безпеки, захисту інформаційних ресурсів на рівні як держави, так і окремої організації, підприємства, фірми. Специфіка цих проблем полягає в тому, що об'єктивно достатній рівень захищеності інформаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів може бути досягнутий тільки шляхом чіткого визначення об'єктів інформаційної безпеки України, забезпечення надійного функціонування державних і суспільних інститутів для реалізації практичних заходів щодо захисту інформації [1].

Таким чином, за умови входження України до СОТ актуальність питання організації її інформаційної безпеки, приведення методів запобігання та ліквідації загроз до міжнародних стандартів не викликає сумнівів.

Інформаційна безпека відіграє суттєву роль у забезпеченні життєво важливих інтересів будь-якої країни. Основним завданням у забезпеченні інформаційної безпеки в Україні є створення розгалуженого та захищеного інформаційного простору, захист національних інтересів України в умовах формування світових інформаційних мереж, захист економічного потенціалу держави від незаконного використання інформаційних ресурсів, реалізація прав громадян, установ і самої держави на отримання, поширення та використання інформації.

З цією метою урядом України була розроблена Концепція національної інформаційної політики, дев'ятий розділ якої присвячений саме проблемам

інформаційної безпеки [2]. Згідно з цією Концепцією, державна політика забезпечення інформаційної безпеки України полягає в наступному:

- у забезпеченні конституційних прав людини на доступ до інформації, використанні інформації в інтересах здійснення не забороненої чинним законодавством діяльності, фізичного, інтелектуального й духовного розвитку, а також у захисті інформації, що стосується особистої безпеки громадянина;
- у створенні умов для гармонійного розвитку інформаційної структури, для реалізації конституційних прав і свобод людини й громадянина у сфері отримання інформації та використання її з метою забезпечення непорушності конституційного ладу, суверенітету й територіальної цілісності України, політичної, економічної та соціальної стабільності, безумовного забезпечення законності й правопорядку, розвитку та взаємовигідного міжнародного співробітництва.

Державна політика ґрунтується на таких засадах забезпечення інформаційної безпеки:

- дотримання конституційних прав і свобод людини й громадянина у сфері отримання інформації і користування нею, забезпечення духовного відродження України, зберігання і зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму й гуманізму, культурного й наукового потенціалу;
- здійснення інформаційного забезпечення державної політики України, пов'язане з доведенням до української та міжнародної громадськості достовірної інформації про державну політику України, її офіційну позицію стосовно соціально значущих подій українського та міжнародного життя, забезпечення доступу громадян до відкритих інформаційних ресурсів;
- розвиток сучасних інформаційних технологій, вітчизняної індустрії інформації, у тому числі індустрії засобів інформатизації, телекомунікації і зв'язку, забезпечення потреби внутрішнього ринку її продукцією і вихід цієї продукції на світовий ринок, а також забезпечення накопичення, зберігання та ефективного використання вітчизняних ресурсів;
- захист інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу, забезпечення безпеки інформаційних і телекомунікаційних систем як наявних, так і тих, що створюються на території України.

До джерел загроз інформаційній безпеці нашої держави належать такі:

- недружня політика іноземних держав у галузі глобального інформаційного моніторингу;
- цілеспрямована підривна діяльність іноземних спецслужб, політичних та економічних структур;
- злочинна діяльність міжнародних угруповань, формувань та окремих осіб;
- неправомірні чи протиправні діяльності посадових осіб державних органів, структур, формувань, спрямовані проти інтересів України;
- некерований характер процесу створення інформаційної інфраструктури України;
- недосконалість технічних та програмних засобів й недостатня кваліфікація персоналу інформаційних служб і систем;
- недосконалість, неповнота і неузгодженість із відповідними міжнародними правовими актами чинного законодавства України в інформаційній сфері;
- недостатній розвиток лексикографічної бази української мови і національного лінгвістичного забезпечення інформаційних систем;
- низькі темпи науково-технічного і культурного розвитку суспільства внаслідок економічної кризи або неадекватної внутрішньої політики держави в інформаційній сфері;
- низька правова, організаційна та програмно-технічна забезпеченість у галузі інформаційної безпеки.

Засоби впливу загроз на інформаційну безпеку поділяються на інформаційні, програмно-математичні, фізичні, радіоелектронні, організаційно-правові [4].

До *інформаційних засобів* належать:

- порушення адреси і своєчасності інформаційного обміну, протизаконні збір і використання інформації;
- несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів;
- маніпулювання інформацією (дезінформація, приховування та викривлення інформації);
- незаконне копіювання інформації в інформаційних системах;
- використання засобів масової інформації з позицій, які суперечать інтересам громадян, організацій чи держави;

- викрадення інформації з бібліотек, архівів, банків і баз даних;
- порушення технології обробки інформації.

До *програмно-математичних засобів* належать:

- запуск програм-вірусів;
- установка програмних і апаратних ретранслюючих пристроїв;
- знищення або модифікація даних в інформаційних системах.

До *фізичних засобів* належать:

- знищення або руйнування засобів обробки інформації та зв'язку;
- знищення, руйнування чи викрадення оригінальних носіїв інформації;
- викрадення програмних чи апаратних ключів і засобів криптографічного захисту інформації;
- постачання "інфікованих" компонентів інформаційних систем.

До *радіоелектронних засобів* належать:

- перехоплення інформації в технічних каналах її витоку;
- вбудова електронних пристроїв перехоплення інформації в технічні засоби та приміщення;
- перехоплення, дешифрування та подання хибної інформації в мережах передавання даних і мережах зв'язку;
- негативний вплив на паролно-ключові системи;
- радіоелектронне придушення мереж зв'язку і систем керування.

Наслідки інформаційних злочинів в економічній сфері на рівні окремих організацій, підприємств, фірм можуть призвести до економічних втрат через знецінення і втрати товарної частини інформаційного ресурсу — промислових та інформаційних технологій.

Вплив інформаційних загроз на структури державної влади, що відповідальні за підготовку та прийняття рішень, реалізація яких безпосередньо впливає на безпеку держави, може сприяти виникненню надзвичайних ситуацій у державі та суспільстві, завдати значні збитки через пору-

шення функціонування систем зв'язку, контролю і керування або виток таємної інформації.

Загальнонаціональний рівень важливості проблеми інформаційної безпеки країни, її комплексний характер вимагають розробки і реалізації відповідної національної довгострокової програми.

Наведемо необхідні першочергові заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України [3]:

- визначення складу, послідовності і порядку розробки законодавчих і нормативно-правових актів з питань інформаційної безпеки, а також механізмів їх введення в дію (правове забезпечення);
- розробка державної цільової науково-технічної програми забезпечення інформаційної безпеки, створення інформаційної бази, спрямованої на реалізацію концепції інформаційної безпеки України (науково-технічне забезпечення);
- розробка і створення цілісної організаційної структури системи інформаційної безпеки України;
- створення вітчизняної системи сертифікації технічних і програмних засобів інформатизації на відповідність вимогам міжнародної інформаційної безпеки (організаційне забезпечення);
- забезпечення реальних потреб системи інформаційної безпеки у кваліфікованих кадрах, матеріально-технічних та фінансових ресурсах (ресурсне забезпечення).

Література

1. Маліцький Б., Попович О. Про невідкладні заходи щодо посилення ролі науки та технологій в економічному і соціальному розвитку України // Економіст. — 2005. — № 4. — С. 31–35.
2. <http://www.gov.ua> (веб-сторінка Кабінету Міністрів України).
3. <http://www.ueplac.kiev.ua/ukr/index.shtml> (веб-сторінка UEPLAC — Українсько-європейського центру з питань законодавства).
4. <http://www.soskin.info> (Наук. журн. "Економічний часопис").

Directions of public policy are considered in relation to the informative safe conducts of Ukraine. The basic sources of threats to informative safety of the state are indicated. Facilities of influencing of threats are transferred on informative safety after directions: informative, programmatic-mathematical, physical, radios electronic. Primary measures are marked in relation to providing of informative safety of Ukraine.

Надійшла 12 травня 2006 р.

І. М. РЯБЧЕНКО, Ю. В. БАРАНОВ

Харківський інститут МАУП

В. В. ГАГАРІН

Харківська національна академія міського господарства

І. Ю. ХІВРИЧ, Л. Г. ЛАВРУШКО

Харківський інститут МАУП

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧІ ПРОГНОЗУВАННЯ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 48–50

Розглядаються параметричні та непараметричні моделі, що використовуються для опису стаціонарних у широкому розумінні процесів. Показано, що достатньо ефективним є використання нейромережових моделей, зокрема паралельної та послідовно-паралельної, основою яких є або багатощаровий персептрон, або радіально-базисна, або узагальнено-регресійна мережа.

Проблема синтезу ефективної системи управління є складним завданням, оскільки реальні процеси характеризуються, як правило, нелінійною залежністю, високим рівнем шумів та їх кореляційністю, змінними умовами функціонування і т. ін. Усе це зумовлює застосування адаптивних методів і алгоритмів рішення цієї задачі.

Проте, як і при будь-якому підході, ці методи потребують розробки математичних моделей досліджуваних об'єктів. Зазначимо, що одержувані математичні моделі використовуються не тільки в умовах безпосереднього управління, а й для прогнозування поведінки об'єкта, що дає змогу підвищити ефективність управління шляхом завчасної корекції керованих параметрів.

Таким чином, вибір і обґрунтування математичної моделі є центральним питанням математичного прогнозування поведінки розглядуваного об'єкта.

Ця проблема досліджується в рамках тематичного плану науково-дослідних робіт МАУП з напрямку І.1.01.05 “Інформатика та кібернетика”. Код завдання І.1.01.05.02, І.1.01.05.04 “Розвиток методів та програмного забезпечення для розв'язання задач математичного моделювання

та оптимального управління” і пов'язана з практичними задачами виробничих управлінь водопровідно-каналізаційних господарств (ВУВКГ) України.

Побудова моделі прогнозованого процесу є задачею ідентифікації, успіх вирішення якої залежить від співвідношення двох чинників — об'єму апіорної інформації про структуру і параметри процесу і об'єму апіорної (вимірної) інформації. Завдяки апіорній інформації можна визначити структуру такої моделі, тобто вирішити задачу структурної ідентифікації. На підставі вимірної або апостеріорної інформації зазвичай визначають параметри моделі вибраної структури, тобто вирішують задачу параметричної ідентифікації.

Якість рішення задачі ідентифікації і прогнозування багато в чому визначається характером процесу, що вивчається.

Розглянемо стохастичні моделі, придатні для опису стаціонарних у широкому значенні процесів. Цей розгляд зумовлений тим, що за допомогою переходу до кінцевих відмінностей тимчасові ряди прогнозованих характеристик, тобто тенденції і періодичні коливання, можуть бути приведені до стаціонарних.

Для вибору відповідної стохастичної моделі та аналізу тимчасового ряду y_n зазвичай використовується його автокореляційна функція, яка при практичних дослідженнях замінюється її оцінкою (тобто вибірковою автокореляційною функцією):

$$r_y(\tau) = \frac{\sum_{\alpha} y_{\alpha} y_{\alpha-\tau}}{\sum_{\alpha} y_{\alpha}^2}, \quad \tau = 1, 2, \dots \quad (1)$$

Моделі, вживані для прогнозування, використовують перетворення значень прогнозованої величини y_n , що приводить до послідовності незалежних випадкових величин x_n .

Найзагальнішою моделлю, що використовується тут при прогнозуванні, є узагальнена модель авторегресії ковзаючої середньої (АРКС) величини

$$\Phi_p(B)y_n = \Phi_q(B)\varepsilon_n, \quad (2)$$

яка містить нормально розподілену складову з нульовим математичним очікуванням і дисперсією σ_{ε}^2 .

При цьому звичайно передбачається, що в цьому разі виконуються умови стаціонарності авторегресійної складової та оборотності ковзаючого середнього, тобто корені багаточлена $\Phi_p(B)\Phi_q(B)$ від відомого B лежать зовні одиничного кола.

Визначення порядку моделі (2) на етапі її побудови передбачає аналіз стаціонарності досліджуваного процесу і вибір параметрів p і q цієї моделі. Після цього вирішується задача параметричної ідентифікації, тобто визначення параметрів моделі a_i . Основною метою побудови моделі АРКС є прогноз змін тимчасового ряду впродовж деякого проміжку часу. При цьому розрізняють одно- і d -крокові ($d > 1$) прогнозування. Щодо розробки практичних методів прогнозування найзначніші результати були отримані у працях [2; 3].

Заснована на (2) нелінійна модель може бути подана таким чином:

$$y_n = f[y_{n-1}, y_{n-2}, \dots, y_{n-p}, \varepsilon_{n-1}, \varepsilon_{n-2}, \dots, \varepsilon_{n-q}] + \varepsilon_n, \quad (3)$$

де $f[\bullet]$ — нелінійна функція перетворення.

Узагальненням цієї моделі є моделі, різні види нелінійностей, що враховують зміни y_i :

$$y_n = \sum_{i=1}^p a_i y_{n-i} + f[\varepsilon_n, \varepsilon_{n-1}, \dots, \varepsilon_{n-q}]; \quad (4)$$

$$y_n = f[y_{n-1}, y_{n-2}, \dots, y_{n-p}] + \sum_{i=0}^q \theta_i \varepsilon_{n-i}; \quad (5)$$

$$y_n = f[y_{n-1}, y_{n-2}, \dots, y_{n-p}] + \varphi[\varepsilon_n, \varepsilon_{n-1}, \dots, \varepsilon_{n-q}]. \quad (6)$$

Порівняно з (2) моделі (3)–(6) є непараметричними, проте вони можуть бути апроксимовані, тобто можуть бути приведені до параметричних моделей. Так, поліноміальне представлення моделі (3) у припущенні, що $p = q = 1$, має такий вигляд:

$$y_n = a_1 y_{n-1} + a_2 \varepsilon_{n-1} + a_3 y_{n-1}^2 + a_4 \varepsilon_{n-1}^2 + a_5 y_{n-1} \varepsilon_{n-1} + a_6 y_{n-1}^3 + \dots + \varepsilon_n. \quad (7)$$

Порядок такого уявлення визначається в результаті рішення задачі структурної ідентифікації.

При побудові нелінійних моделей типу (3)–(6) вельми ефективно застосування нейромережевого підходу [1]. При цьому використовують два принципово відмінні підходи, засновані на різних способах формування за допомогою моделі сигналу об'єкта, що передбачається. Так, перший підхід ґрунтується на використанні при формуванні сигналу моделі $\hat{y}_n$ вимірних сигналів, а другий — вимірних сигналів і оцінених (спрогнозованих) на попередніх тактах процесу прогнозування) сигналів. Відповідно до цього розрізняють паралельну модель, що описується рівнянням

$$\hat{y}_n = f[y_{n-1}, y_{n-2}, \dots, \varepsilon_n, \varepsilon_{n-1}], \quad (8)$$

і послідовно-паралельну модель у вигляді

$$\hat{y}_n = f[\hat{y}_{n-1}, \hat{y}_{n-2}, \dots, \varepsilon_n, \varepsilon_{n-1}]. \quad (9)$$

Хоча паралельна модель дозволяє здійснювати прогнозування сигналу $\hat{y}_n$ на будь-яке число тактів вперед, а послідовно-паралельна — тільки на один такт, більш поширена послідовно-паралельна модель.

З існуючої в наш час великої кількості мережних структур для ідентифікації нелінійних динамічних систем здебільшого зараз використовують три типи статичних штучних нейронних мереж: багатосаровий персептрон, радіально-базисні і стохастичні узагальнено-регресійні мережі.

Та обставина, що ці мережі дають змогу апроксимувати з будь-якою заданою точністю будь-яку безперервну функцію, забезпечила їх достатньо широке застосування при побудові нелінійних моделей вигляду (3)–(9).

Література

1. Бодянский Е. В., Руденко О. Г. Искусственные нейронные сети: архитектуры, обучение, применения. — Харьков: ТЕЛЕТЕХ, 2004. — 372 с.

2. Бокс Дж., Дженкинс Г. Анализ современных рядов. Прогноз и управление. — М.: Мир, 1974. — 286 с.

3. Box G. E. P., Pierce D. A. Distribution of Residual Autocorrelations in Autoregressive-Integrated Moving Average Time Series Models // J. Amer. Stat. Ass. — 1970. — Vol. 65, № 332. — P. 1509–1526.

Parametric and non-parametric models suitable for the description of the processes, which are stationary in broad sense, are considered. The application of neural network models is shown to be quite effective, particularly, the parallel and series-parallel models based on either the multilayer perceptrons or radial basis or generalized regression networks.

Надійшла 5 травня 2006 р.

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 51–53

Розглядається можливість використання різних моделей для вивчення попиту на рекреаційні ресурси, оцінювання потоків рекреантів, планування рекреаційного природокористування. Запропонована модель лінійного програмування для оптимізації рекреаційного навантаження на приміських територіях — місцях відпочинку.

Питання класифікації та вивчення попиту є важливими для проектування рекреаційної системи, оскільки для ефективного використання рекреаційних ресурсів необхідно знати, які види рекреації популярні та яка чисельність відпочиваючих буде у них зайнята. Для виявлення потреб у тому чи іншому виді рекреації соціологи проводять анкетні опитування населення та інші соціологічні дослідження. На підставі результатів цих спостережень створені моделі вивчення попиту на рекреацію, функціонування рекреаційних систем різного класу, формування рекреаційних потоків, резервування площ для рекреаційних послуг тощо.

Багато праць присвячено моделюванню вивчення попиту на певні рекреаційні ресурси як функцію від певних формуючих факторів. Запропонований М. Клаусом метод кривих попиту, що використовує інформацію про чисельність рекреантів та пункти, звідки вони прибули, дає можливість встановити максимальні ціни на рекреаційні послуги, при яких попит на ці послуги дорівнюватиме нулю (тобто попит відсутній) [2, 56]. Вплив відстані до рекреаційної системи вивчався за допомогою моделі інерції Вольфа [4, 1195]. Для оцінювання чисельності відвідувачів рекреаційної системи досить широко використовуються гравітаційні моделі, основною перевагою яких є їх простота. Відома гравітаційна модель, яка дає змогу оцінити потоки рекреантів для міжнародного туризму [2, 60]. Для вивчення попиту

досить успішно використовуються регресійні моделі, за допомогою яких можна враховувати параметри, що не увійшли до гравітаційних моделей. Пошукам регресійних рівнянь присвячено багато наукових праць. Серед інших створена цікава модель, яка дає змогу оцінити ймовірність того, що рекреант візьме участь у подорожі. У працях В. Н. Іванова та В. К. Сторчевуса було отримане рівняння регресії, що пов'язує чисельність автомобілістів, які виїжджають на довготерміновий відпочинок, з відстанню до курорту [2, 60]. Деякі дослідження присвячені пошуку емпіричних рівнянь визначення попиту на послуги рекреаційної системи [4, 1195]. Для вивчення і моделювання попиту на види рекреації використовуються ймовірнісні методи. Так, зокрема, дослідники отримали біноміальний розподіл, що описує вплив віддаленості населеного пункту від рекреаційної системи на кількість відвідувань. У результаті цих досліджень було також отримано оцінку потенційного попиту [2, 61].

Зазначимо, що раціональне використання природних ресурсів для туризму і рекреації є важливою проблемою природокористування. Рекреація носить яскраво виражений комплексний, системний, цілеспрямований характер. Якщо комплексність означає необхідність враховування різносторонніх аспектів природокористування, а системність — їх взаємозв'язок, то цілеспрямованість означає найповніше оздоровлення відпочиваючих. Системний, комплексний

та цілеспрямований характер рекреаційного природокористування дає можливість ефективно застосовувати методи оптимізації.

Основним завданням оптимізації необхідно визнати таке використання природних ресурсів для туризму і рекреації, яке б забезпечувало отримання максимального економічного ефекту з мінімальною екологічною шкодою довкіллю. Плануючи використання рекреаційних ресурсів, необхідно враховувати сукупність економічних, соціальних та екологічних факторів, зокрема необхідність охорони та захисту лісу у зв'язку зі зростанням рекреаційного навантаження. Надмірна, необмежена та неконтрольована експлуатація природних рекреаційних ресурсів обов'язково призводить до їх повної деградації. З метою забезпечення охорони та збереження на лісових територіях потенційних можливостей для відпочинку необхідно вдосконалювати планування організованого використання природних рекреаційних ресурсів.

Одним із показників, що характеризує придатність лісових територій до відпочинку, є коефіцієнт рекреації, який визначається відношенням витоптаної площі до загальної території відпочинку. За допомогою коефіцієнта рекреації встановлюють стадію рекреаційної дигресії. Так, при коефіцієнті рекреації $< 0,05$ спостерігається 1-ша стадія дигресії, при коефіцієнті рекреації $0,51-0,1$ — 2-га стадія, а при коефіцієнті рекреації $> 0,6$ — найвища 5-та стадія рекреаційної дигресії.

Ступінь рекреаційної дигресії залежить від рекреаційного тиску і стійкості природних комплексів. У свою чергу стійкість природних комплексів до рекреаційного тиску залежить від багатьох факторів: типу насадження, віку насадження, вологості, місця розташування, порід дерев, ґрунтового покриву, ступеня ерозії, крутизни схилів тощо. На підставі даних наукових досліджень визначена стійкість природних комплексів

щодо рекреаційного тиску і встановлено критичний тиск. При цьому під критичним тиском розуміють такий тиск, при якому природні комплекси деградують цілком (без здатності до самовідновлення).

Математичний зв'язок між рекреаційним тиском і стадіями рекреаційної дигресії характеризується такою залежністю [3, 48]:

$$Д = 0,44p^{0,2715},$$

де $Д$ — стадія рекреаційної дигресії (змінюється від 1 до 5); p — рекреаційний тиск (приведених годин на 1 га за рік).

Результати розрахунку критичного рекреаційного тиску для 2–5 стадій рекреаційної дигресії наведено у таблиці.

Необхідно також відзначити, що величина допустимого рекреаційного навантаження на територію залежить не лише від типу насаджень, а й від форм лісової рекреації. Вплив форм лісової рекреації, які існують на розглядуваній території, на рекреаційне навантаження враховується за допомогою коефіцієнта екологічної шкідливості. Цей коефіцієнт характеризує рівень впливу на територію форм лісової рекреації. Не підлягає сумніву те, що рекреант, який ходить пішки лісовими стежинами, завдає значно менше шкоди рекреаційним ресурсам, аніж той, який приїжджає до лісу на автомобілі. На підставі експертних оцінок встановлено шкідливість різних форм рекреації відносно бездорожної, яка прийнята за одиницю. Експертним шляхом було встановлено, що з розрахунку на одну людину-годину форми рекреації розрізняються за шкідливістю в 1500 разів.

Враховуючи викладене, можна запропонувати модель лінійного програмування для оптимізації рекреаційного навантаження. Необхідно відзначити, що ця економіко-математична модель володіє інтегруючими властивостями: дає змогу

Рекреаційний тиск (p) для 2–5 стадій дигресії

Вологість ґрунтів	Рекреаційний тиск для окремих деревних порід, тис. приведених годин на 1 га за рік			
	ялина	сосна	береза, вільха, осика	дуб, бук, ясен, граб
Сухі	0	200	501	801
Свіжі	501	501	1001	1302
Вологі	902	1001	1302	1502
Сирі	701	1202	1503	1803

розрахувати оптимальні умови організації рекреації, забезпечує при цьому захист природних рекреаційних ресурсів від деградації. Критерієм оптимізації цієї моделі є максимально допустиме рекреаційне навантаження.

Економіко-математична модель визначення максимально допустимого рекреаційного навантаження (P) має наступний вигляд:

$$P = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n p_{ij} x_{ij} \rightarrow \max$$

при обмеженнях:

$$\sum_{i=1}^m x_{ij} = b_j,$$

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} = a_i,$$

$$j = 1, 2, \dots, n, \quad i = 1, 2, \dots, m \\ \text{при } x_{ij} > 0,$$

де i — форма лісової рекреації; j — тип насаджень; a_i — площа, яку займає i -та форма лісової рекреації; b_j — площа, яку займає j -й тип насаджень; x_{ij} — площа; p_{ij} — допустиме рекреаційне навантаження на 1 га i -ї форми лісової рекреації для j -го типу насаджень.

Запропонована модель була апробована для визначення оптимального рекреаційного навантаження у приміських лісах м. Львова. Виконані розрахунки дали змогу отримати необхідні значення оптимального навантаження на територію залежно від типу умов місцезростання та форм рекреації [1, 116].

Ця модель може бути корисною для планування рекреаційного навантаження на територіях природного заповідника з метою регулювання туристичних потоків.

Література

1. Дідик Я. М. Використання методів лінійного програмування для планування рекреаційного навантаження // Лісове господарство, лісова, паперова та деревообробна промисловість: 36. пр. — Вип. 22. — К.: Будівельник, 1991. — 140 с.
2. Лемешев М. Я., Щербина О. А. Оптимизация рекреационной деятельности. — М.: Экономика, 1986. — 160 с.
3. Тарасов А. И. Рекреационное лесопользование. — М.: Агропромиздат, 1989. — 176 с.
4. Щербина О. А. Математические методы исследования функционирования рекреационных систем за рубежом // Экономика и математические методы. — 1980. — Т. 16, вып. 6. — 1500 с.

This article considers the possibility of use of different models to study the demand for recreational resources, evaluation of recreational flows, and the planning of recreational nature use. The model is suggested of linear programming to optimize recreational load in suburban recreational territories.

Надійшла 20 квітня 2006 р.

В. І. БАРАБОЛЯ

Харківський інститут МАУП

Ж. А. КРУТОВИЙ, Л. О. КАСІЛОВА

Харківський державний університет харчових технологій

Н. В. МАМОНОВА

Харківський інститут МАУП

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 54–56

Всебічно обґрунтована доцільність суттєвого вдосконалення сучасної вищої освіти в Україні. Сформульовані деякі актуальні напрями її вдосконалення в руслі приєднання до Болонського процесу. Запропоновано резерви покращення, вдосконалення підготовки спеціалістів як в організаційному, так і в методичному плані. Запропоновані організаційні заходи щодо організації корекції сучасної парадигми вищої освіти в бік її суттєвої інтегральності.

На сьогодні навчальні плани підготовки фахівців багатьох спеціальностей містять надзвичайно велику кількість навчальних дисциплін. Тенденція їх збільшення в останні 20–30 років має свої обґрунтування.

Процес здобування знань, навичок у різних сферах людської діяльності має дві тенденції:

- 1) диференційну або тенденцію аналізу, поділу на елементи, складові та ін.;
- 2) інтеграційну або тенденцію синтезу, об'єднання окремих фрагментів у цілісну систему з метою формування у студентів та випускників інтеграційних вмінь, формування цілісного інтегрально-системного мислення.

Перша, відносно проста тенденція загалом успішно реалізується, як правило, за допомогою та під керівництвом професорів і доцентів на молодших курсах.

Поділ усієї сукупності знань та вмінь на окремі навчальні дисципліни, на здобуття навичок кожної з них — це, безумовно, необхідний етап, але це лише перший етап підготовки спеціалістів. На цьому етапі викладачі зазвичай розкривають логіку предметів, будують майбутній фундамент системи знань.

Друга тенденція, здебільше це другий етап, характеризується об'єднанням знань та навичок

з окремих навчальних дисциплін в інтегральні вміння вирішувати конкретні задачі, виконувати конкретні завдання майбутньої професійної діяльності. Це, звичайно ж, потребує об'єднання різних навчальних дисциплін.

На наш погляд, велика кількість навчальних дисциплін часто зумовлює дублювання, недостатню узгодженість робочих програм, а також інтелектуальне недовантаження. Крім того, для навчального процесу характерна антиінтеграційна сутність “синдрому майже повної відчуженості” багатьох дисциплін від реального процесу професійної підготовки конкурентоспроможних спеціалістів. Він потребує принципової модернізації, активної еволюції в бік інтегральної підготовки з фундаментальних, професійних та спеціальних навчальних дисциплін, у бік реальної інтеграції та подолання жорстких стереотипів вузькопредметного, не інтегрально-предметного мислення.

У вищих навчальних закладах часто домінує предметне, “інформаційно-репродуктивне” навчання, яке зумовлює “розривність” мислення. Знання, одержані у вищому закладі, часто не використовуються як науково-практичні орієнтири.

Другий, об'єднуючий, більш складний тенденції процесу навчання приділяється як викладачами,

так і кафедрами суттєво менше уваги порівняно з першою тенденцією. Це підтверджується, зокрема, наступними обставинами.

1. На сьогодні навчальні плани не передбачають інтеграції дисциплін. Студенти виконують курсові роботи, як правило, з окремих навчальних дисциплін. Виконання курсових інтегральних завдань, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю, що потребують застосування низки дисциплін, не передбачається.
2. Мало навчальних посібників і методичних розробок саме з інтегральними завданнями та методикою їх виконання.
3. Часто відсутні переліки сформульованих, актуальних, інтегральних і ще не розв'язаних проблем галузі і т. ін.

Водночас без ретельно продуманого та ефективно організованого другого етапу вищу вузівську освіту не можна вважати ефективно завершеною.

На нашу думку, саме другий етап, етап об'єднання, інтеграції навчальних дисциплін, є найважливішим, таким, що потребує найбільшої уваги та зусиль як з боку професорсько-викладацького складу вищого закладу освіти, так і студентів.

Саме для здійснення другого етапу підготовки спеціалістів існує, як правило, дуже мало навчальних посібників і методичних розробок.

Найбільші резерви покращення, вдосконалення підготовки спеціалістів існують саме на цьому етапі, більш складному як в організаційному, так і в методичному плані. А це дуже важливо, оскільки сьогодення висуває нові вимоги до вищої освіти, до професійної компетентності фахівця — людини, яка творче мислить, свідомо орієнтується в інформаційному просторі.

На наш погляд, сучасні обмежені уявлення про вищу освіту з реалізованою на їх основі диференційною складовою парадигми не дають змоги просуватись далі, оскільки вони зумовлюють деградацію вищої освіти у нашій країні.

Домінування тенденції диференціації знань та навичок, припинення, а інколи майже повне забуття інтегральної тенденції, спрямованості знань та освіти загалом зумовили відсутність у багатьох студентів орієнтирів, глибокого розуміння, що він робить, куди і для чого рухається.

Знання — відомості, що стали самоціллю, підбивають мотиваційну основу навчання, створюють перепони для виховання потреби використовувати знання та навички з окремих дисциплін

для виконання професійних завдань майбутньої практичної діяльності. Нині перед вищою освітою стоять більш широкі та важливі питання, ніж раніше, а тому потрібні більш широкі погляди як на завдання, так і на зміст та організацію вищої освіти. Ми повинні шукати більш широкі можливості та перспективи, конкретні шляхи для їх реалізації.

Зараз передусім необхідно ретельно продумати та організувати корекцію сучасної парадигми вищої освіти в бік її суттєвої інтегральності.

Багато викладачів сьогодні не бажають шукати відповіді на актуальні питання та щось змінювати. Вони не готові до пошуку відповідей, які приведуть до радикальних змін.

Рух від частинного до загального, від одиничних елементів — до об'єднання, до інтеграції — це один з найважливіших законів природи. Це космічний закон. Єдність, об'єднання — це кінцева істина, це еволюційний процес, це рух до істини. Об'єднуються нації, культури, мови, країни, спеціальності, навчальні дисципліни тощо. Еволюція — це рух до істини. Свідомо еволюція є такою, що контролюється відповідно до принципів. На нашу думку, домінуючим принципом еволюції вищої освіти має стати інтеграція.

Інтегральний характер виробничої діяльності майбутніх фахівців має визначати, зумовлювати необхідність формування у вищому закладі не просто певних навичок вирішення окремих задач, виконання завдань з навчальних дисциплін, а формування у випускника сукупності інтегральних умінь, інтегрального системного мислення. Причому найголовніші інтегральні вміння повинні бути чітко визначені у найважливіших документах та організовано їх формування.

Критерієм якості підготовки випускника вищого закладу має бути рівень саме інтегральної підготовки, рівень формування чітко окресленої системи інтегральних професійних умінь.

Як цього досягти? Якими шляхами? Як реалізувати інтегральну складову парадигми вищої освіти у конкретному вищому закладі?

На наш погляд, починати треба з моделі спеціаліста, в якій повинна бути чітко сформульована система інтегральних вмінь та вимог до виконання сукупності інтегральних завдань.

Виходячи із зазначених найголовніших позицій моделі спеціаліста треба визначати сукупність інтегральних курсових проектів (робіт) у поєднанні з інтегральним дипломним проектом (роботою), потім формувати сукупність інтеграль-

них навчальних дисциплін, методичних розробок та ін.

Зауважимо, що паралельно з цим процесом має створюватись ідеологія, треба визначати пріоритети методичного забезпечення, зокрема підготовки навчальних посібників і т. ін.

Реалізація інтегральної складової парадигми вищої освіти має здійснюватись, на нашу думку, в комплексі з просуванням нашої вищої школи до Болонського процесу. Це означає, що при розробці навчальних планів і робочих програм навчальних дисциплін треба враховувати наступне:

- а) впровадження кредитно-модульного підходу в організацію навчального процесу;
- б) необхідність зменшення щотижневої кількості аудиторних занять студента до 20–22 годин;
- в) доцільність суттєвого зменшення кількості курсових екзаменів та заліків.

Враховуючи викладене, для розв'язання всього комплексу розглянутих проблем доцільно, з нашої точки зору, здійснити наступне:

- а) суттєво (в 3–5 разів) зменшити загальну кількість навчальних дисциплін;
- б) розробити та ввести у навчальні плани підготовки спеціалістів систему інтегральних модулів (замість курсових проектів), призначених для реалізації інтегральних тенденцій навчання.

Першу подану пропозицію можна впровадити шляхом об'єднання найбільш споріднених навчальних дисциплін і створення нових дисциплін з вищим рівнем інтеграції.

Це, безумовно, надзвичайно складні завдання, виконати які можна лише через подолання консерватизму та стереотипів мислення.

Для того щоб вищий навчальний заклад (або вища школа загалом) був підготовлений до реалізації інтегральної складової парадигми вищої освіти, необхідне наступне:

- 1) адміністративна воля, яка б забезпечила виконання великих комплексів робіт, що базуються на нових інтегральних принципах освіти;

- 2) широка роз'яснювальна робота серед викладачів щодо зміни їхньої свідомості та підвищення кваліфікації з точки зору інтегральності мислення;

- 3) величезна інтелектуальна робота всього колективу вищого закладу з формування інтегральних вмінь та відповідної моделі спеціаліста, створення нових навчальних планів, що ґрунтуються на сукупностях інтегральних курсових проектів та інтегральних дисциплін, з розробки робочих програм цих навчальних дисциплін, зі створення методичного забезпечення інтегральної підготовки спеціалістів, зокрема з підготовки сукупності інтегральних навчальних посібників і підручників.

Зауважимо, що система контролю якості підготовки спеціалістів у конкретному вищому закладі також має носити інтегральний характер, тобто має ґрунтуватись на перевірці досягнення певного рівня інтегральної підготовки спеціалістів.

Таким чином, у рамках інтегральної складової парадигми ми маємо шанс перейти на якісно новий рівень вищої освіти.

Література

1. Жилуок Н. А., Крутовой Ж. А., Касилова Л. А., Крутовая Л. Ф. Развивающие системы обучения и интеграции учебного процесса в вузе // Актуальні науково-методичні проблеми в підготовці спеціалістів вищої кваліфікації для торгівлі і харчування: Зб. наук. пр. — Харків, 1998.
2. Крутовой Ж. А. Усиление интеграции учебного процесса при подготовке инженеров-технологов // Проблемы повышения качества подготовки инженеров-технологов: Тез. докл. — Харьков, 1988.
3. Крутовой Ж. А. Интеграційні навчальні процеси та математичні спецкурси // Сучасні проблеми підготовки спеціалістів для підприємств торгівлі та харчування: Зб. ст. — Харків: ХДАТОХ, 1999.
4. Крутовой Ж. А., Касилова Л. О. Міждисциплінарні інтеграційні заняття: Тези доп. Міжнар. конф. — Харків: ХДУХТ, 2003.

Realization of the paradigm integral part (or changing the acting paradigm toward essential integral tendency) will create conditions for training specialists with system integral approach to the activity, who process integral methodology of professional activity. Realization of such a paradigm will let graduate really competitive specialists, trained for professional activity under quickly changing conditions, and creation in information space.

Надійшла 10 травня 2006 р.

ВИБІР НАПРЯМІВ ЦІЛЮВИХ МЕТОДІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 57–60

Розглядаються проблеми пошуку ефективних шляхів підтримки трудових ресурсів і оптимізації системи, підходів і методів професійної підготовки робочої сили. Запропоновані нові стратегії, орієнтовані на підтримку ринкових механізмів у сфері професійного навчання.

Розвиток науково-технічного прогресу країни та її економіки потребує не тільки підвищення витрат на освіту, а й пошуку механізмів їх недержавного забезпечення. Щоб подолати кризи внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, його персонал змушений шукати нестандартні, але важливі з позицій розвитку і подальшого існування економічні рішення. Це стосується передусім збереження кадрового потенціалу та виявлення напрямків зростання людського капіталу [1–5].

Проблемою ефективного розвитку кожного виробництва є те, що на формування працівника як важливої складової людського капіталу потрібні дуже великі загальні витрати [1; 3]. Значна частина суспільства не усвідомлює їх необхідність, тим паче, що ці витрати дадуть віддачу через багато років. Це позначається на розвитку науково-технічного прогресу країни, на темпах зростання продуктивності праці і життєвому рівні населення. Тому напрямки підвищення ефективності використання кадрового потенціалу методами розвиваючого навчання в контексті розвитку підприємства стали предметом уваги багатьох дослідників [1–5]. Складність полягає у тому, що існують різні підходи до визначення джерел зростання людського капіталу та підвищення ефективності виробництва. У розвинених країнах витрати на освіту не входять у вартість робочої сили, а використовуються централізова-

но — освіта здебільше безкоштовна [1; 3]. Так, у США приблизно 73–75 % витрат на навчальні заклади загалом, і зокрема 87–89 % витрат на школи, спрямовують з бюджету. Державний бюджет оплачує 51 % витрат на утримання коледжів і університетів [1]. У Західній Європі витрати на вищу освіту фінансуються з бюджету: в Англії — 86 % витрат; у Франції — 99 %. Аналогічне становище і в інших розвинених країнах. Приватні компанії та різні добродійні фонди роблять певні внески на підтримку вищої освіти. Проте цей внесок невеликий: у США — 7 % витрат; в Англії — 2,5 %; у Франції менше 1 %. При цьому приватні компанії витрачають досить значні суми грошей на перепідготовку та підвищення рівня кваліфікації кадрів. Таким чином, більшу частину витрат на освіту в розвинених країнах бере на себе держава.

В Україні витрати на навчання не входять у вартість робочої сили. Якесь зміни тут можливі лише тоді, коли вартість робочої сили буде істотно і стабільно зростати. Але поки що вона зменшується. У цих умовах на вартість робочої сили впливає тривалість життя.

Спробуємо визначити напрямки збереження кадрового потенціалу підприємства через поєднання їх з питаннями підвищення рівня кваліфікації персоналу, до того ж в умовах економічної кризи.

Нині все очевиднішим стає висновок, що стійка тенденція до збільшення попиту на робочу силу вищої кваліфікації і компетентності вимагає

постійного пошуку ефективних шляхів підтримки трудових ресурсів з позицій змін, адекватних швидкозмінюваним чинникам зовнішнього середовища, та створення системи професійної підготовки робочої сили безпосередньо на підприємствах або з максимальним урахуванням потреб виробництва у системі “виробництво — навчальний заклад”.

У зв'язку з цим у багатьох країнах створюються національні системи кваліфікацій, тісно пов'язані із стандартами професійної компетентності, розробленими відповідними секторами економіки і затвердженими на тристоронній основі (уряд, роботодавець, профспілка), які містять у собі механізми визнання компетенції незалежно від того, яким чином вони були придбані, і прозорі процедури їх оцінки та сертифікації. Це набуває особливого значення для України у світлі її поступового зближення з нормативами європейського розвитку. Тому для неї все важливішим стає використання досвіду країн, які пішли шляхом розробки національних сертифікаційних модулів, наприклад SCOTVECs Vocational Qualifications. Кожен модуль містить низку навичок або компетенцій, які має опанувати слухач [3].

Стосовно вирішення загальних кадрових питань зазначимо, що в Україні відповідно до змін у національних системах кваліфікацій поступово відтворюється та реформується система професійної освіти і підготовки кадрів. При цьому головна увага звертається на переорієнтацію систем професійної освіти на досягнення компетентності як основи для організації і проведення навчання. Такі системи навчання одержали назву Competency-Based Training, тобто професійна підготовка на основі концепції компетентності (ППОКК), що ґрунтується на двох головних принципах:

- результатом навчання є реальна здатність виконувати роботу;
- навчання здійснюється за принципом підпорядкування його системи потребам тих, хто навчається.

Характерні особливості ППОКК:

- програма навчання ґрунтується на загальноновідомих і загальноновизнаних стандартах професійної компетентності (національних, галузевих або окремих підприємств);
- зосередження зусиль на досягненні результату, тобто на розвитку відповідних елементів компетентності. Успішність навчання оцінюється рівнем компетентності і тих, хто навчається;

- здатність виконувати роботу — головний показник при оцінюванні компетентності.

Крім цього, має приділятися увага опануванню теоретичних знань:

- модульна організація навчального процесу, врахування раніше одержаних знань і навичок, індивідуалізація навчання;
- участь підприємств, для яких готують фахівців, у розробці стандартів компетентності, в організації навчання та оцінюванні його результатів.

Оскільки компетентність працівника визначається досягнутим рівнем кваліфікації та його здатністю працювати в конкретному соціально-економічному середовищі, важливо в концептуальному плані мати методiku визначення структурних елементів компетентності. Вони повинні бути визначені та описані виходячи із загальних принципів і методик їх конструювання, а в їх основу мають бути покладені єдині підходи до структуризації праці (діяльності), виокремлення самостійних, завершених операцій, комплексів дій, технологічних циклів, які були б сходинками до отримання кваліфікації необхідного рівня.

Шлях до розв'язання цієї проблеми лежить через уніфікацію компонентів змісту навчання, причому уніфікацію не навчальних предметів, розділів, дисциплін, а діяльності та необхідних для її виконання трудових навичок, функцій і компетенцій.

У різних країнах існують певні відмінності в напрямках цих пошуків, проте загальною ідеєю для них є максимальне наближення навчального процесу до набуття слухачами практичних умінь і навичок, необхідних для виконання конкретної роботи, розвиток навчання у напрямку індивідуалізації, орієнтації на конкретний результат, підвищення компетентності тих, хто навчається. Нові стратегії спрямовані на підтримку дії ринкових механізмів у сфері професійного навчання, на забезпечення вимог роботодавців до кваліфікації і компетентності працівників.

Аналіз загальних тенденцій, що визначають сучасні вимоги до робочої сили, дає змогу окреслити відповідні вимоги до системи професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації робітників, оцінити напрацьовані в різних країнах інноваційні підходи до оптимізації професійного навчання і перспективу їх впровадження. Серед загальних умов розвитку професійно-технічної освіти наведемо наступні [3]:

- безперервність;
- гуманізація;

- індивідуалізація;
- адаптація до рівня технологічної складності товарів і послуг;
- збільшення інвестицій.

Розглянемо модель поведінки підприємства у кризовій ситуації, наведену на рисунку.

Подана тут ситуація 1–2 моделює можливий несприятливий варіант розвитку підприємства, коли гірші економічні показники, ніж у конкурента (ситуація 1–3), призводять до зниження за певний період ΔT_1 (від T_1 до T_3) прибутку до значення $\Pi_{кр}$. Будемо вважати, що в цей несприятливий період підприємство знайшло засоби для соціального захисту своїх працівників. У разі, якщо фірма не вжила термінових заходів щодо ефективного використання творчого потенціалу персоналу, подальша її позиція на ринку буде безповоротно втрачена, а саме існування підприємства може опинитись у загрозовій ситуації. Тому єдиним прийнятним варіантом буде поведінка фірми за сценарієм 2–3, відповідно до якого фірма, використовуючи потенціал працівників, підвищує продуктивність праці та якість продукції, знижує при цьому втрати через брак та інші витрати (наприклад, матеріалу, енергії) і тим самим через певний час досягає оптимальних показників. Такий підхід дає нам можливість прогнозувати закономірності виявлення раціональних ресурсів у кризових умовах функціонування підприємства з позицій самофінансування.

Спробуємо оцінити тривалість періоду, в перебігу якого при певних темпах зростання продуктивності праці (як і при зменшенні браку) можна досягти планованого прибутку. Для цього порівняємо значення прибутку в точці 3 для двох

варіантів (див. рисунок): $\Pi_1 = \Pi_2$. Врахуємо також можливі витрати в порівнюваних варіантах I_1 та I_2 . Одержимо (при $N_{1,2} \Pi = D_{1,2}$ — дохід):

$$N_2 \Pi - I_2 = N_1 \Pi - I_1$$

або

$$\Pi (N_2 - N_1) = I_2 - I_1.$$

Отже, щоб досягти планованого прибутку, необхідно забезпечити зниження витрат виробництва і нарощування обсягів випуску продукції:

$$I_2 > I_1, \Delta N_1 > \Delta N_2,$$

де ΔN_2 і ΔN_1 — відповідно зміни обсягів випуску продукції для двох стратегічних варіантів.

Одержані умови можуть дати критерії оцінювання “конкурентних” можливостей для підприємства, яке активно намагається виявити тенденції використання матеріальних активів для самофінансування персоналу в умовах кризи. Для виконання стратегічного плану фірми необхідно, щоб після закінчення критичного для персоналу періоду часу було реальним виконання умови

$$\Pi (N_2 - N_1) = I_2 - I_1.$$

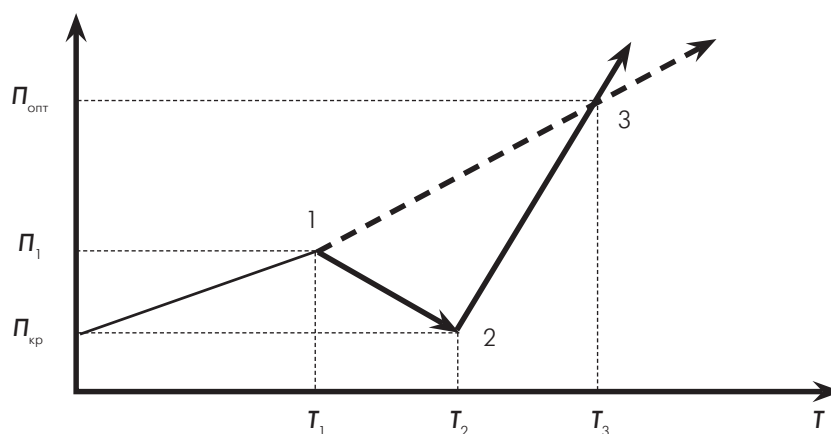
Тоді можна одержати

$$D_1 \left(\frac{N_2}{N_1} - 1 \right) = I_1 \left(\frac{I_2}{I_1} - 1 \right),$$

або

$$\frac{D_1}{I_1} = \frac{N_1}{I_1} \frac{\Delta I}{\Delta N}.$$

Звідси можна дійти якісно важливих висновків, що відношення величини витрат до величини

Модель варіантів зміни прибутку за період від T_1 до T_3

доходів фірми (один з найважливіших критеріїв) має змінюватися за законом логарифмів

$$k_{\text{пр}} = \frac{M_1}{D_1} = \lambda \lambda \bar{N},$$

де $\bar{N}$ — відносна зміна обсягу випуску виробів, а другий критерій може бути знайдений з умови

$$\left(\frac{M_2}{M_1} - 1 \right) \geq \left(\frac{H_2}{H_1} - 1 \right),$$

тобто ефективність дій персоналу на будь-яких порівнюваних проміжках часу може бути виражена приростом матеріальних активів (товарів, послуг), що подається як підвищення продуктивності праці, темпи зростання якої перевищують зростання витрат. Можна дійти висновку, що доцільно при збільшенні обсягу випуску виробів оцінювати підвищення продуктивності праці:

$$K_{\text{пр}} = 1 + \frac{\Delta M_1}{D_1},$$

де ΔH — різниця між витратами за варіантами.

Тоді для визначення часу досягнення планового результату за вибраним варіантом стратегії (наприклад, тривалість перепідготовки, зміни на пряму професійної орієнтації та ін.) треба орієнтуватись на те, що величина прибутку як змінна складова діяльності підприємства має бути пропорційна тривалості періоду (відповідно до прийнятих допущень) і коефіцієнту, множник якого дорівнює сумі $k_{\text{вир}}$ і $K_{\text{пр}}$.

Можна також припустити, що

$$\Delta T_1 - \Delta T_2 \left(\frac{K_{\text{пр}}}{K_{\text{вир}}} \right).$$

Безумовно, реалізація цих положень не можлива без гнучкого стратегічного реагування на інноваційні процеси в техніці і технології, без

своєчасного їх впровадження, зменшення термінів підготовки виробництва для досягнення стратегічних завдань підприємства шляхом ефективного використання кадрового потенціалу як головної функції підприємства.

У складній для фірми ситуації на ринку використання таких моделей дає змогу (для I варіанту зміни цін $\Pi = \text{var}$ і $\Pi = F(N, \Pi)$, для II варіанту $\Pi = \text{const}$ і $\Pi = F_1(N)$) виявляти і враховувати резерви можливого варіанту стратегії підготовки персоналу для підприємства загалом і для фіксованих проміжків часу. У такому разі підприємство відкидає принцип “виживання за будь-яку ціну” та прагне досягнення прибутку за принципом “пропорційного зниження нераціональних витрат”. Підготовку кадрів, підвищення рівня їх кваліфікації, вибір методів мотивації перепідготовки кадрів та їх рекрутинг необхідно спрямовувати на підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів з метою зростання продуктивності праці і конкурентоспроможності продукції.

Література

1. Балашов Ю. К. Американские специалисты о роли человеческого фактора в современном производстве // Труд за рубежом. — 1991. — № 1(9). — С. 59–66.
2. Биллсберри Дж. Как подобрать и сохранить нужный персонал: Пер. с англ. — Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2002. — 256 с.
3. Коваль В. Новые формы организации производства через новые технологии подготовки кадров // Справочник кадровика. — 2004. — № 10 (28). — С. 70–74.
4. Самочкин В. Н. Гибкое развитие предприятия: Анализ и планирование. — М.: Дело, 2000. — 376 с.
5. Уланчук А. Професійна орієнтація — елемент підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці // Економіка України. — 1998. — № 6 (439). — С. 86–88.

Proof tendency to at demand on labour force of more high qualification and competence is the phenomenon global that requires the permanent search of effective ways of support of labours resources and optimization of the system, approaches and methods of professional preparation of labour force. The comprehension of experience and creative search of new technologies of increase of efficiency of preparation, retraining and in-plant training of working shots in these terms is an important socio-economic problem. New strategies are oriented in support mechanisms in the field of professional studies, account of heterogeneity of informal sector, considerable differentiation of requirements of employers to the level of qualification and competence of workers.

Надійшла 6 квітня 2006 р.

В. В. БОРЩ

Полтавська філія МАУП

І. В. ОСОЧЕНКО

Полтавська державна аграрна академія

МЕТОДИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У МЕНЕДЖМЕНТІ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 61–63

Ефективне прийняття рішень необхідне для виконання управлінських функцій. Існує багато методів обробки та реалізації управлінських рішень. Найвідоміші з них аналітичні, статистичні методи, метод сценаріїв, дерево рішень, евристичні, експертні, методи математичного програмування. Залежно від ступеня повторюваності проблеми, її складності, досвіду керівника та його підлеглих обирається оптимальний для розв'язання цієї проблеми метод.

Необхідність прийняття рішень, яка пояснюється свідомим і цілеспрямованим характером людської діяльності, виникає на всіх етапах процесу управління і є складовою будь-якої функції менеджменту. Наука управління намагається підвищити ефективність організації шляхом посилення здатності керівництва до прийняття обґрунтованих, об'єктивних рішень у ситуаціях виняткової складності за допомогою моделей і кількісних методів.

Питанням ефективного менеджменту, зокрема прийняттю управлінських рішень, дослідники приділяли багато уваги. Ці питання розглядали як зарубіжні, так і вітчизняні науковці — М. Альберт, О. С. Виханський, Н. Н. Герчикова, П. Ф. Друкер, Й. С. Завадський, А. І. Кредісов, М. Мескон, А. І. Наумов, Г. В. Осовська, О. А. Осовський, Є. Г. Панченко, О. А. Подсолонко, Ф. Хедоурі, А. В. Шегді. Огляд наукової літератури дає змогу зробити висновок, що комплексний характер проблем сучасного менеджменту потребує їх комплексного, всебічного аналізу.

Виокремлюють наступні методи розробки та прийняття управлінських рішень.

1. *Аналітичні методи* — ґрунтуються на роботі керівника або фахівця з набором аналітичних співвідношень. Вони визначають співвідношення між умовами виконання задачі та її результатами у вигляді формул, графіків або логічних співвід-

ношень. У діяльності різних організацій є багато типових залежностей, що мають об'єктивний характер. Ці методи базуються на теорії ймовірностей, теорії марковських процесів, теорії масового обслуговування.

2. *Статистичні методи* — ґрунтуються на використанні інформації про минулий успішний досвід інших організацій в якійсь сфері діяльності для розробки і реалізації управлінського рішення іншими компаніями.

3. *Метод математичного програмування* — за цим методом можна розрахувати найкращий варіант згідно з критеріями оптимальності. Метод працює лише за наявності чітко сформульованої мети. Найчастіше застосовується для прийняття рішень у сфері планування та організації виробництва.

4. *Методи, що активізують* — до них належать методи психологічної активізації і методи, що додають нові інтелектуальні джерела. До методів психологічної активізації належать:

- метод конференції ідей — ґрунтується на стимулюванні процесу мислення на рівні свідомості;
- метод мозкового штурму — ґрунтується на стимулюванні мислення на рівні підсвідомості;
- метод питань та відповідей — полягає у попередньому складанні списку питань,

відповіді на які можуть дати можливість сформулювати новий підхід до рішення визначених проблем.

5. *Експертні методи* — застосовуються у разі браку інформації або її відсутності. На практиці використовують такі методи:

- метод простого ранжування — за цим методом кожний експерт розміщує ознаки у порядку надання переваги. Цифрою 1 позначається найменш важлива ознака, цифрою 2 — наступна за нею ознака за важливістю і т. ін. Здобуті дані зводяться в таблицю. Тут значення a_{ij} показує порядок надання переваги i -ї ознаки j -м експертом перед іншими ознаками.

Далі визначається середній ранг, тобто середнє статистичне значення S_i i -ї ознаки, за формулою

$$S_i = \frac{\sum_{j=1}^m a_{ij}}{m}, \quad (1)$$

де j — номер експерта; i — номер ознаки; m — кількість експертів.

У результаті найменше значення S_i позначає найважливішу ознаку і т. ін.;

- метод завдання вагових коефіцієнтів — за цим методом усім ознакам надаються вагомі коефіцієнти:

1) усім ознакам надаються вагомі коефіцієнти так, щоб їх сума дорівнювала 1, 10 або 100;

2) найважливішій ознаці надають вагомий коефіцієнт, який дорівнює фіксованому числу, а останнім — коефіцієнти, що дорівнюють часткам цього числа.

Загальну думку експертів S_i за i -ю ознакою визначають за формулою

$$S_i = \frac{\sum_{j=1}^m a_{ij}}{m}, \quad (2)$$

де a_{ij} — вагомий коефіцієнт, який надав j -й експерт i -ї ознаці; j, i, m — див. формулу (1).

Що більша величина S_i , то більша важливість цієї ознаки.

6. *Метод сценаріїв* — ґрунтується на передбаченні варіантів рішень і очікуваних при цьому наслідків.

7. *Евристичні методи* — спираються на логіку, здоровий глузд і досвід, за допомогою яких виявляється нова суттєва інформація для розробки та реалізації управлінського рішення. Ці методи використовуються тоді, коли неможливо використати або немає певних умов для застосування формалізованих методів. В евристичних методах використовується метод Сократа — виявляти приховану людиною інформацію за допомогою навідних питань. Основу евристичних методів складає метод індукції — перехід від частинного до загального. При цьому проблема поділяється на кілька відносно простих, для кожної підпроблеми формується список задач і список рішень. Успішне розв'язання підпроблем забезпечує розв'язання загальної проблеми.

8. *Метод дерева рішень* — передбачає графічну побудову різних варіантів дій, які можуть бути застосовані для розв'язання вихідної проблеми.

Графік “дерева рішень” має:

1) три поля, які повторюються залежно від складності самої задачі:

- поле дій (поле можливих альтернатив) — тут перелічені всі можливі альтернативи дій щодо рішення проблеми;
- поле можливих подій (поле вірогідності подій) — тут перелічені можливі ситуації щодо реалізації кожної альтернативи і визначені вірогідності виникнення цих ситуацій;
- поле можливих наслідків (поле очікуваних результатів) — тут кількісно охарактеризовані наслідки для кожної ситуації;

Заповнення даних за методом простого ранжування

Ознака	Експерти			
	1	2	...	m
x_1	a_{11}	a_{12}	...	a_{1m}
x_2	a_{21}	a_{22}	...	a_{2m}
...	...	...	...	...
x_n	a_{n1}	a_{n2}	...	a_{nm}

2) три компонента:

- перша точка прийняття рішення — вона зображена на графіку у вигляді чотирикутника і позначає місце, де має бути прийняте остаточне рішення;
- точка можливостей — зображується у вигляді кола і характеризує очікувані результати можливих подій;
- гілка дерева — зображується лініями від першої точки прийняття рішення до результатів реалізації кожної альтернативи.

Ідея метода полягає в тому, що, прямуючи від верхівки дерева до першої точки прийняття рішення, можна:

- 1) розрахувати очікуваний виграш за кожною “гілкою дерева”;
- 2) за допомогою порівняння цих варіантів зробити остаточний вибір на користь тої чи іншої “гілки”.

Метод дерева рішень передбачає, що попередньо має бути зібрана необхідна інформація про очікувані виграші та ймовірності відповідних подій. На практиці цей метод використовують для прийняття рішень у складних ситуаціях, коли результати одного рішення впливають на наступні рішення.

Наведемо ще вимоги до методів розв’язання проблеми:

- економічність — означає, що витрати мають бути менше отриманого результату, а різниця між ними — оптимальною для цієї ситуації;
- забезпечення достатньої точності розв’язання проблеми;
- достовірність — коли кількість помилок не перевищує якогось прийнятного рівня.

Для успішного розв’язання проблем потрібні наступні дії:

- 1) вчасно помітити і проаналізувати проблему, щоб з’ясувати, що призвело до її виникнення, а потім намагатись її вирішити;

2) не витрачати часу на непотрібні рішення, що не впливають на ефективність роботи фірми;

3) постійно оцінювати ефективність процесу прийняття, а згодом і реалізації рішення;

4) не приймати кількох рішень з одного питання;

5) залучати до процесу ухвалення рішення співробітників, які мають до цього якесь відношення, вже на ранніх етапах роботи з урахуванням відповідності їхньої кваліфікації ступеню складності проблеми; навчати їх методам прийняття рішень і не забувати стимулювати їх за успішні дії.

Література

1. Вейл П. Искусство менеджмента. — М.: Юрист, 1994. — 316 с.
2. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент: Учебник. — 3-е изд. — М.: Гордарика, 1998. — 528 с.
3. Герчикова И. Н. Менеджмент: Учебник для вузов. — М.: ЮНИТИ, 1994. — 345 с.
4. Друкер П. Ф. Управление, нацеленное на результаты: Пер. с англ. — М.: Технол. школа бизнеса, 1994. — 200 с.
5. Завадський Й. С. Менеджмент: У 2 т. — К.: Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. — Т. 1. — 543 с.
6. Кохно П. А., Микрюков В. А., Коморов С. Е. Менеджмент. — М., 1993. — 450 с.
7. Кредісов А. І., Панченко Є. Г., Кредісов В. А. Менеджмент для керівників. — К.: Т-во “Знання”; КОО, 1999. — 556 с.
8. Ладанов И. Д. Практический менеджмент. — М., 1995. — 230 с.
9. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. — М.: Дело, 1992. — 470 с.
10. Сиднев С. Принятие решений в условиях неопределенности // Бизнес-информ. — 1996. — № 15.
11. Смирнов Э. А. Разработка управленческих решений. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 271 с.
12. Шегда А. В. Основы менеджмента: Учеб. пособие. — К.: Т-во “Знання”; КОО, 1998. — 390 с.

The implementation of administrative functions is necessary for effective acceptance of decisions. There are a lot of treatment and realization methods for administrative decisions. The most known among them are analytical, statistical, the method of scenarios, decision tree, is heuristic, expert, methods of the mathematical programming. The optimum method for the decision of this problem is selected depending on the degree of repetition, problem complication, the experience of leader and personnel.

Надійшла 6 квітня 2006 р.

ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СИСТЕМОЮ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 64–68

Порушуються питання економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних із системою кадрового менеджменту транспортного підприємства, розглядаються методи економічного обґрунтування управлінських рішень з використанням економіко-математичного моделювання та їх реалізація в автоматизованій системі управління "Кадри".

Одним з найважливіших завдань сучасного кадрового менеджменту підприємства є здійснення економічного обґрунтування управлінських рішень з питань посилення ефективності всієї системи управління підприємством, тісно пов'язаних з вирішенням проблем підбору, підготовки і раціонального використання персоналу і формування стабільного персоналу підприємства для підвищення ефективності функціонування системи кадрового менеджменту.

Мету і функції кадрового менеджменту можна поділити на чотири цільові напрями: економічні (отримання прибутку від реалізації продукції або послуг); соціальні (досягнення найвищого рівня задоволення соціальних потреб персоналу); науково-технічні (забезпечення сучасного науково-технічного рівня операційної системи, впровадження новітніх технологій та ін.); виробничо-комерційні (виробництво і реалізація конкурентоспроможної продукції (надання послуг) в необхідному обсязі) [1–4].

Організаційна структура кадрового менеджменту залежить від співвідношення повноважень, функцій, прав, обов'язків, відповідальності у процесі виробництва і реалізації продукції, оскільки від успішної роботи кадрового менеджменту підприємства залежить продуктивність праці персоналу. На великих підприємствах організаційна структура кадрового менеджменту може бути такою: керівник кадрового менеджменту, віце-президент з кадрових питань; служба із забезпечення

працею персоналу на підприємстві (спостереження за ринком праці, пошук джерел забезпечення персоналом, планування підбору працівників за кількістю та якістю, аналіз підбору, застосування тестування та організація інших випробувань); служба оплати праці і стимулювання праці (аналіз трудових процесів і планування кадрових витрат, вивчення і укладання трудових угод, вивчення і розроблення методів, засобів і механізму мотивації праці, створення систем стимулів і компенсацій, розробка систем оплати праці (тарифних і безтарифних) та ін.); служба трудових відносин (управління соціальними конфліктами та їх вирішення, вивчення і розвиток відносин персоналу з органами самоврядування та ін.); служба стратегічного управління персоналом (розробка стратегії управління персоналом для досягнення мети підприємства, стратегічне планування професійного розвитку персоналу з використанням системи професійного навчання, підвищення кваліфікації кадрів в Україні і в зарубіжних навчальних закладах, поетапне управління кар'єрою фахівців, професійно-кваліфіковане просування операційного персоналу та ін.); служба фахової орієнтації, операційної і соціальної адаптації персоналу (управління професійною орієнтацією для залучення кваліфікованого персоналу і здійснення фахової виробничої і соціальної адаптації персоналу, планування його збереження); служба управління охороною праці і технікою безпеки (кваліфіковане медичне обслуговування пер-

соналу, вивчення умов праці та їх безперервне покращання, здійснення належних умов з охорони праці та ін.); служба управління соціально-психологічним кліматом персоналу (управління соціально-матеріальними потребами персоналу, його морально-психологічним кліматом на підприємстві, постійний моніторинг якості трудово-го і особистого життя кожного працівника, ступеня задоволення найважливіших особистих потреб та ін.); служба автоматизації управління системою кадрового менеджменту (АСУ КМ); відділ інформаційно-телекомунікаційних мереж (ІТМ); відділ забезпечення АСУ КМ; відділ економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних із системою кадрового менеджменту транспортного підприємства.

Для постійного забезпечення підвищення продуктивності праці на підприємстві необхідно застосовувати комплексний підхід до управління персоналом, який передбачає врахування організаційно-економічних, соціально-психологічних, правових, технічних, педагогічних та інших аспектів в їх спільному взаємозв'язку при визначенні ролі соціально-економічних факторів; системний підхід до управління персоналом, згідно з яким враховуються всі взаємозв'язки окремих аспектів управління персоналом, що забезпечує комплексне планування, організацію і стимулювання праці на транспортному підприємстві.

Необхідність економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з кадровим менеджментом, примушує постійно поліпшувати засоби операційної системи, реалізовувати форми і методи досягнення поставлених цілей, удосконалювати організацію роботи щодо виконання прийнятих рішень, координацію і контроль вжиття намічених заходів. Спільність мети, спрямувань, форм і методів управління персоналом складається в єдину систему роботи з персоналом, яка поділяється на підсистеми: підсистема аналізу, планування і прогнозу персоналу; підсистема підбору, розміщення, оцінки і безперервного навчання персоналу; підсистема раціонального використання персоналу на транспортному підприємстві.

Основним принципом формування механізму управління персоналом є принцип раціонального підбору і розміщення працівників за їхніми особистими та фаховими якостями, що передбачає спадкоємність персоналу на основі системного підходу і підготовки нових працівників; забезпечення умов для постійного підвищення кваліфікації персоналу; чітке визначення прав, обов'язків і відповідальності кожного працівника; вико-

ристання досвіду кваліфікованих працівників у роботі з молодими працівниками; забезпечення умов для посадового просування працівників службовими сходінками на підставі обґрунтованих критеріїв оцінки їхньої діяльності та особистих якостей; надання більшої самостійності для роботи персоналу і водночас контролювання ходу виконання ними своїх обов'язків.

Механізм управління персоналом підприємства охоплює різні державні (організації із праці і соціальних питань, центри зайнятості населення, міністерства, відомства та ін.) і суспільні (профспілкові організації, ради народних депутатів, державні адміністрації регіонів) формування.

Проведення відповідних досліджень серед керівників і фахівців служб управління персоналом підприємств різних галузей дало можливість виявити наступні соціально-психологічні фахові характеристики менеджера з управління персоналом: ділова спрямованість на позитивну взаємодію з персоналом; емоційно-комунікаційний компонент як найважливіша якість у ставленні до іншої особи; переважає сангвінічний тип темпераменту, проте багато управлінців належать до холеричного, флегматичного і меланхолічного типів.

Менеджер управління персоналом має бути провідним фахівцем у виконанні операційно-соціальної стратегії організації управління, лідером персоналу; повинен мати вищу освіту (економічну (управління персоналом, управління бізнесом), юридичну, педагогічну і психологічну), розвинене почуття відповідальності, дисциплінованості, мати високі моральні якості, високу соціально-психологічну орієнтацію і розвинені комунікаційні якості, відкритість, готовність до співробітництва, бути уважним до підлеглих і турбуватись про них, мати досвід праці з персоналом не менше 5 років; знати основи технології операційної системи підприємства, економіки і планування праці, наукової організації праці, завдання, які стоять перед підприємством, і перспективи їх виконання, принципи політики управління персоналом, форми і методи планування та організації праці персоналу на підприємстві, кодекс законів України про працю, основи загальної і соціальної психології, соціальної адаптації, основи педагогіки і психології праці персоналу, основи організації діловодства; досконало опанувати методи організації управління персоналом, соціально-психологічними процесами; кваліфіковано оцінювати особисті якості працівників і результати їхньої праці; проводити виховну роботу з персоналом; брати участь у розробці методів дослідження та

аналізу соціально-психологічних процесів на підприємстві та ін.

Економічне обґрунтування управлінських рішень, будучи невід'ємною складовою господарської політики підприємства, формується на базі операційної, фінансово-економічної та соціальної концепції управління персоналом.

Кожен управлінець має знати реальну потребу у фахівцях, враховувати розвиток продуктивних сил і перспективних напрямів науково-технічного прогресу в умовах ринкової економіки, докладно аналізувати перспективи розвитку потенціалу ринку праці, довгострокові цілі розвитку підприємства та ефективні зміни цих цілей.

Розробка стратегії управління персоналом має охоплювати такі питання, як планування потреби у працівниках; фахова підготовка і безперервне навчання для підвищення кваліфікації працівників усіх рівнів; централізоване керівництво на підприємстві; планування оплати праці і соціально-економічного стимулювання.

Стратегічне та оперативне управління персоналом на підприємстві здійснює служба управління персоналом, а її керівник несе основну відповідальність за ефективну реалізацію усіх питань щодо управління персоналом. Зазвичай служба управління персоналом використовує прогнозування як попередню стадію планування роботи з персоналом. Суттєвою особливістю прогнозування є пошук шляхів удосконалення роботи служби управління персоналом з визначенням майбутніх змін на ринку праці, з урахуванням минулого, теперішнього і майбутнього стану ринку, цілей розвитку підприємства, динаміки різноманітних факторів, у тому числі в системі підбору, підготовки, розміщення і виховання працівників, а також демографічних змін.

Процес прогнозування проходить кілька основних етапів: вивчення стану роботи з персоналом і наявної структури персоналу; реалізація методів прогнозування з використанням математичної статистики для обробки зібраної інформації експертних оцінок і математичного аналізу з метою пошуку оптимальних варіантів підбору, підготовки, розміщення персоналу; аналіз винайдених оптимальних варіантів і використання їх для прогнозування в роботі з управління персоналом для стратегічного, перспективного і поточного планування.

Нині основним джерелом забезпечення підприємств необхідними працівниками є навчальні заклади з денною формою навчання, що розподіляють фахівців за планом і на підставі

укладених з підприємствами відповідних угод; розподіл і перерозподіл працівників через регіональні центри зайнятості; самостійна робота служб управління персоналом підприємств з підбору необхідних працівників; пошук фахівців з урахуванням можливостей використання своїх працівників, які навчаються на заочних (вечірніх) факультетах вищих і середніх спеціальних навчальних закладів; запрошення на роботу випускників спеціальних професійно-технічних училищ (СПТУ), підготовлених кваліфікованих робітників, а також перепідготовка робітників у СПТУ, що відповідає вимогам науково-технічного прогресу.

Професійна орієнтація являє собою науково обґрунтовану систему форм, методів і засобів впливу на робочу силу, яка сприяє своєчасному залученню працівників до праці та їхньому ефективному використанню на підприємстві з урахуванням їхніх індивідуальних та якісних фахових характеристик.

Управління з фахової орієнтації здійснюється за етапами:

- постійне і планомірне інформування учнів шкіл, їхніх батьків і вчителів про специфіку різних професій, можливості працевлаштування і продовження навчання, зміцнення контактів між службами управління персоналом підприємств, навчальними закладами СПТУ і учнями шкіл;
- фахові консультації кваліфікованих психологів, які допомагають молодим людям правильно оцінити свої здібності в різних видах трудової діяльності і дають конкретні рекомендації щодо вибору професії і можливих шляхів її здобуття у відповідних навчальних закладах;
- професійний відбір (науково обґрунтоване визначення професійної придатності кожної молодої людини до конкретної трудової діяльності з урахуванням її особистісних характеристик).

Управління фаховою орієнтацією розглядається у наступних традиційних аспектах:

- соціально-економічному (опанування певної системи знань у соціально-економічній сфері діяльності на високому професійному рівні);
- психолого-педагогічному (виявлення і формування інтересів у молоді, оцінювання здібностей та врахування індивідуальних і фахових характеристик молодих людей при виборі професії);

- медико-біологічному (дотримання вимог до здоров'я підлітків, урахування їхніх фізіологічних якостей, необхідних для виконання певної фахової діяльності).

Зазвичай молодий працівник проходить фахову виробничу і соціальну адаптацію на підприємстві, як правило, впродовж трьох років у три основні етапи:

- попередня соціальна адаптація молодого працівника (ознайомлення у перші 10 днів роботи з історією і традиціями підприємства, його організаційною структурою і виробничими завданнями підрозділів, із системою нарахування заробітної плати, пільг, медичного обслуговування та ін.);
- соціально-фахова адаптація (період опанування професії, впродовж якого молодий працівник за допомогою наставника вивчає технологічний процес, налагоджує професійні контакти з членами колективу, засвоює вимоги до виробничої дисципліни та ін. Наставник і керівник підрозділу впродовж 6 місяців періодично контролюють роботу молодого працівника);
- фахова соціально-виробнича адаптація (в цей період працівник розпочинає самостійно працювати. На підставі одержаних знань і практичних навичок молодому працівникові присвоюється кваліфікаційний розряд. Подальше опанування ним спеціальних знань, практичних навичок і високого ступеня складності виконання конкретної роботи дає йому змогу згідно з атестаційною оцінкою підвищити кваліфікаційний розряд).

При раціональному підборі, розміщенні і висуванні на керівну посаду працівників служба управління персоналом використовує наукову концепцію збору, обробки відповідної інформації та її аналізу з метою визначення придатності працівника для успішного виконання ним обов'язків на відповідній посаді. Застосовуючи метод раціонального розміщення працівників у структурних підрозділах підприємства, служба управління переміщає перспективних працівників із резерва керівників структурних підрозділів. Недоліками традиційного підбору керівних працівників є обмежене коло осіб, із числа яких добирають кандидатів на високу посаду, їх випадковість у просуванні на керівні посади, недоцільність їх використання на тій чи іншій посаді.

Конкурсна експертиза раціонального підбору і розміщення працівників ґрунтується на принципі використання експертних оцінок фахових харак-

теристик кандидатів на ту чи іншу керівну посаду з використанням методів теорії математичної статистики, дослідження операцій, оптимізаційного комп'ютерного моделювання.

Дослідження даних раціонального підбору і розміщення працівників з використанням експертних оцінок фахових характеристик претендентів свідчать про те, що основні їх показники можна подати у вигляді єдиної взаємозв'язаної системи, де всі показники мають кореляційний зв'язок. У дослідженні цієї наукової проблеми найбільш прийнятним є метод кореляційно-регресійного аналізу, який дає змогу дослідити форму і ступінь тісноти зв'язку і вирішити задачу синтезу оптимального процесу раціонального підбору і розміщення працівників.

В існуючій системі оцінок персоналу провідне місце посідає атестація керівників і фахівців, яка проводиться регулярно на всіх підприємствах на підставі існуючих нормативних положень, з метою раціонального розміщення та ефективного використання керівників і фахівців, стимулювання їх праці, вдосконалення системи управління персоналом, поліпшення соціально-психологічного клімату на підприємстві. Готує і проводить атестацію служба управління персоналом. За результатами атестаційної комісії керівник підприємства видає наказ про зміни у штатному розміщенні працівників, посадових окладах, зарахуванні перспективних фахівців у резерв на керівні посади та ін.

З метою підвищення ефективного підбору висококваліфікованих фахівців на керівні посади використовується конкурсна система раціонального підбору і заміщення вакантних посад. Конкурсна комісія дає оголошення в пресу і широко висвітлює засобами масової інформації роботу конкурсної комісії щодо заміщення вакантних посад. Свою кандидатуру для участі в конкурсі має право висувати будь-який фахівець, що претендує на ту чи іншу посаду. На підставі відповідної оцінки конкурсна комісія приймає рішення про рекомендацію того чи іншого претендента на заміщення вакантних посад, наприклад: керівника служби автоматизації управління системою кадрового менеджменту (АСУ КМ); керівника відділу інформаційно-телекомунікаційних мереж (ІТМ); керівника відділу забезпечення АСУ КМ; керівника відділу економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з кадровим менеджментом підприємства, призначення яких на відповідні посади здійснює за наказом керівник підприємства.

Служба АСУ КМ розробляє і реалізовує роботу системи кадрового менеджменту на підприємстві в автоматизованому режимі. Відділ ІТМ призначений для розроблення інформаційно-телекомунікаційних мереж (супутниковий, радіотелевізійний зв'язок, мобільний (сотовий) зв'язок (IRDA-зв'язок), системи навігації GPRS, у тому числі антенно-фідерні пристрої, а також кабельні мережі, інтернет-мережі (ISDN-мережа), транкінгові мережі і зв'язок, обслуговування WEB-сайтів). Відділ забезпечення АСУ КМ призначений для розробки стандартного забезпечення засобів АСУ (комп'ютерних технологій та їх систем, їх програмного забезпечення системою управління "Кадри" та інших АСУ).

Відділ економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних із системою кадрового менеджменту підприємства, здійснює в автоматизованому режимі забезпечення системою управління "Кадри" збір показників управлінської діяльності системи кадрового менеджменту (достовірну статистичну техніко-економічну інформацію), використовуючи експертні оцінки висококваліфікованих менеджерів з управління персоналом, управління бізнесом. На підставі створеного масива достовірної техніко-економічної інформації будується статистична оптимізаційна модель показників обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних із системою кадрового менеджменту. Статистична оптимізаційна економіко-математична модель показників економічного обґрунтування управлінських

рішень — це набір параметрів, об'єднаних в одне ціле регресійними рівняннями.

Внаслідок проведення багатофакторного регресійного аналізу (визначення коефіцієнтів регресії, залишкової дисперсії, відсів незначних параметрів рівняння регресії з використанням багатоступеневого аналізу та ін.) одержуємо оптимальні значення показників від впровадження управлінських рішень шляхом реалізації алгоритмів визначення їх оптимальних варіантів на комп'ютері за економіко-математичною моделлю. Для одержання реальних (прогнозних) оцінок прибутку з урахуванням якісних показників продукції (послуг) здійснюється економічне обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних із системою кадрового менеджменту підприємства (в автоматизованому оптимальному режимі), щодо подолання транспортним підприємством економічних ризиків, кризових явищ і ситуацій.

Література

1. Дмитренко Г. А. Стратегический менеджмент: Учеб. пособие. — 2-е изд., исп. — К.: МАУП, 2002.
2. Колпаков В. М. Теория и практика принятия управленческих решений: Учеб. пособие. — К.: МАУП, 2000. — 290 с.
3. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2005. — 420 с.
4. Щёкин Г. В. Основы кадрового менеджмента: Учебник. — 5-е изд., стереотип. — К.: МАУП, 2004. — 280 с.

Надійшла 12 травня 2006 р.

Ю. О. ШУЛЬЖИК

Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського МАУП, м. Львів

ПРОБЛЕМА ПРОГНОЗУВАННЯ ДИНАМІКИ ОДНО- ТА РІЗНОТИПНИХ ОБ'ЄКТІВ З НЕЛІНІЙНИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 69–74

Досліджено динаміку одно- та різнотипних об'єктів з нелінійними зв'язками. Запропоновано новий підхід у прогнозуванні розвитку позаштатних ситуацій при одночасному та незалежному впливі чинників. Висвітлено проблеми щодо забезпечення точності на різних етапах верифікації такого прогнозування. Зроблено висновки щодо умовної вірогідності реакції системи на одночасний вплив позаштатних ситуацій на події, що залежать одна від одної.

Проблема прогнозування динаміки однотипних нелінійних ієрархічних структур у державному управлінні є основною складовою загальної проблеми управління такими об'єктами. Об'єктом дослідження може бути одна система (наприклад, система енерго-, газо-, водопостачання міста (району, області, регіону), стабілізаційна система курсу валют і т. ін.) або велика кількість **однотипних** (наприклад, систем протиповітряної оборони) чи **різнотипних** систем (наприклад, система навігаційного забезпечення супроводження цивільних літаків в аеропорту чи (транзитних рейсів) в межах держави, група малих підсистем тощо). Ефективність управління всією нелінійною системою з урахуванням збурюючих факторів напряду залежить від вибраної стратегії, а також від точності прогнозування динаміки змін окремих її елементів. Це багатоаспектна проблема.

На початку визначимося з терміном “нелінійна система управління”. “Нелінійними системами управління називаються системи, що містять хоча б одну нелінійну ланку, рух (чи динаміка) якої описується нелінійним диференціальним рівнянням” [6, 117]. У державному управлінні відносини між людьми, а також швидко не прогнозована зміна ситуації у країні (політичної, соціальної, економічної тощо) є також нелінійними системами управління. Більше того, за словами Цянь Сюе-Сеня, “будь-яка фізична система при

її докладнішому дослідженні завжди виявиться нелінійною” [6, 117].

Використання комплексного підходу при дослідженні таких складних систем з новоутвореними нелінійними зв'язками дає змогу віднайти оптимальний шлях для прийняття управлінського рішення (за мінімальними затратами часу і наявних ресурсів). Для реалізації необхідної стратегії потрібно мати максимальну початкову інформацію про стан системи (об'єкт управління), а також про наближений розвиток подій (прогнозування) та його період. Точність прогнозу залежить від обсягу апріорної інформації.

Будь-яка нелінійна система за довільний проміжок часу поводить себе невизначено. Іншими словами, на основі одних складних нелінійних систем виникають інші з новими характеристиками. Тому сьогодні перед науковцями ставиться задача розробки нових підходів, методів (методології) щодо управління такими системами (об'єктами) без порушення притаманної їм самостійної організаційної структури та задача розробки відповідного інструментарію (програмних засобів) з використанням новітніх інформаційних технологій. Отже, можна говорити про невизначеність (для переважної більшості низки нелінійних структур) як проміжних, так і вихідних даних, а також про об'єктивну властивість умов, в яких доводиться приймати управлінське рішення.

Розглянемо розвиток нашого прогнозу Prog^t (при одночасному впливі чинників) і Prog^{t+1} (при незалежному впливі чинників). Якщо в результаті прогнозування вхідні величини $X_1 \dots X_n$ збуджують внутрішній стан системи (в результаті чого вона стає нелінійною) і вона переходить в інший стан, який відрізняється від попереднього (з деяким наближенням) на величину a , то наше прогнозування буде прогнозуванням за узагальненням. Здійснення на практиці функції подібності висвітлено в праці [11].

Вважатимемо, що дві випадкові події V_1 і V_2 є подібними з визначеним ступенем подібності a_s . В якості обмежень на характеристику подібності приймемо властивість симетрії (або дзеркальності зі знаком “мінус”) нашої моделі до об’єкта управління, який має нелінійну структуру. Тоді узагальнення за подібністю прогнозованої моделі до розвитку (динаміки) реальної системи можна записати так:

$$\begin{cases} V_1 - V_2 \sim a_s (V_1 V_2) \rightarrow V_2 - V_1 \sim a_s (V_1 V_2), \\ a_s (V_1 V_1) = 1, \end{cases} \quad (1)$$

де $\sim$ — знак подібності.

Вираз $V_1 - V_2 \sim a_s (V_1 V_2)$ означає, що подія V_1 подібна до події V_2 з наближенням a_s ($V_1 V_2$). Повний математичний запис подібності подій V_1 і V_2 після відповідних перетворень буде мати вигляд

$$V_1 - V_2 \sim a_s (V_1 V_2) \sim \otimes, \quad (2)$$

де знак $\otimes$ означає випадковий вплив збурюючих факторів (випадкове перетворення).

Якщо випадкове перетворення $\otimes$ визначається як відношення подібності однотипних об’єктів, то $a_s = 1$. В іншому випадку, при $a_s = (0,85-0,95)$, випадкове перетворення $\otimes$ визначається при наближеній подібності різнотипних об’єктів. Якщо ж $a_s < 0,85$, то різнотипні об’єкти треба розглядати як об’єкти без наближеної подібності.

При прогнозуванні динаміки як однотипних, так і різнотипних об’єктів управління з новоутвореними нелінійними зв’язками подібність розвитку прогнозованої події може бути прямо пропорційною до ступеня подібності образів [9], згідно з логікою функціонування та самоорганізації внутрішніх процесів підсистем (певні характеристики яких мають використовуватись системою для самонавчання). У праці [10] Ф. Розенблатт сформулював правило розпізнавання образів, яке ми можемо з урахуванням специфіки нашого об’єкта

управління переформулювати наступним чином: “Будь-яка лінійна система, яка реагує на причину X (внаслідок чого вона стає нелінійною), буде реагувати на всі випадкові перетворення чи модифікації $\otimes(X)$ цієї причини з подібністю a_s ”.

Нехай $R_{nk}^{(2)}$ — вірогідність того, що наша система одночасно реагує як на причину X_1 , так і на причину X_2 (у разі їх одночасної дії — залежний вплив), $R_n^{(2)}$ і $R_k^{(2)}$ — вірогідність реакції системи відповідно на причину X_1 і причину X_2 (при різному часі їх впливу на систему — незалежний вплив). Відповідно до формули умовної вірогідності [9; 10] можна записати

$$R_{12}^{(2)} - R_1^{(2)} R_2^{(2)} \Rightarrow R_{12}^{(2)} - R_n^{(2)} R_{n1}^{(2)}, \quad (3)$$

де $R_{12}^{(2)} - R_n^{(2)} R_{n1}^{(2)}$ — умовна вірогідність реакції системи на причину X_1 , яка, у свою чергу, породжена причиною X_2 (тобто X_1 є реакцією на X_2).

У разі відсутності в базі даних ЕОМ подібних структур (нелінійних систем) та відповідно й реакції на них (попереднє прийняття оптимальних управлінських рішень при комп’ютерному моделюванні), тобто $a_s = 0$, вираз (3) після певних допущень і перетворень можна записати у такому вигляді (з урахуванням деяких наближень):

$$R_{12}^{(2)} - \left(1 - \left(1 - R_n^{(1)}\right)^K\right) \left(1 - \left(1 - R_{n1}^{(1)}\right)^K\right), \quad (4)$$

де K — кількість причин X_i (тобто для $X_i \rightarrow i = = K$), що перетворили лінійну систему (чи структуру) в нелінійну.

У випадку, коли події (як підсистеми) відбуваються незалежно (тобто підсистеми незв’язані одна з одною), маємо

$$R_{n1}^{(1)} - R_n^{(1)} R_1^{(1)}, \quad (5)$$

Звідси випливає

$$R_{12}^{(2)} - \left(1 - \left(1 - R_n^{(1)}\right)^K\right)^2 - \left(1 - \left(1 - R_{n1}^{(1)}\right)^K\right) \quad (6)$$

У випадку, коли $a_s \neq 0$, вираз (6) набуде вигляду

$$\begin{aligned} & R_{12}^{(2)} - \left(1 - \left(1 - R_n^{(1)}\right)^K\right) \times \\ & \times \left(\left((K-1)a_s + (1 - (K-1)a_s) \left[1 - \left(1 - R_{n1}^{(1)}\right) \right] \right) \right). \end{aligned} \quad (7)$$

Із формул (6) та (7) можна зробити висновок, що для подій, які залежать одна від одної, реакція на причини $X_i \rightarrow X_j^{(0)} - X_j^{(1)}$ (умовна вірогідність реакції системи на причину X_i , яка, у свою чергу, породжена причиною X_j , тобто $X_i \in$ реакцією на X_j) буде більшою, ніж для випадку, коли події розвиваються незалежно одна від одної.

Розглянемо вплив новоутворених шляхів (наприклад, $A-B$, $A-1-2-3-B$, $A-C-B$ і т. ін.) на балансне число $Z(S_{AB})$ у новоутвореній моделі.

Розглянемо один із можливих прикладів (рис. 1) побудови моделі проходження новоутворених шляхів (зв'язків).

Для проміжкового стану моделі новоутворений зв'язок не змінює балансного числа (тобто $Z(S_{AB}) = \text{const}$). Якщо $A=A^+$, то поява нового зв'язку зменшує $Z(S_{AB})$, і навпаки, якщо $A=A^0$, то поява нового зв'язку збільшує $Z(S_{AB})$. Якщо ж $B=B^+$, то поява нового зв'язку збільшує $Z(S_{AB})$, і навпаки, якщо $B=B^-$, то поява нового зв'язку зменшує $Z(S_{AB})$. При $B=B^0$ поява нового зв'язку призводить до збільшення $Z(S_{AB})$.

Динаміку зміни балансного числа при появі в однотипній моделі новоутвореного зв'язку відображають табличні дані.

Нехай M^+ — множина “+”-станів, а $A=A^+ -$ множина “-”-станів. Також вважатимемо, що $A^+ \in M^+$, $B^- \in M^-$, а наша новоутворена однотипна модель доповнюється певною кількістю новоутворених шляхів із “+”-станів в “-”-стани (наприклад, $M^+ = n$, $M^- = m$). Наша задача полягає у пошуку оптимального шляху управління, враховуючи ступінь надійності новоутворених зв'язків.

Введемо у підсистему A штучний зв'язок ($A^+ - M^-$), який зменшує $Z(S_{AB})$ новоутвореної моделі на одиницю. Якщо після введення штучного зв'язку $Z_1(S_{AB}) A^+ = 0$, то експерту чи ЕОМ необхідно вибрати інший шлях із $A^+ \in M^+$. У протилежному випадку, якщо $B^- \neq 0$, то експерту (ЕОМ) необхідно додати ще один штучний зв'язок. Якщо ж $B^- = 0$, то необхідно вибрати інший шлях розв'язку. Штучні зв'язки необхідно вводити в модель A доти, поки $Z(S_{AB}) = 0$. Таким чином, балансова множина новоутворених шляхів визначається за формулою

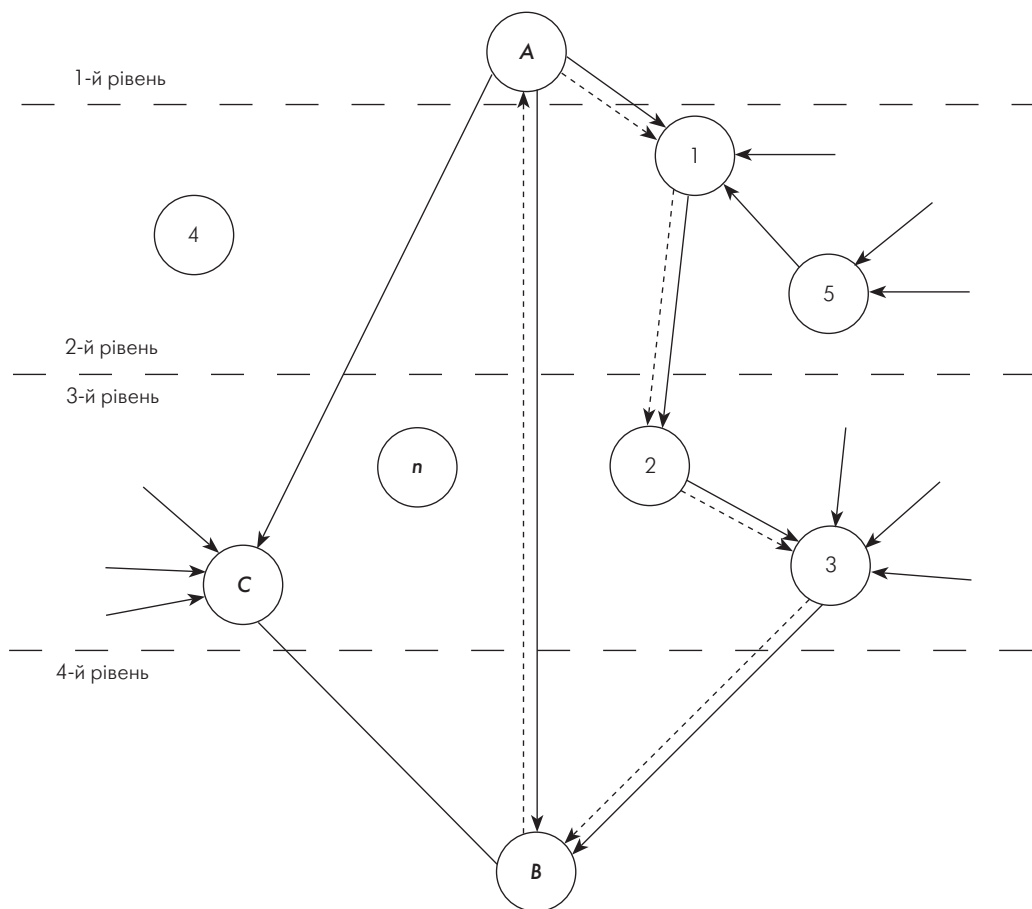

Рис. 1. Приклад утворення нових зв'язків

Вплив новоутворених шляхів на динаміку $Z(S_{AB})$

№ пор.	Новоутворений шлях (A-B)		Динаміка $Z(S_{AB})$
	A	B	
1	A=B	B=A	$Z(S_{AB}) = \text{const}$
2	+	+	$Z(S_{AB}) = \text{const}$
3	+	-	$Z(S_{AB})$ — зменшується
4	+	0	$Z(S_{AB}) = \text{const}$
5	-	+	$Z(S_{AB})$ — збільшується
6	-	-	$Z(S_{AB}) = \text{const}$
7	-	0	$Z(S_{AB})$ — збільшується
8	0	+	$Z(S_{AB})$ — збільшується
9	0	-	$Z(S_{AB}) = \text{const}$
10	0	0	$Z(S_{AB})$ — збільшується

$$Z(A) = \sum_{i=1}^n c_i = \sum_{j=1}^m c_j. \quad (8)$$

У результаті такого комп'ютерного моделювання (моделювання) можна отримувати нові моделі, які будуть ейлерівськими (при $Z(S_{AB}) = 0$) чи обхідними моделями (при $Z(S_{AB}) \neq 0$). Зазначимо, що таких моделей у загальному випадку є досить багато, але, конкретизуючи задачу (чи проблему), самонавчаючись при прогнозуванні та враховуючи різноманітні чинники, експерт неодмінно знайде оптимальне управлінське рішення.

Аналіз методів розв'язку задач, пов'язаних з прийняттям оптимального управлінського рішення, засвідчив, що динамічна нелінійна ієрархічна система знаходить у більшості випадків локальний екстремум цільової функції. Це пов'язано з неможливістю кількісного визначення множників Лагранжа, а також з тим, що нині не існує формальної методики їх вибору [4]. Врешті-решт такий стан справ призводить до відсутності управлінського рішення або до отримання на практиці незадовільного для нас результату. Відбувається така ситуація через невиконання прогнозованих умов, зумовлених непостійністю новоутворених зв'язків, а також через зміну коефіцієнтів цих

зв'язків при отриманні оптимального результату за допомогою програмної емуляції. Такий недолік деякою мірою можна подолати, використовуючи вторинну оптимізацію за допомогою генетичного алгоритму підбору даних множників (ГАПМ).

Генетичний алгоритм підбору множників містить чотири основних етапи. На першому етапі роботи алгоритму паралельно формуються альтернативні варіанти управлінських рішень при послідовному виборі коефіцієнтів новоутворених зв'язків за випадковим рівномірним законом. Із множини альтернатив вибирається така, що задовольняє розраховану функцію $f(M)$, задану експертами (ЛПР, ВПС). На другому етапі роботи алгоритму до вибраних коефіцієнтів застосовується операція випадково-детермінованого обміну, яка моделює довільні ситуації. Тут доцільно використовувати один із двох операторів випадково-детермінованого обміну, що чергуються при роботі алгоритму. За допомогою такої дії досягається збільшення пошукового простору. На третьому етапі роботи алгоритму аналізуються новоутворені зв'язки. Для тих зв'язків, для яких вплив на систему є незначним, відбувається незначна випадкова зміна. Для тих зв'язків, для яких вплив на систему є суттєвим, відбувається така їх зміна,

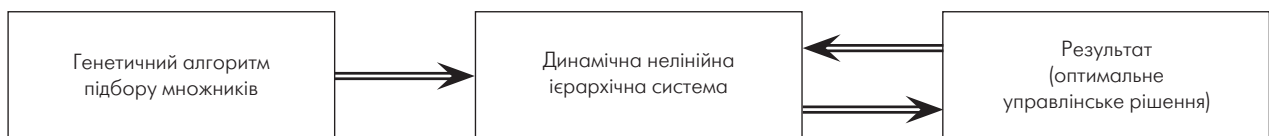

Рис. 2. Структура вторинної оптимізації параметрів нелінійної ієрархічної системи

яка б призводила до покращення оцінки $f(M)$. На четвертому етапі роботи алгоритму відбувається сортування альтернатив управлінських рішень за оцінкою $f(M)$. Після цього процес ітераційно продовжується доти, доки не буде знайдено альтернативи, що задовольняє умову експерта заданою функцією $f(M)$. Основною перевагою такого методу є гармонічне поєднання детермінованого та стохастичного типів пошуку з рівномірно розподіленим переглядом тих управлінських рішень, в яких величина оптимізованого критерію цільової функції $f(M)$ досягає своїх найкращих значень.

Структурна складність такого типу систем визначається передусім розмірністю задачі та оцінюється двома основними показниками: кількістю нелінійних елементів і загальною кількістю новоутворених нелінійних зв'язків. Додатковим показником складності, який відіграє важливу роль при розгляді технологічних питань, пов'язаних з її реалізацією, є відповідна кількість цих елементів на кожному рівні ієрархічної структури. При аналізі та знаходженні оптимального розв'язку іноді зручніше використовувати не абсолютні, а відносні показники складності. Але в загальному випадку значення цих показників визначатимуться трьома основними факторами: розмірністю задачі, кортежем вихідних даних і початковим станом системи.

Для отримання інтегрального показника із множини можливого набору вхідних даних і початкових станів системи рекомендується використовувати процедуру усереднення:

$$\bar{U}_\omega = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N U_\omega(k_i) = \bar{U}_\tau = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N U_\tau(k_i), \quad (9)$$

де k_i — i -й набір вхідних даних ($k_i \in n_j$); n_j — множина випадкових рівномірно розподілених вхідних даних; N — її потужність (вага).

Із викладеного випливає, що множина розв'язків управлінських рішень залежить від множини незалежних початкових станів системи.

Оперативність отримання оптимального управлінського рішення оптимізаційної задачі визначається передусім типом динаміки системи. Найкращий показник оперативності буде при максимальному розпаралелюванні процесу обробки інформації. На етапі, коли динаміка не точно визначена, оперативність оптимального управлінського рішення можна оцінити тільки в термінах кількості тактичних змін із початкового стану в заданий прогнозний стан або часом пере-

хідного процесу. Повна характеристика оперативності оптимального управлінського рішення (для конкретного типу оптимізаційної задачі) визначатиметься залежністю $U_\tau(n)$. При неодноразовому повторюванні ситуаційних явищ і визначенні оптимального управлінського рішення показник оперативності збільшиться у стільки разів, скільки було звернень до підпрограми прийняття управлінського рішення для нелінійних ієрархічних структур.

Моделювання процесів генерації нових точок пошуку має здійснюватися за рахунок роботи **оператора змін**, який задається експертом (чи експертами). Характеристики ГАПМ треба вибирати таким чином, щоб забезпечити мінімальний час роботи, в одному випадку, і пошук якомога кращого управлінського рішення — в іншому.

При розробці самонавчаючої системи прогнозування динаміки як однотипних, так і різнотипних нелінійних ієрархічних структур у державному управлінні необхідною умовою є також подолання системою ефекту “забування”. Для цього необхідно розробити відповідний універсальний алгоритм. Розробка такого алгоритму забезпечить краще самонавчання системи. Іншими словами, що вищою буде точність самонавчання системи, то більш однотипними будуть результати комп'ютерного моделювання на виході при незмінних збурюючих параметрах. Система прогнозування має містити в собі також алгоритми, що базуються на наступних основних принципах [5; 7; 8]: принцип системності прогнозування; принцип рентабельності прогнозування; принцип неперервності прогнозування; принцип уніфікації та типізації процедури прогнозування. Одним із критеріїв доцільності використання стандартних алгоритмів і програм (що діють за такими принципами) у процедурі прогнозування є багаторазовість застосування таких програмних засобів при обробці великого обсягу інформаційних даних [1].

Екстраполяція у просторі та часі розвитку позаштатних ситуацій дасть змогу уникнути необхідності розробки алгоритмів прогнозування для кожного параметра підсистеми, що входить до складу складної системи управління нелінійними ієрархічними структурами в державному управлінні.

Використовуючи вже розроблені алгоритми горизонтального та вертикального групування задач управління, можна виконати процедури їх структуризації. Експерти будують граф подібності однотипних об'єктів з урахуванням взаємних нелінійних зв'язків, а також складають матрицю

наближення подібних задач. У результаті цього відбувається покроковий поступовий розподіл множини подібних однотипних об'єктів. Якщо розподіл такої множини буде кратним більше трьох, то мультиграф взаємних нелінійних зв'язків однотипних об'єктів буде незмінним. Унаслідок такої структуризації можна отримати діапазон змін структурних величин у нелінійній ієрархічній системі ($S = 2-10$). У ході дослідження було проаналізовано також динаміку зміни параметрів при горизонтальній структуризації одно- та різнотипних об'єктів управління при кожному варіанті з ієрархічного розподілу. Концептуальна схема цього процесу може бути описана наступним чином. Експертом формулюється задача. Пізніше встановлюються нелінійні інформаційні зв'язки між елементами системи, оцінюються їх наближення (матриця наближення) і групування. Якщо ми досліджуємо складну нелінійну ієрархічну систему, то відбувається знову розподіл і групування. При необхідності цикл повторюється. Вибираються альтернативні варіанти управлінських рішень із множини альтернатив. Заносяться критерії їх оцінки. Встановлюється пріоритетність цих критеріїв для кожної альтернативи окремо. При необхідності здійснюється корекція альтернативних варіантів управлінських рішень.

При синтезі моделі прогнозування динаміки одно- та різнотипних об'єктів з нелійними зв'язками потрібно також забезпечити необхідну точність відновлення наслідків ситуації, яка швидко змінюється. Необхідна точність має відповідати точності, при якій ділянка "влучення" результатів прогнозування при комп'ютерному моделюванні (симуляції непередбачуваних ситуацій на ЕОМ) у переважній більшості (тобто при графічному зображенні — максимальною площею) перекриватиме ділянку реальних значень параметрів, що прогнозуються. Звичайно, зі збільшенням різноманітності комбінацій причин і наслідків НС на певному етапі верифікації про-

гнозування наша прогнозуюча модель буде менш адекватною до реальної НС. Це необхідно враховувати експертам (ЛПР, ВПС) при управлінні (прийнятті оптимального управлінського рішення) нелійними ієрархічними системами.

Література

1. Воробьев В. Г., Козлов Ю. В. Прогнозирование технического состояния изделий авиационной техники. Ч. 1. — М.: УОП МИГА, 1987. — 108 с.
2. Галушкин А. И. Нейрокомпьютеры в разработках военной техники США (обзор по материалам открытой печати) // Зарубежная радиоэлектроника. — 1995. — № 5–6.
3. Галушкин А. И. Некоторые исторические аспекты развития элементной базы вычислительных систем с массовым параллелизмом (80-е — 90-е годы) // Нейрокомпьютеры и их применение: Сб. докл. VI Всерос. конф. — М.: Радиотехника, 2000. — С. 388–402.
4. Галушкин А. И. Теория нейронных сетей. — М.: ИПРЖР, 2002. — 416 с.
5. Горелова В. Л., Мельникова Е. Н. Основы прогнозирования систем. — М.: Высш. шк., 1986. — 287 с.
6. Ефимов М. В., Толстой Г. Д. Автоматизация технологических процессов полиграфии. — М.: Книга, 1989. — 512 с.
7. Козырев Г. И., Назаров А. В. Прогнозирование технического состояния серийных КА на основе обобщения по смежности и подобию // Управление частями запуска и управления КА войск РКО при решении задач космического информационного обеспечения: Тез. докл. науч.-техн. конф. — СПб.: ВКУ им. А. Ф. Можайского, 2000. — С. 78–79.
8. Прогностика. Термины и определения / Комитет научно-технической терминологии. — Вып. 109. — М.: Наука, 1990. — 56 с.
9. Розенблатт Ф. Обобщение восприятий по группам преобразований // Киберн. сб. — 1962. — № 4. — С. 150–182.
10. Розенблатт Ф. Принципы нейродинамики. Перцептроны и теория механизмов мозга. — М.: Мир, 1965. — 480 с.
11. Розенблатт Ф. Аналитические методы изучения нейронных сетей // Нейрокомпьютер. — 1997. — № 3–4. — С. 49–65.

Have been investigated the dynamics of the objects of the same type and of different types with the non-linear connections. Have been proposed the new trend in the branch of prognosing of out-state situations while the simultaneous and independent influence of the different reasons and factors. Have been enlightened the problem of providing the accuracy on the different stages of verification of the prognoses of such type. Have been done the conclusion according the possible reaction of the system while the simultaneous action of the reasons of appearance of out-states situations for the occasions, which are dependant from each other.

Надійшла 28 квітня 2006 р.

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В УПРАВЛІННІ НЕЮ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 75–80

Наведено авторське визначення термінів “проектна діяльність”, “структура управління”, “організаційні зміни”. Викладено проблему організаційних змін при здійсненні інноваційних проектів в умовах сучасних економічних відносин в Україні. Подано аналіз проектної діяльності, показано трансформацію організаційних структур і департаментизацію.

Сучасна управлінська парадигма формувалася під впливом різних підходів до моделі організації як об'єкта управління. На її основні положення вплинули також суттєві зміни у світовому суспільному та економічному розвитку, які сталися в останні десятиліття. У другій половині XX ст. країни-лідери вступили в постіндустріальну епоху, якій притаманні нові риси й закономірності. Прискорення науково-технічного прогресу й концентрація наукового та виробничого потенціалу стали головними факторами змін у суспільному та економічному розвитку. З'явилися нові можливості для зростання бізнесу, особливо в галузях, що орієнтувалися на задоволення безпосередніх потреб людей. Виникла необхідність у появі нових методів управління, які б враховували сучасні реалії. Наприкінці XX ст. та на початку нового тисячоліття з'явилися нові види діяльності (проекти) в організаціях бюрократичного типу, що, у свою чергу, призвело до певних структурних змін самої організації.

Поняття проекту є одним із базових елементів концепції менеджменту організації. Різноманітність тлумачень поняття “проект”, а також вплив проектної діяльності на управління та організаційну структуру організації свідчать про нерівнозначність підходів багатьох дослідників до його визначення. Так, у 1987 р. Інститутом управління проектами (США) було запропоновано таке визначення: “Проект є якимось завданням з певними вихідними даними і бажаними результатами (цілями), що зумовлюють спосіб його вирішення”. Недоліками цього визначення проекту є те, що

спосіб вирішення завдання у цьому випадку зумовлюється не тільки і не завжди результатами (цілями) його вирішення, а й засобами реалізації певного проекту.

Наведу ще кілька спроб визначення поняття “проект”, які зустрічаються в літературі. Наприклад: “Проект містить в собі задум (проблему), засоби її реалізації (вирішення проблеми) і одержані внаслідок цього результати”. Або ще: “Проект — це сукупність певних елементів (об'єктів матеріальної і нематеріальної природи) і зв'язків між ними, що забезпечує досягнення поставлених цілей”.

Ці визначення можна вважати універсальними, методично виваженими й достатньо повними. Їх вадами можна вважати лише те, що в них практично відсутній змістовий аспект. Якщо не торкатися теоретичних суперечок про вади й переваги різних визначень проекту, то раціональним є спроможність керуватися поняттям, яке найближче за всіх інших до визначення, поданого в методичних матеріалах Всесвітнього банку: “Проект — це комплекс взаємопов'язаних заходів, розроблених для досягнення певних цілей упродовж заданого часу при встановлених ресурсних обмеженнях”.

Виходячи з визначення проекту виокремлюють такі головні ознаки проекту:

1) зміна стану, тобто реалізація проекту завжди пов'язана зі змінами у будь-якій системі і є цілеспрямованим перетворенням існуючого стану на бажаний, який визначено в меті проекту;

2) мета проекту, тобто бажаний і доведений результат, досягнутий за певний час при заданих умовах реалізації проекту.

Визначення мети проекту передбачає постановку завдання, для якого необхідно визначити результати діяльності на певний строк, також дати цим результатам кількісну оцінку. Крім того, при визначенні мети необхідно довести, що ці результати можуть бути досягнуті, а тому треба визначити умови, за яких ці результати мають бути досягнуті. Мета проекту має свою структуру, яка може бути подана як ієрархія цілей проекту.

Особливістю сьогоденного стану подій в теорії менеджменту організації є практична спрямованість більшості наукових робіт. Цей факт, який свідчить про велику популярність розглядуваної проблеми, має і свій негативний бік. Відсутність інтегрованого теоретичного підходу породжує цілу низку проблем.

По-перше, різноманітність визначень, характеристик, підходів і методів трактування понять “проектна діяльність”, “структура управління”, “організаційні зміни” часто вводять в оману людей, початківців у цьому напрямі, як практиків, так і теоретиків.

По-друге, застосування у вузькій практичній інтерпретації методів і підходів до управління змінами в управлінні, справедливих для одного підприємства, далеко не завжди підходить для інших підприємств, про що, зокрема, свідчить поява великої кількості праць, присвячених аналізу невдач або успіхів у застосуванні таких змін на практиці.

По-третє, перенесення цієї ідеології в іншу сферу застосування або на інший культурний ґрунт неможливе без вивчення інтегрованого уявлення про зміни оргструктур.

Спробуємо проаналізувати зміни, що відбуваються в організаційній структурі при реалізації проекту, пов’язаного з менеджментом контент-проекту. Структура організації — це логічні взаємини різних рівнів управління і функціональних ланок, побудованих у такій формі, яка дає змогу найефективніше досягати цілей організації, збільшити можливості її успішної діяльності. Ефективність і доцільність способів поділу роботи між людьми — зверху вниз (ієрархічно) або по горизонталі (функціонально) організації — у багатьох випадках визначають, наскільки продуктивною може бути така організація порівняно з її конкурентами.

Проект щодо створення регіонального інформаційного порталу, як і будь-який інтернет-кон-

тент-проект, складається із трьох етапів, якщо розглядати проект у ракурсі його часової реалізації: це розробка проекту, запуск порталу, супровід порталу. На етапі розробки проекту необхідно визначити основні напрями, цілі, завдання проекту, а також шляхи і засоби його реалізації. Якщо правильно виконати розробку проекту, то два наступні етапи — це тільки справа часу. На етапі розробки з’ясовуються і затверджуються такі елементи проекту:

- контентна спрямованість (або тематичний зміст матеріалів);
- рівень актуальності отриманої інформації (частота відновлення інформації і характер інформації: архівна інформація або сучасні новини).

Завдання проекту зазвичай достатньо багатогранні:

1. Інформатизаційне: портал є систематизованим багатопрофільним (за темами) сховищем великого обсягу інформації (як новин, так і архівної інформації) з вільним і зручним доступом для користувачів; при цьому портал буде консолідувати інформацію різних інформаційних агентств (якщо не створити свою власну інформаційну службу), але відрізнятиметься від них більшою чистотою інформації (тобто не буде містити “смажених статей”) та надаватиме доступ до наявної інформації постійно і цілодобово.
2. Комунікаційне: портал має у своєму складі такі засоби комунікації в Інтернеті, як конференції, чати, за допомогою яких організовує для відвідувачів порталу дискусії на різні теми (історія краю, сучасний політичний стан області, культурне життя в регіоні та ін.).
3. Суспільно-політичне: на порталі можна помістити блок, присвячений роботі органів влади, який буде не тільки публікувати новини і різну інформацію законодавчого і роз’яснювального характеру, а й виступати як прес-служба органів влади, проводити опитування громадян задля з’ясування суспільної думки. Крім того, тут також можна відображати інформацію про діяльність суспільних і політичних організацій регіону.
4. Комерційне: тут можна обмежитися розміщенням інформації типу каталогу підприємств міста і публікацією новин у сфері бізнесу.

5. Навігаційне: портал може пропонувати свої власні списки сайтів, що на думку власників portalу гідні уваги (сайти органів влади, політичних організацій і діячів, засобів масової інформації та ін.).

Тобто тут можна зазначити, що при створенні подібного електронного продукту буде використано багато ресурсів організації, у тому числі працівників організації, які працюватимуть в різних підрозділах, на різних рівнях і виконуватимуть різні завдання. Шляхи реалізації проекту також є абсолютно різноманітними — це виконавці всіх елементів проекту, витрати на розробку, запуск і підтримку portalу впродовж необхідного терміну. Тому необхідно визначитися зі структурою виконавців. Це можуть бути власні кадрові ресурси, залучені сторонні виконавці, консультанти, журналісти. Варто пам'ятати і про матеріальну інфраструктуру — необхідне спеціальне устаткування, канали доступу до Інтернету як для функціонування portalу, так і для працівників, які здійснюватимуть його супровід упродовж терміну реалізації проекту.

Реалізація проекту пов'язана зі створенням двох інфраструктур: інфраструктура виконавців; матеріальна інфраструктура. Для створення і супроводу portalу необхідно створити наступну матеріальну інфраструктуру:

- 1) сервер, який забезпечує:

- зберігання великого обсягу структурованої інформації;
- підключення до Інтернету на постійній основі (по виділеній лінії) і надання відвідувачам portalу доступу до збереженої інформації, зручний і швидкий пошук збережених ресурсів;
- підтримку конференцій, чатів та інші функції комунікації (відсилення SMS-повідомлень та ін.);
- доступ уповноважених працівників до редагування вмісту portalу;

2) канал Інтернет, призначений для забезпечення постійного, надійного і швидкісного зв'язку сервера з Інтернетом. Через цей канал відбувається обмін інформацією між сервером portalу і відвідувачем. Якщо власник portalу розраховує на високу відвідуваність, то канал має бути високошвидкісним, щоб забезпечити якісну одночасну роботу кількох відвідувачів.

Інфраструктура виконавців зазвичай поділяється на дві частини: виконавці етапу розробки і запуску portalу; виконавці етапу супроводу. На етапі розробки і запуску portalу виконавці здійснюють

постачання комп'ютерного устаткування і програмного забезпечення для нього; постачання комутаційного устаткування і програмного забезпечення для нього; надання каналів доступу до Інтернету; розробку ідеї і структури portalу; розробку і виготовлення спеціального програмного забезпечення portalу; розробку і виготовлення дизайну portalу. На етапі супроводу відбувається пошук, систематизація, підготовка до публікації інформації для portalу; здійснюється загальне керування порталом і його редагування; технічне обслуговування portalу; рекламне забезпечення portalу.

Таким чином, ми проаналізували всі необхідні компоненти майбутнього проекту. Виходячи з інформаційних завдань створення portalу організація справді може консолідувати інформацію різних інформаційних агентств, а також створювати власну. Але у зв'язку з цим зазначимо, що тут організація починає виконувати нехарактерні функції, тобто розширює діапазон своєї діяльності. Тому розглянемо поняття організації як соціотехнічної системи. Такий підхід багато в чому є варіантом ситуаційної теорії, що синтезує класичні і гуманістичні уявлення про організацію. Згідно із соціологічною точкою зору, організація містить як структурні і процесуальні характеристики (докладно розроблені у класичних організаційних теоріях), так і соціальні й особові (які наполегливо відстоювали представники школи "людських відносин").

Сукупність цих характеристик утворює соціотехнічну систему, тому для неї головне завдання — віднайти оптимальне співвідношення структурно-процесуальних і соціально-особових змінних, що забезпечують найбільшу організаційну ефективність. Отже, одне із завдань соціотехнічного підходу — об'єднати зусилля технічних і соціальних (у найширшому сенсі) фахівців в інтеграції та оптимізації організації як складної системи.

Відомо, що прояви дисфункціональної поведінки (опір менеджменту, нововведенням, взагалі будь-яким інноваціям) були зумовлені зміною соціальних ролей внаслідок впровадження нових інформаційних технологій. Виходячи з цього варто доповнити технологічні зміни інтеграцією, яка відповідним чином сприятиме формуванню нових соціальних відносин. Подальші дослідження і практичні заходи продемонстрували, що певні комбінації технологічної і соціальної підсистем забезпечили більшу продуктивність, задоволеність працею, зменшили опір інноваціям.

Звідси випливає, що одним з найважливіших моментів оптимальної взаємодії двох підсистем буде відповідність принципів формування робочих груп і спеціалізації праці.

У соціотехнічному підході виокремлюються чотири основні елементи: зовнішнє і технічне середовища, соціальна і соціотехнічна системи. Якщо зміст перших трьох елементів цілком збігається з трактуванням, яке традиційно використовують представники інших підходів, то четвертий елемент потребує додаткового роз'яснення. Об'єднання технічної і соціальної систем у соціотехнічну систему припускає таку інтеграцію на трьох рівнях:

1) організаційний — узгоджує різні варіанти робочих циклів і формує важливі організаційні відносини між всіма підрозділами;

2) груповий — формує автономні робочі групи зі всією повнотою відповідальності і правом розподілу функцій між членами організації;

3) індивідуальний — орієнтує на проектування індивідуальних робочих завдань, що наповнює працю важливим сенсом, забезпечує відповідальність за працю і можливість для особистісного розвитку.

Розглянемо таку організацію, як бібліотека. Активне вдосконалювання структури інформаційно-бібліотечного обслуговування пов'язано з послідовним переведенням традиційного довідково-пошукового апарату бібліотеки в електронну форму, з використанням бібліографічних, повнотекстових баз даних, а також з доступом до інших баз за допомогою телекомунікації. Таким чином функція бібліотечного обслуговування набуває нових рис. Контингент користувачів буде розширений шляхом надання користувачам відкритого доступу до електронного каталогу та інформаційних ресурсів Інтернету за допомогою Інформ-порталу. Традиційне обслуговування, таке як видача книг додому або робота в читальному залі, з приходом нових технологій доповнюється самообслуговуванням користувачів (за допомогою штрих-кодування всіх видів документів та читацьких квитків), умінням працювати в комп'ютерній мережі або в он-лайн-режимі відпрацьовувати електронну довідку. Функція обслуговування перетворюється тут у функцію надання віртуальних послуг, створення спеціальних умов для входження в міжнародну інформаційну мережу Інтернет. При цьому особливої важливості набуває така послуга, як навчання роботі з комп'ютером (як бібліотечних фахівців, так і користувачів інформації), звідки постає важливе

завдання — формування інформаційної культури користувачів, налагодження сервісного обслуговування у бібліотеці.

Зростання спеціалізації окремих процесів у бібліотеці обмежується можливостями щодо їх координації. Розв'язати цю проблему можна, якщо групувати схожі роботи та їх виконавців, тобто здійснювати організаційне уособлення виконавців схожих робіт. Цей процес організаційного уособлення називається департаментизацією. Існує багато підходів до групування спеціалізованих робіт. Основні з них — групування робіт навколо ресурсів і групування робіт навколо результатів. Залежно від глибини спеціалізації робіт і напрямку групування робіт розрізняють наступні види департаментизації:

- лінійна (тільки вертикальні зв'язки);
- функціональна (групування за ресурсами і функціями);
- за продуктом (по споживчому ринку);
- матрична (система подвійного підпорядкування);
- за чисельністю (часу, території).

Запропонована департаментизація бібліотеки поєднує два види — лінійний та функціональний. Різновидами функціональної департаментизації є групування робіт за процесом (штучне, масове та ін.), тобто за типом виробництва, і за технологією (механізація, автоматизація і комп'ютеризація), тобто за типом устаткування. В обох випадках роботи групуються тут за принципом їх схожості (департамент збору інформації, департамент обслуговування користувачів інформацією). Широке використання функціональної департаментизації та її різновидів у проектуванні організацій (саме організаційних структур) пов'язане з деякими явними перевагами, які забезпечує саме цей підхід.

Головна перевага — це можливість виконання тієї чи іншої роботи найефективнішим способом. Це досягається завдяки розвитку функціональної спеціалізації, що заощаджує час, спрощує підготовку працівника, а головне — дає змогу кваліфіковано обслужити будь-яку іншу частину організації за наявності спеціалізованої функції. Так, поява у відділі обробки працівника з обробки літератури, виданої іноземними мовами, безумовно тільки сприятиме підвищенню якості цієї процедури. Виокремлення функціональних служб за організаційною схемою відразу ж за рівнем вищого керівництва лише додає вагомості найважливішим функціям. Унаслідок цього зміцнюються вертикальні зв'язки і комунікації в організації,

поліпшується контроль за діяльністю нижчих рівнів в організації. Тобто йдеться про створення спеціальних служб та про появу нового (середнього) рівня управління.

Управляє службою менеджер середньої ланки — начальник служби, який організовує всю діяльність — визначає основні цілі комунікаційної системи, шляхи їх досягнення, стратегію розвитку. Процес управління складається із сукупності взаємодій керівника служби з підлеглими: керівник визначає цілі, здійснює контроль і коригує діяльність у напрямку досягнення цілей, а підлеглі забезпечують виконання завдань. Але оскільки організацію ми розглядаємо як соціотехнічну систему, тому наступний головний елемент такої системи — департамент зі створення інформаційного ресурсу. Його основне завдання — створення інформаційно-бібліографічного ресурсу і розміщення всієї інформації на сторінках Інформ-порталу. Визначимо завдання цієї служби:

1. Створення інформаційного ресурсу і розміщення його на сторінках Інформ-порталу.

2. Інформаційне обслуговування: забезпечення користувачів необхідною новою інформацією шляхом надання інформаційних послуг через регіональний портал та веб-сайт бібліотеки.

3. Інформаційне та бібліографічне обслуговування як процес систематичного, оперативного, найбільш повного доведення бібліографічної інформації про нові документи до споживачів відповідно до довготривалих діючих запитів або без запитів.

4. Підвищення рівня культури користувача ПК.

Зазначимо, що діяльність такої служби може дати нам такі результати, як підвищення якості і швидкості інформаційного обслуговування завдяки ефективному менеджменту інформаційних ресурсів бібліотеки (за допомогою порталу), підвищення якості й оперативності обробки документів шляхом скорочення проміжних операцій, диспетчеризації та одноразового аналізу видань, зменшення кількості помилок при підготовці документів та їх комплексна одноразова редакція, сукупне і раціональне використання комп'ютерів, а також єдине організаційно-методичне керівництво.

Крім того, варто постійно враховувати, що бібліотека — це соціальна інституція, яка працює для людей та з людьми, навіть незалежно від того, чи

буде це реальний або віртуальний простір. Цим напрямком діяльності займається інша служба — департамент з роботи з користувачами інформації. Основна мета цієї служби — на підставі повної статистичної інформації про користувачів бібліотеки здійснювати первинне інформаційне обслуговування. Наведемо основні завдання такої структури: зібрати повні статистичні дані про користувачів, створити електронну базу даних, яка у майбутньому дасть можливість користувачеві самостійно реєструватися в он-лайн-режимі, отримувати доступ до електронних документів, повнотекстових матеріалів або самостійно брати будь-який документ додому. Крім того, з точки зору організації як соціальної системи, важливо мати реальну статистику користувачів, вивчати їх потреби, проводити моніторинги запитів тощо.

Розглянемо ще одну службу — департамент інформаційно-бібліотечного сервісу. Його основне завдання полягає в сервісному наданні послуг користувачам як у традиційному вигляді, так і з використанням новітніх інформаційних технологій. Головне місце тут належить послугам, які надаються з використанням автоматизованих баз даних та Інтернету. У бібліотеці з'явилася можливість надавати комплексні послуги, тобто надавати користувачам бібліографічну, аналітичну і документальну інформацію. Ці послуги дуже трудомісткі і найчастіше ціна їх завелика для приватної особи. Тому їх здебільше надають за певну плату юридичним особам. У зв'язку з цим бібліотеці необхідно укласти угоди на спеціальне обслуговування комерційних і державних підприємств, банків, юридичних організацій.

Таким чином, зміни, які відбуваються в організації в ході проектної діяльності, цілком змінюють структуру управління нею. Традиційна лінійно-функціональна структура інтегрує ознаки проектної, тобто традиційна бюрократична (механістична) структура стає гібридною. З точки зору організації як соціальної системи ми бачимо, що проблеми співпраці стають ефективнішими у напрямку поліпшення функціонування всіх служб організації. Тут лише зазначимо, що немає готових рецептів щодо запозичення нововведень і впровадження їх у роботу якоїсь організації. Кожна ситуація є складною та якоюсь мірою унікальною, а тому вона потребує ретельного вивчення та аналізу.

Література

1. Закон України "Про Національну програму інформатизації" // ВВР України. — 1998. — № 27–28. — Ст. 181.
2. Баум У. Цикл реализации проекта. — Вашингтон: Ин-т экономического развития Всемирного банка, 1994. — С. 7.
3. Владимиров В. Г. Организационные структуры управления компаниями // Менеджмент в России и за рубежом. — 1998. — № 3. — С. 115, 125; № 5. — С. 91, 103.
4. Грэй К., Ларсон Э. Процесс управления проектом и будущее // Менеджмент в России и за рубежом. — 2002. — № 3.
5. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. — М.: Дело ЛТД, 1992. — Гл. 11–12.
6. Новая технология и организационные структуры: Пер. с англ. / Под ред. И. М. Пинникс. — М.: Экономика, 1990. — 269 с.
7. Управление проектами: Учеб. для вузов / Под ред. В. Д. Шапиро. — М., 1996. — С. 5.
8. Фуллан М. Сили змін: вимірювання глибини освітніх реформ. — К.: Літопис, 2000. — 270 с.

It is given author's definition of terms "project activity", "structure of management", "organizational changes". The problem of "organizational changes" is set out in the implementation of innovation projects in the circumstances of modern economic relations in Ukraine; the analysis of project activity is carried out; the separate project on creation of a web — portal, structure transformation and departmentisation are considered; the problem of choice of management type in the stable development of a organization on the basis of modern approaches is examined.

Надійшла 11 травня 2006 р.

АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ В РОБОТІ ОРГАНІЗАЦІЙ ДЕРЖАВНОЇ І НЕДЕРЖАВНОЇ ФОРМ ВЛАСНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 81–84

Розглянуто впровадження автоматизованих систем управління в освітніх установах (державної і недержавної форм власності). Проаналізовано ефективність впровадження АСУ. Подано обґрунтовування застосування АРМ.

Автоматизована система управління (АСУ) — це сукупність математичних методів, технічних засобів (ЕОМ, засобів зв'язку, пристроїв відображення інформації і т. ін.) та організаційних комплексів, що забезпечують раціональне управління складним об'єктом (процесом) відповідно до заданої мети. Ця система складається з основи і функціональної частини. В основу входить інформаційне, технічне і математичне забезпечення. До функціональної частини належить набір взаємозв'язаних програм, що автоматизують конкретні функції управління (планування, фінансово-бухгалтерську діяльність та ін.). Розрізняють АСУ об'єктами (технологічними процесами — АСУТП, підприємством — АСУП, галуззю — ОАСУ) і функціональні автоматизовані системи проектування, розрахунків, матеріально-технічного та іншого забезпечення.

Автоматизована система управління передбачає низку технологій виробництва, які дають можливість здійснювати управління роботою устаткування і контроль за роботою устаткування за допомогою ЕОМ.

Ідея нормативного проектування систем управління застосовувалась ще при побудові діяльності організацій з використанням математичної моделі (мережної, конвеєрної, черги, лінійного програмування та ін.). Як загальний принцип побудови цілісних організацій ця ідея була прийнята в середині 60-х років XX ст. Нині численні технічні аспекти методу АСУ продовжують розроблятися, його основні принципи і форми

застосування до прикладних задач досягли вже досить високого рівня, що дає змогу говорити про цю розробку як про завершену.

Перелічимо основні аспекти методу АСУ:

- задачі, для вирішення яких призначений метод;
- вимоги до методу, висунуті його розробниками;
- науково-технічне забезпечення виконання цих вимог;
- місце методу у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях;
- застосування методу в прикладних роботах.

Інформаційне забезпечення АСУ — це сукупність реалізованих рішень щодо об'єктів, розміщення і форм організації інформації, що застосовуються в АСУ при її функціонуванні.

Повсюдне використання АСУ спрощує процес управління. Основна функція АСУ — інтегрована обробка виробничо-економічної інформації, що охоплює рішення задач прогнозування, планування і управління виробництвом з використанням сучасних засобів.

Розрахунок економічної ефективності при впровадженні АСУ. У сучасних умовах господарювання промислові підприємства отримали великі можливості вдосконалення системи планування і управління виробництвом для швидкого підвищення загальної ефективності виробничо-господарської діяльності. Ці можливості забезпечені, з одного боку, відносною свободою рішення тактич-

них і оперативних питань з управління виробництвом, а з іншого — застосуванням комп'ютерних засобів для вироблення оптимальних планово-управлінських рішень.

Складність і динамічність виробничих процесів, ускладнення продукції та її технології зумовлюють об'єктивну необхідність використовувати у плануванні виробництва сучасних засобів обчислювальної техніки. Це дає змогу значно підвищити обґрунтованість планово-економічних рішень за рахунок збільшення кількості врахованих чинників і прискорити отримання підсумкової інформації.

При впровадженні автоматизованої інформаційної системи управління суттєво підвищується продуктивність праці, поліпшується якість документів, з'являється можливість коригувати необхідну чисельність працівників.

Для оцінювання загальної ефективності заходів щодо впровадження АСУ використовують коефіцієнт загальної ефективності:

$$E_z = E_{\text{пр}} / Z_{\text{АСУ}}$$

де $E_{\text{пр}}$ — ефект, одержуваний від реалізації проектних рішень; $Z_{\text{АСУ}}$ — загальні витрати на вдосконалення у ході впровадження АСУ.

Зростання коефіцієнта загальної ефективності свідчить про велику ефективність впровадження автоматизованої системи.

Технічні і програмні засоби, що використовуються для автоматизації інформаційно-управлінської діяльності. Останнім часом у розвинених країнах, зокрема у США та Японії, перевага надається творчим інформаційним технологіям так званого третього (вищого) рівня. Вони охоплюють повний інформаційний цикл — вироблення інформації (нових знань), їх передавання, переробка, використання для перетворення об'єкта, досягнення нової найвищої мети.

Інформаційні технології третього рівня можливі лише на вищому етапі комп'ютеризації організації, коли через застосування ЕОМ у творчому процесі поєднуються сила людського розуму і потужність електронної техніки.

Повна інтегрована автоматизація охоплює низку інформаційно-управлінських процесів: зв'язок, збирання, зберігання інформації, доступ до необхідної інформації, аналіз інформації, підготовка тексту, підтримка індивідуальної діяльності, програмування і рішення спеціальних задач. Автоматизація інформаційно-управлінської діяльності організації спрямована передусім на поліпшення процесу обміну інформацією, у тому

числі через АТС та електронну пошту. До сучасних технічних засобів автоматизації інформаційно-управлінської діяльності належать:

- 1) персональні комп'ютери, об'єднані мережею;
- 2) електронні записувальні машинки;
- 3) текстооброблюючі системи (проблемно-орієнтовані комп'ютерні системи з великими функціональними можливостями);
- 4) копіювальні машини;
- 5) комунікаційні засоби, телефонна техніка;
- 6) засоби для автоматизації введення архівних документів і пошуку інформації (нетрадиційні носії інформації: магнітні диски і стрічки, мікрофільми, диски з оптичними записами);
- 7) засоби для обміну інформацією, зокрема електронна пошта;
- 8) системи відеоінформації;
- 9) локальні комп'ютерні мережі;
- 10) інтегровані мережі установ.

Показники ефективності використовуваних ЕОМ залежать від безлічі різноманітних чинників. Їх можна об'єднати в декілька груп:

- 1) чинники, пов'язані з параметрами вхідних інформаційних потоків, що надходять для обробки в ЕОМ або в обчислювальну систему (ОС);
- 2) чинники, зумовлені характером задач, що мають вирішуватись на ЕОМ або ОС, та алгоритмами їх рішення;
- 3) чинники, що визначаються технічними характеристиками ЕОМ і ОС;
- 4) чинники, пов'язані з експлуатаційними характеристиками ЕОМ і ОС;
- 5) чинники, що зумовлені вартісними показниками. У багатьох випадках зручно використовувати таку комплексну вартісну характеристику, як вартість машинної години (вартість роботи ЕОМ або ОС за годину).

При цьому зазначимо, що сучасні ЕОМ і ОС характеризуються настільки великою кількістю різних технічних, експлуатаційних та економічних параметрів і показників, що врахувати на практиці всі ці характеристики неможливо.

Проектні рішення щодо інформаційного забезпечення обґрунтовуються з погляду зовнішнього і внутрішньомашинного забезпечення.

Обґрунтовування проектних рішень щодо технології збирання, передавання, обробки і видачі інформації відбувається з урахуванням існуючої технології та пропозицій щодо її вдосконалення.

Обґрунтовування проектних рішень щодо програмного забезпечення комплексу задач полягає у

формуванні вимог до системного, спеціального і прикладного програмного забезпечення.

Нині широко використовуються пакетний і діалоговий режими обробки даних, причому другий режим не є альтернативою першого, а може розглядатися швидше як його розвиток. Вибір того або іншого режиму зумовлений особливостями кожного з режимів та особливостями вирішуваної задачі.

Обираючи пакетний режим обробки даних, необхідно враховувати наступне. Введення потоку завдань здійснюється з локальних пристроїв введення. Виконання режиму містить три фази обробки: підготовку, виконання і завершення процесу. При цьому на першій фазі визначається послідовність дій і вводяться початкові дані. На другій фазі передбачається логічне перетворення початкових файлів, створення і впорядкування робочих файлів, обробка інформації і формування вихідних даних, контроль результатів рішення. На завершальній фазі друкуються отримані дані. Ці особливості пакетного режиму необхідно розглянути у зв'язку зі специфікою функціональної задачі.

Застосування пакетного режиму обробки даних дає можливість оператору менше втручатись у процес рішення задачі, воно потребує тільки попереднього введення даних, виключає можливість втручання користувача і гарантує незмінність послідовності виконуваних дій. Проте через це відбувається більш повне завантаження устаткування, яке починає працювати за жорстким графіком. Іноді для вирішення задачі застосовується паралельна обробка даних. Пакетний режим більше пов'язаний з паперовою технологією.

Діалоговий режим, навпаки, припускає активне втручання користувача у процес роботи комплексу та орієнтується на безпаперову технологію. У ході його виконання відсутня наперед встановлена послідовність операцій обробки даних і необхідність додаткового їх введення.

Наближення користувача до процесу обробки даних спричинило багато проблем, у тому числі проблему діалогу кінцевого користувача та ЕОМ. Нині ця проблема розв'язується у двох альтернативних напрямках: створення меню-орієнтованих систем і систем, що ґрунтуються на використанні мов, близьких до природних. Тому при обґрунтуванні вибору діалогового режиму необхідно зупинитися і на цьому питанні.

Меню-орієнтовані системи застосовуються тоді, коли кількість варіантів розрахунків відносно невелика. Звичайно в меню з п'ятирівневою ієрархією вже наступає комбінаторний вибух.

При необхідності підвищення гнучкості діалогу більш зручна мова близька до природної, проте реалізація його завжди складна.

Нині в розвитку обчислювальної техніки спостерігається тенденція до зосередження обчислювальних потужностей у межах обчислювальних систем. Все більше поширюються обчислювальні системи, в яких застосовується розподілена обробка даних з використанням міні-ЕОМ. Цьому сприяло широке поширення мікрокомп'ютерів, що мають такі характеристики:

- низька вартість і малі габарити;
- добре співвідношення “вартість — продуктивність”;
- простота в обслуговуванні та експлуатації;
- відносно невеликі витрати на забезпечення підвищеної надійності;
- можливість будувати комплекси і варіювати їх конфігурації;
- наявність високопродуктивних технічних засобів;
- наявність проблемно-орієнтованих операційних систем;
- можливість рішення економічних і управлінських задач в інтерактивному режимі.

Застосування таких мікрокомп'ютерів зумовило головну особливість тенденції — наближення ЕОМ безпосередньо до місць виникнення і використання інформації, їх розподілу за окремими функціональними сферами діяльності, а отже, до зміни технології обробки даних у напрямі децентралізації. Структурно вони реалізуються як мережі взаємозв'язаних через канали передавання даних міні- і мікро-ЕОМ, терміналів з однією або кількома середніми чи великими ЕОМ.

Нинішня тенденція децентралізації засобів обчислювальної техніки послужила передумовою розвитку на базі персональних мікропроцесорних засобів автоматизованих робочих місць (АРМ).

Автоматизовані робочі місця. Розглянемо переваги застосування АРМ як важливі можливості використання інформації:

- інформаційно-довідкове обслуговування;
- автоматизація діловодства;
- розвинутий діалог користувача з ЕОМ;
- використання ресурсів як ПЕВМ, так і центральної ЕОМ для вирішення різних задач;
- формування і ведення локальних баз даних і використання централізованої бази даних за наявності обчислювальної мережі;
- сервісні можливості для користувача на робочому місці.

Необхідно також відзначити такі переваги АРМ, як надійність, низька вартість, поєднання автономного і розрахованого на багато користувачів режимів роботи, можливість реалізації інтерфейсу АРМ один з одним і з великою ЕОМ, зручність підключення нових зовнішніх пристроїв. Враховуючи цільове призначення АРМ, необхідно виходити з принципу максимальної орієнтації на кінцевого користувача, що звичайно досягається адаптацією АРМ до рівня його підготовки і можливостей його навчання і самонавчання. У свою чергу, цей принцип тісно пов'язаний з принципом проблемної орієнтації, тобто з орієнтацією на рішення певного класу задач, поєднаних загальною технологією обробки даних, єдністю режимів експлуатації. У вузькому значенні проблемна орієнтація полягає в орієнтації на автоматизацію конкретних функцій, виконуваних працівниками економічних служб.

Зазначимо також рівень розвитку АРМ, серед яких виокремлюють такі: побудова типових (базових) АРМ, орієнтованих на групи конкретних користувачів; реалізація на базі типових АРМ спеціалізованих (функціональних) АРМ, наприклад АРМ бухгалтера, АРМ аналітика; об'єднання спеціалізованих АРМ у проблемно-орієнтовані комплекси в межах локально розподілених систем обробки даних.

Можливості АРМ звичайно тісно пов'язані з їх структуризацією і параметризацією, залежать від функціональних характеристик ПЕВМ, на яких вони базуються.

Програмне забезпечення комплексу задач містить загальні положення, стандарти і використані можливості розробленого АРМ для вирішення вибраного комплексу задач, а також вимоги щодо

апаратних і програмних ресурсів для успішної експлуатації АРМ.

Схема взаємозв'язку програмних модулів та інформаційних файлів відображає взаємозв'язок програмного та інформаційного забезпечення комплексу задач. Цей зв'язок може бути поданий кількома схемами, кожна з яких відповідає певному режиму.

Таким чином, при впровадженні АСУ треба враховувати не тільки економічні показники, а й додаткові переваги — швидкість обробки інформації, точність і оперативність даних, що надаються, можливість прогнозування ситуації. Коefіцієнт ефективності є своєрідним індикатором, який дає змогу визначити ефективність впроваджуваної автоматизованої системи. Безумовно, для впровадження АСУ необхідно вжити заходи, що скорочують час упровадження АСУ та мінімізують витрати. До цих заходів належать такі, як приведення парку комп'ютерної та офісної техніки у відповідність з вирішуваними задачами, створення і налаштування комп'ютерної мережі з виходом в Інтернет, добрий взаємозв'язок між всіма підрозділами, чітке закріплення відповідальності за всіма учасниками проекту.

Література

1. Ковалевський С. С. Державний фінансовий контроль і нові інформаційні технології // Мережі і системи зв'язку. — 2002. — № 7/1. — С. 116–118.
2. Райков А. Н. Нові мережні технології підтримки стратегічного аналізу для поліпшення іміджу керівників і створення атмосфери довір'я в органах державної влади // Мережі і системи зв'язку. — 2002. — № 7/1. — С. 104–105.

Надійшла 21 квітня 2006 р.

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ЇХ ВИВЧЕННЯ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 85–88

Характеризуються особливості процесу становлення інноваційної освіти в Україні на підставі вияву основних підходів до розуміння сутності інновацій в освіті та обґрунтуванні доцільності розмежування понять “інновації в освіті” та “інноваційна освіта”.

Проблематика інноваційних змін поступово входить у сферу наукових інтересів. Упродовж останніх десятиліть відбулося виокремлення такої науки, як інноватика, а саме поняття “інновація” стало досить поширеним, незважаючи на те, що в науковій літературі давно успішно використовується низка близьких за своїм змістом понять (йдеться передусім про такі поняття, як “новина”, “вдосконалення”, “модернізація”, “оптимізація”, “реформа”). Цей факт свідчить про те, що поняття “інновація” має свій специфічний зміст, а тому його використання дає можливість точніше описувати соціальні зміни. Водночас зміст цього поняття продовжує залишатися неоднозначним, а тому кожний учений, виходячи з власних задач, схильний вкладати у нього своє значення.

Поняття “інновація” вперше з’явилося в наукових дослідженнях культурологів ще у ХІХ ст. Його використовували для позначення процесу привнесення якихось цінностей однієї культури (зазвичай європейської) в іншу (азіатську, африканську) [8]. До широкого вжитку термін “інновація” увійшов у 40-х роках ХХ ст., виражаючи одну з найважливіших рис прояву науково-технічної революції.

Вважається, що вперше проблематику інновацій як особливих змін розробляв економіст і філософ Й. Шумпетер, який виокремив п’ять різновидів змін [11]:

- 1) використання нової техніки, технологій;
- 2) упровадження продукції з новими якісними характеристиками;

- 3) використання нової сировини;
- 4) зміни в матеріально-технічному забезпеченні виробництва та його організації;
- 5) поява нових ринків для збуту виготовленої продукції.

На наш погляд, тут можна виокремити два основні підходи до розуміння сутності інновацій. Перший з них ґрунтується на тому, що якісь процеси, явища, діяльність належать до числа нових, а саме поняття “інновація” — це просто синонім таких слів, як “новинка”, “новина” і т. ін. Підставою для подібного тлумачення може бути те, що саме слово “інновація” у перекладі з англійської (innovation) означає “нововведення”. Наприклад, Оксфордський тлумачний словник визначає його таким чином: “Інновація — щось нове, привнесене в обіг” [12, 509]. Такий підхід до розуміння інновацій особливо характерний для економічних наук. Його можна назвати описовим, оскільки, ототожнюючи поняття “інновація”, “новинка”, “новина” та їм подібні, цей підхід не відображає сутнісний, значущий, функціональний бік інновацій.

Описовий підхід до розуміння інновацій поділяє низка авторів. Так, В. Томпсон визначає інновації як процес створення, ухвалення і впровадження нових ідей, продуктів, процесів і послуг [6, 132]. У праці колективу авторів “Професійна педагогіка” дано наступне визначення цієї категорії: “Інновації — це комплексний процес створення, поширення і використання нового практичного засобу (нововведення) у галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень” [9, 497].

Деякі автори, характеризуючи інновації в освіті, також ототожнюють їх з новинками, які приносяться у цю сферу. Наприклад, Л. Даниленко вважає, що освітня інновація — це “нововведення в освітньому процесі (мета, зміст, принципи, структура, форми, методи, засоби, технології навчання, виховання і управління), ядром якого є нова освітня ідея, шляхом реалізації — експериментальна діяльність, носієм — творча особа” [2, 6]. А. Іванов розуміє інновації в освіті як спосіб свідомого заперечення старого, припинення інерції у сфері освіти, як творчу розробку, концептуалізацію і конструктивне втілення певних елементів нового [3]. А. Савельєв відзначає, що інноваційна освіта ґрунтується передусім на нових знаннях [10].

Ми вважаємо конструктивним інший підхід до розуміння інновацій, який умовно можна охарактеризувати як змістовний. Він пов’язує інновації насамперед з конкретною соціальною зміною. Цей підхід досліджують такі науковці, як Б. Санто, А. Пригожин, Л. Косалс, С. Ільєнкова та ін. З нашої точки зору, він виявляє функціональний, сутнісний бік інновацій, тлумачучи інновацію не тільки як абсолютно нову змінну, а таку змінну, цілеспрямоване впровадження якої змінює конкретне соціальне середовище. Таким чином, розкривається змістовна значущість інновацій, які є чинниками соціальних змін: інновацією може бути лише те, що приводить до соціально значущої зміни в середовищі впровадження; при цьому інновація не обов’язково має бути чимось принципово новим, хоча, як правило, і є таким.

Л. Косалс зводить інновацію до використання якогось нового (для конкретної організації) продукту, технології, проте визнає і той факт, що сутністю інновації є цільова зміна, спрямована на вдосконалення [5]. В. Ващенко відзначає, що інновація — “це дія (або результат дії), спрямована на задоволення нової потреби (або пропозиція нового шляху задоволення старої), що ґрунтується на використуванні нових знань (нове використання знань)” [1, 23]. Водночас основна мета такої дії, на думку В. Ващенко, полягає у здійсненні конкретних соціальних змін, передусім в усуненні наслідків деструктивних процесів [1]. Н. Лапін описує інновації так: “Інновація — це комплексний процес створення, поширення і використання нового практичного засобу (новини) для нової (або для кращого задоволення вже відомої) суспільної потреби; одночасно це процес пов’язаних з цією новиною змін у тій со-

ціальній і речовинній сфері, в якій відбувається його життєвий цикл”.

Таким чином, з погляду змістовного підходу до розуміння інновацій, новизна є лише чинником інноваційності (це одна з найістотніших відмінностей змістовного підходу від описового: для останнього достатньою є вже сама наявність деякої новизни). Новина стає інновацією лише в той момент, коли починає поширюватись з метою здійснення соціальних змін у певному середовищі впровадження. Зазначимо, що, на відміну від описового підходу до розуміння інновацій, для змістовного підходу ключове значення має не стільки сама інновація, її природа, скільки результативність її введення в конкретне соціальне середовище, її необхідність для розвитку і вдосконалення цього середовища.

Наприклад, Б. Санто визначає інновації як специфічний техніко-економічний цикл, в якому використання результатів сфери розробок і досліджень викликає технічні, економічні зміни, що надають зворотну дію на життєдіяльність цієї сфери [4]. С. Ільєнкова вказує на те, що головним змістом інновацій є зміни, а відповідна функція зміни є основною для інноваційної діяльності [4]. А. Пригожин пов’язує інновації з цілеспрямованою зміною, яка вносить в середовище впровадження нові відносно стабільні елементи [8, 29]. Зазначимо, що подібне розуміння інновацій відображено в українському законодавстві, зокрема в “Положенні про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності”, за яким освітні інновації — це створені вперше або вдосконалені освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи та їх компоненти, призначені для досягнення істотного поліпшення результатів освітньої діяльності [7].

Ухвалення змістовного підходу дає нам і розуміння того, що інноваційна діяльність — це не особлива сфера діяльності, не вид діяльності, оскільки інноваційної сфери як якоїсь особливої просто не існує. Будь-яка діяльність і в будь-якій сфері може бути інноваційною, якщо в неї привноситься щось нове (знання, технології, прийоми, підходи) не заради новизни і не з метою використання нового на практиці, а винятково для отримання певного позитивного результату.

Інноваційна діяльність немислима поза свого процесуального контексту. “Інноваційні процеси” — одне з найпоширеніших понять, що вживаються паралельно з поняттями “інновація”, “інноваційна діяльність”. У соціальних науках прийнято позначати інноваційні процеси як такі,

що пов'язані зі створенням, освоєнням і поширення тих або інших інновацій; це поєднання різного роду умов (організаційних, управлінських, соціокультурних, економічних та ін.) упровадження інновацій. Інноваційний процес проходить декілька стадій — від виникнення передумов до створення інновацій з метою їх реального втілення, освоєння, поширення, оцінювання результатів упровадження інновацій.

У науковій літературі подаються різні класифікації існуючих інновацій. На наш погляд, найцікавішою є класифікація А. Пригожина, який виокремлює передусім матеріально-технічні інновації (техніка, технологія, матеріали та ін.) і соціальні (управлінські, економічні, педагогічні, правові та ін.) [8]. Така класифікація найточніше відображає зміст, спрямованість, характер існуючих інновацій. Водночас зазначимо, що розподіл інновацій на соціальні і матеріально-технічні є вельми умовним. Для того щоб більш коректно зарахувати ту або іншу інновацію до певного типу, необхідно чітко уявляти собі мету, заради якої ця інновація була впроваджена.

Відзначимо, що соціальні інновації мають низку особливостей. Вони значно більшою мірою, ніж матеріально-технічні, залежать від “людського чинника”, оскільки результатом інноваційних процесів є нові форми людської поведінки. Розробка і впровадження соціальних інновацій хоча і не потребує, як правило, великих матеріальних і фінансових витрат, але завжди припускає широке залучення висококваліфікованої, творчої праці, передбачає деякий перерозподіл відповідальності і повноважень у межах того середовища, де відбувається впровадження інновацій. Нарешті, у разі соціальних інновацій легше імітувати інноваційний процес, ніж при впровадженні матеріально-технічних інновацій [8, 59–60].

Окрім матеріально-технічних і соціальних інновацій, А. Пригожин подає також інші класифікації. Так, за особливостями механізму здійснення інновацій він виокремлює одиничні (впроваджені на одному об'єкті) і дифузні (впроваджені на багатьох об'єктах) інновації, незавершені і завершені; за інноваційним потенціалом — радикальні (тобто принципово нові), комбінаторні (різні поєднання елементів) і модифікуючі (пов'язані з поліпшенням, доповненням початкових конструкцій) [7].

Особливої уваги потребують праці авторів, які класифікували інновації стосовно сфери освіти. Ми вважаємо більш успішною класифікацію, за-

пропоновану О. Навроцьким, який, відзначаючи деяку умовність поділу інновацій в галузі освіти, пропонує розглядати передусім наступні їх різновиди [6]:

- *дидактичні* (впровадження нових засобів, методів і форм навчання, зміна змісту освіти і т. ін.);
- *виховні* (впровадження нових прийомів і методів виховання);
- *науково-освітні* (результат здійснення наукових досліджень);
- *організаційно-управлінські*.

Така класифікація, на наш погляд, є більш точною, оскільки в описі різновидів інновацій, що впроваджуються у сферу освіти, згадується серед інших і науковий компонент, який, безумовно, є невід'ємною складовою української вищої освіти.

Зазначимо, що в сучасній науковій літературі широко використовується поняття “інноваційна освіта”. Як правило, воно своєрідно віддзеркалює наявність в утворенні деяких інновацій: якщо реалізуються ті або інші інновації, то таку освіту називають інноваційною.

На наш погляд, доцільно розмежувати поняття “інновації в освіті” та “інноваційна освіта”. Останньому поняттю, з нашої точки зору, недостатньо того значення, яке вкладається у зміст поняття “інновації в освіті”. Як наголошувалося вище, інновації в освіті ми розуміємо як цілеспрямовані зміни у напрямку вдосконалення освіти. Проте освіта в будь-якій окремо взятій країні, так чи інакше, постійно випробовує на собі якісь зміни, як правило, завжди цілеспрямовані і звичайно здійснювані з метою вдосконалення. У такому разі будь-яка освіта в той або інший історичний період з повним правом може бути названа інноваційною, внаслідок чого втрачається можливість відображення масштабності і дифузності змін, що відбуваються.

Ми пропонуємо називати *інноваційною ту освіту, зміни в якій торкаються її засад (мета і загальна спрямованість розвитку, зміст, структура і способи управління освітою та ін.), а впроваджені інновації носять дифузний (тобто впроваджуються повсюдно), масштабний характер*.

Якщо цього не спостерігається, то варто говорити не про інноваційну освіту, а про окремі інновації в освіті, що і буде віддзеркаленням деякої відносної фрагментарності, поверхневості змін, що відбуваються в ній.

Таким чином, процес становлення інноваційної освіти в Україні виявляється в тому, що, по-

перше, у вітчизняній вищій школі саме сьогодні реалізуються різноманітні інновації, тобто цілеспрямовані зміни. По-друге, ці зміни торкаються засад освіти: здійснюється поворот до особово-центрованої спрямованості освіти, істотних змін зазнають структура вищої освіти, її зміст (впроваджуються принципи Болонської декларації, відбувається перехід на кредитно-модульну систему організації навчального процесу, змінюється філософія набуття вищої освіти, розвивається мережа навчальних закладів та ін.), також істотно змінюються традиційні способи управління освітою. Нарешті, здійснювані інновації носять дифузний, масштабний характер (тобто відбуваються на безлічі об'єктів освіти, не є поверхневими за своєю сутністю, не носять локальний характер, не виявляються у вигляді якихось окремих експериментів). Таким чином, є достатньо підстав для того, щоб українська вища освіта була охарактеризована (згідно з авторською інтерпретацією поняття "інноваційна освіта") як інноваційна.

Значна частина інновацій, які реалізуються в сьогодишній вітчизняній вищій освіті, проходить лише початкові етапи інноваційного циклу — етапи розробки, впровадження, первинного освоєння інновацій, поширення. Отже, необхідно говорити саме про процес становлення інноваційної освіти: впроваджені тут інновації носять незавершений характер.

Виходячи зі змісту впроваджуваних у вищу освіту інновацій відзначимо наявність як радикальних інновацій (тобто принципово нових), так і інновацій, що модифікують середовище (пов'язаних з доповненням, удосконаленням уже існуючих елементів).

Аналіз перетворень, що відбуваються, дав нам змогу виокремити і охарактеризувати ос-

новні напрями змін — демократизацію освіти, гуманізацію, а також раціональну організацію освіти.

Література

1. Ващенко В. Инновационность и инновационное образование // Alma mater (Вестник Высшей школы). — 2000. — № 6. — С. 23–25.
2. Даниленко Л. І. Основні проблеми освітньої інноватики в сучасній теорії та практиці // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Зб. наук. пр. — К.: Логос, 2000. — С. 6–11.
3. Иванов А. Г. Взаимодействие традиций и инноваций в процессе гуманизации образования в России // Образование в переходном обществе: Материалы конф. — Ч. 1. — Иркутск, 1995. — С. 5–11.
4. Инновационный менеджмент: Учебник для вузов / Под ред. С. Д. Ильенковой. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 327 с.
5. Косалс Л. Я. Социальный механизм инновационных процессов. — Новосибирск: Наука, 1998. — 288 с.
6. Навроцкий О. І. Вища школа України в умовах трансформації суспільства. — Х.: Основа, 2000. — 240 с.
7. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності // www.education.gov.ua.
8. Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики). — М.: Политиздат, 1998. — 271 с.
9. Профессиональная педагогика: Учеб. пособие / С. Я. Батышев, Г. М. Романцев, Б. С. Гершунский и др.; Рук. авт. кол. и науч. ред. С. Я. Батышев. — М.: Ассоциация "Профессиональное образование", 1997. — 511 с.
10. Савельев А. Инновационное образование и научные школы // Alma Mater (Вестник Высшей школы). — 2000. — № 6. — С. 15–18.
11. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 1982. — 456 с.
12. The advanced learner's dictionary of current english / Eds A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield. — Oxford Univ. Press, 1963.

The features of becoming innovative education are exposed in Ukraine on the basis of description of basic approaches to understanding of essence of innovates in education and ground of expedience of differentiation of notions of "innovations in education" and "innovative education".

Надійшла 12 травня 2006 р.